

EURÓPSKA ÚNIA
Európsky sociálny fond
Európsky fond regionálneho rozvoja

OPERAČNÝ PROGRAM
ĽUDSKÉ ZDROJE

**Tento projekt sa realizuje vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu
a Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Operačného programu
Ľudské zdroje.**

2023

Pozitívne vplyvy znižovania nerovností

NÁRODNÝ PROJEKT

Podpora kvality sociálneho dialógu

Typ projektu: Neinvestičný

Termín realizácie projektu: 07/2018 – 05/2023

ITMS projektu: 312031V749

Autorský kolektív :

doc. Ing. Milan **Džupina**, PhD.

Mgr. Michal **Frič**, PhD.

Mgr. Iveta **Kompišová**, PhD.

Ing. Erika **Lapinová**, PhD.

JUDr. Mgr. Simona **Mészárosová**

Autorské dielo bolo vypracované v rámci hlavnej aktivity „Posilnenie odborných a analytických kapacít sociálnych partnerov, budovanie infraštruktúry a komunikačnej platformy sociálneho dialógu a rozvoja sociálneho partnerstva na národnej a medzinárodnej úrovni“ v rámci podaktivity 1.1 Posilnenie kapacít sociálnych partnerov prostredníctvom analytickej činnosti Národného projektu Podpora kvality sociálneho dialógu expertným tímom sociálneho partnera - štátu. Vyjadruje názory a postoje sociálneho partnera na predmetnú tému. Autorské dielo nevyjadruje názory ani postoje prijímateľa projektu a bolo schválené Riadiacim výborom Národného projektu Podpora kvality sociálneho dialógu.

Zoznam tabuliek

Tabuľka 1	Taxonómia politík zmierňovania nerovnosti.....	28
Tabuľka 2	Príjemcovia pomoci v hmotnej núdzi podľa údajov za jún 2022	41
Tabuľka 3	Podiel domácností, v ktorých sa za posledný rok niekto stretol s priamou diskrimináciou	89
Tabuľka 4	Celková alokácia REACT-EU	122
Tabuľka 5	Hodinové zárobky hrubé v eurách (priemerná hodnota, roky 2014 a 2018) ..	150
Tabuľka 6	Hodinové zárobky v eurách, priemerné, hrubé, rok 2002	150

Zoznam obrázkov

Obrázok 1	Relatívna chudoba na Slovensku podľa zloženého indikátora miery rizika chudoby a sociálneho vylúčenia a jeho jednotlivých zložiek, EU SILC 2021 (referenčné obdobie – rok 2020)	42
Obrázok 2	Mapa Európy z hľadiska hodnôt indikátora miery rizika chudoby populácie, štruktúra podľa NUTS II	44
Obrázok 3	Percentuálny podiel detí medzi štvrtým rokom až vekom povinnej školskej dochádzky, ktoré sa zúčastňovali predprimárneho vzdelávania v roku 2018 (ET 2020 cieľ = 95 %)	62
Obrázok 4	Cyklus generačnej chudoby/transmisia chudoby marginalizovaných komunít....	73
Obrázok 5	Faktory vplývajúce na nezamestnanosť MRK	77
Obrázok 6	Webová stránka Sieť na aktiváciu, poradenstvo a príležitosti možnosti so zvýraznenou možnosťou zjednodušeného jazyka pre skupiny obyvateľstva s nízkou znalosťou nemčiny, s nízkym vzdelaním alebo rôznymi formami postihnutia intelektu – tzv. Leichte sprache – Jednoduchší jazyk.....	83
Obrázok 7	Prerozdelenie prostriedkov EŠIF	119
Obrázok 8	Tri piliere mechanizmu spravodlivej transformácie.....	136

Zoznam grafov

Graf 1	Porovnanie Lorenzových kriviek rozdelenia čistého bohatstva, hrubého príjmu a spotreby potravín v roku 2017 pre Slovensko	16
Graf 2	Indikátory Giniho koeficient a S80 / S20 pre Slovensko v rokoch 2005–2021	17
Graf 3	Nerovnosť vo vnútri krajín pred a po úprave Giniho indexu	18
Graf 4	Štruktúra domácností podľa výšky čistého bohatstva v rokoch zisťovaní 2010, 2014 a 2017.....	36
Graf 5	Bohatstvo, príjmy, prepočítané (ekvalizované) príjmy a úspory vo vlastníctve jednotlivých kvintilov (1/5 populácie) populácie Slovenska za rok 2017	37
Graf 6	Lorenzova krivka rozdelenia čistého bohatstva	38
Graf 7	Gini index nerovnosti čistého bohatstva krajín eurozóny v roku 2017	39
Graf 8	Graf pomeru cien bytov a príjmov v ČŠ EÚ	108
Graf 9	Podiel alokovaných zdrojov vo výzvach/vyzvaniach na celkovej alokácii (EÚ zdroje) jednotlivých programov a za EŠIF celkom k 31.10.2022 s označením mesačnej zmeny	120
Graf 10	V rámci EÚ27 je SR v čerpaní na 5. mieste od konca (čerpanie EŠIF za vybrané krajiny k 30. 6. 2022), tesne za ním je Chorvátsko, Taliansko, Dánsko a Španielsko	124

Obsah

Zoznam tabuliek	4
Zoznam obrázkov	5
Zoznam grafov.....	6
Obsah.....	7
Abstrakt.....	9
Úvod	10
1. Metodológia výskumnej štúdie.....	13
2 Vymedzenie pojmov.....	19
2.1 Príjmová nerovnosť a majetková nerovnosť	19
2.2 Vylúčené komunity	20
2.3 Ostatné frekventovane používané pojmy.....	21
3 Miera príjmovej a majetkovej nerovnosti v medzinárodnom a slovenskom priestore .24	
3.1 Uznesenie Európskeho parlamentu o potrebe riešenia problému nerovnosti	25
3.2 Niektoré navrhované opatrenia na znižovanie príjmovej a majetkovej nerovnosti v medzinárodnom kontexte	26
3.3 Odporúčania Európskeho parlamentu a OECD.....	35
3.4 Príjmová a majetková nerovnosť na Slovensku	36
4 Negatívne vplyvy príjmovej a majetkovej nerovnosti na vybrané oblasti z globálneho hľadiska	52
4.1 Rovnosť príležitostí	52
4.2 Demokracia	54
4.3 Hospodársky rast	56
5 Vybrané oblasti z pohľadu príjmovej a majetkovej nerovnosti na Slovensku	58
5.1 Vzdelávanie a zručnosti	58
5.2 Postavenie vylúčených komunít na Slovensku	70
5.3 Energetika a bytová politika.....	105

5.4	Otvorená strategická autonómia	113
5.5	Európske fondy a ich efektívne využívanie	118
5.6	Inštitút domácej práce a telepráce	140
5.7	Netypická/flexibilná/neštandardná práca, osobitne prekérna a fraudulentná práca	145
6	Záver.....	152
6.1	Kľúčové zistenia	153
6.2	Odporúčania.....	153
6.3	Rekapitulácia.....	156
7	Záverečná reflexia.....	158
8	Bibliografické údaje.....	165

Abstrakt

Predkladaná štúdia sa zaoberá problematikou príjmových a majetkových nerovností, skúma ich negatívne dopady na vybrané oblasti a možnosti ich eliminácie v rámci Slovenskej republiky. Hlavným cieľom štúdie je: a) poukázať na pozitívne vplyvy znižovania príjmovej a majetkovej nerovnosti a b) navrhnúť nástroje a opatrenia, ktorých správna aplikácia v praxi mieru uvedených nerovností znižuje. Pre naplnenie vyššie uvedeného cieľa štúdia popisuje a kriticky hodnotí súčasný stav príjmových a majetkových nerovností v medzinárodnom kontexte a na Slovensku, identifikuje príčiny týchto nežiadúcich nerovností a zameriava sa na oblasti, ktoré sú, z pohľadu udržateľného rozvoja a zachovania konkurencieschopnosti Slovenska, negatívnymi dopadmi príjmových a majetkových nerovností postihnuté najvýraznejšie. Autori štúdie čerpajú informácie z dostupných databáz údajov o nerovnostiach a súvisiacich údajov, zo strategických aj analytických zahraničných a domácich zdrojov, pričom tiež využívajú príklady dobrej praxe zo Slovenska aj zo sveta. V nadväznosti na deskriptívnu a analytickú časť štúdie prinášajú odporúčania a návrhy ponúkajúce sa ako perspektívne riešenia na podporu znižovania nežiadúcich nerovností v oblastiach, ktoré z pohľadu udržateľného rozvoja a konkurencieschopnosti Slovenska považujú za kľúčové. Štúdia, popri tom, kladie dôraz na spoločenské aj ekonomické prínosy znižovania nežiadúcich nerovností v podmienkach Slovenskej republiky s dôrazom na plnenie jej záväzkov vo vzťahu k Stratégii Európa 2020, Miléniovým cieľom OSN a Európskeho pilieru sociálnych práv.

Kľúčové slová:

príjmová nerovnosť, majetková nerovnosť, rovnosť príležitostí, hospodársky rast, demokracia, vylúčené komunity, ľudský kapitál, redistribúcia, zručnosti, vzdelanie, výskum, digitalizácia

Úvod

Aj dnes, dlho po začiatku transformácie ekonomiky SR je odbúravanie majetkových a príjmových disparít aktuálnou, a o to naliehavejšou témou, ktorá zamestnáva aj predstaviteľov EÚ. Príjmová nerovnosť sa týka rozdielu v príjmoch medzi rôznymi jednotlivcami alebo skupinami v spoločnosti. Tento rozdiel v príjmoch môže byť spôsobený rôznymi faktormi, ako sú rozdiely v zamestnaní, vzdelaní, skúsenostiach, pohlaví a tak ďalej. Vysoká príjmová nerovnosť môže mať negatívny vplyv na sociálnu súdržnosť a môže zvýšiť nerovnosť v prístupe k základným službám, ako sú zdravotná starostlivosť a vzdelávanie. Majetková nerovnosť sa týka nerovnosti v majetku alebo bohatstve medzi rôznymi jednotlivcami alebo skupinami v spoločnosti. Tento rozdiel v majetku môže byť spôsobený rôznymi faktormi, ako sú dedičstvo, investície, pracovný príjem a tak ďalej. Vysoká majetková nerovnosť môže mať negatívny vplyv na rovnaký prístup k príležitostiam a môže zvýšiť nerovnosť v politickej moci. Príjmová a majetková nerovnosť sú dva rôzne koncepty, ktoré spolu bezprostredne súvisia a týkajú sa nerovnosti v spoločnosti.

Je dôležité zdôrazniť, že príjmová a majetková nerovnosť sú medzi sebou úzko prepojené. Vysoká príjmová nerovnosť zvyčajne vedie k majetkovej nerovnosti. Na druhej strane, vysoká majetková nerovnosť môže viesť k zvyšovaniu príjmovej nerovnosti. Príjmová a majetková nerovnosť sú zložitými fenoménmi, ktoré majú rôzne príčiny. Hlavnými dôvodmi, ku ktorým sa v primeranej miere vyjadrujeme aj v nasledujúcej štúdii sú najmä rozdiely v odbornej kvalifikácii a vzdelaní: Osoby s vyšším vzdelaním a kvalifikáciou majú väčšiu pravdepodobnosť zarábať viac ako tí s nižším vzdelaním. Nasledujú rozdiely v profesionálnych pozíciách, kde u niektorých profesií, ako napríklad lekári, právnici alebo vyšší manažéri, môžu mať vyššie príjmy v porovnaní s inými profesiami, čo vedie následne k nárastu rozdielov aj v majetkoch jednotlivých skupín obyvateľstva. Nožnice príjmovej a majetkovej nerovnosti sa roztvárajú aj ako dôsledok rozdielneho vývoja jednotlivých sektorov národného hospodárstva, kde určité sektory (bankovníctvo, technológie a IT sektor) generujú ďaleko vyššie príjmy v komparácii s inými sektormi. Nedá sa nespomenúť, že dôležitú rolu pri zvyšovaní rozdielov spôsobuje aj nerovnaký prístup k príležitostiam. Príjmová nerovnosť môže byť ovplyvnená rôznymi faktormi, ako napríklad geografickou polohou, rodinným zázemím, rasou alebo pohlavím.

Osoby, ktoré majú obmedzený prístup k príležitostiam, majú následne obmedzené príjmy. Osobitnú kategóriu v kontexte nerovnosti prístupu k príležitostiam predstavujú vylúčené komunity, ktorými sú skupiny ľudí systematicky alebo dlhodobo vylúčené z hlavného prúdu spoločnosti a čelia rôznym formám diskriminácie, sociálneho vylúčenia a marginalizácie. Tieto komunity sú definované na základe rôznych faktorov, ako sú napríklad etnický pôvod, rasová identita, sexuálna orientácia, pohlavie, zdravotné postihnutie, nízke príjmy, nezamestnanosť alebo iné faktory. Tieto komunity sú veľmi často podhodnotené a neviditeľné v spoločnosti a čelia mnohým prekážkam v prístupe k základným potrebám a zdrojom. Je dôležité pracovať na odstraňovaní prekážok, ktoré bránia týmto komunitám v dosahovaní rovnosti a inkluzívnej spoločnosti. Majetková a príjmová nerovnosť vznikajú aj ako dôsledok rozdielneho rodinného zázemia, kde jednotlivci s bohatými rodičmi, môžu mať prístup k väčšiemu majetku, ktorý môže opäť viesť k väčšej majetkovej nerovnosti a naopak. Tieto faktory môžu mať rôzne vplyvy na príjmovú a majetkovú nerovnosť. Môžu interagovať a v synergii spôsobovať ešte vyššiu mieru nerovnosti, alebo sa môžu vzájomne vyvažovať. V štúdii sme sa venovali vybraným oblastiam a faktorom, ktoré majetkovú a príjmovú nerovnosť spôsobujú.

Majetková a príjmová nerovnosť spôsobuje celý rad rôznych problémov, ktoré následne znižujú stabilitu spoločnosti ako takej. V prvom rade sú to socioekonomické dôsledky, u ktorých vedie vysoká majetková a príjmová nerovnosť k sociálnym a ekonomickým problémom, pretože tí, ktorí majú menej majetku, môžu mať obmedzený prístup k príležitostiam a zdrojom. Následne to vedie k chudobe, nezamestnanosti a nerovnomernému rozdeleniu prostriedkov v spoločnosti. V nadväznosti na to môže v dôsledku existujúcej nerovnosti dochádzať k zlyhávaniu demokratických procesov ako takých. Dopady na demokratické procesy sú najmä v oblasti reálneho vplyvu na silu hlasu v rozhodovaní. Vysoká miera nerovnosti môže mať negatívny vplyv na demokratický proces ako taký, pretože tí, ktorí majú viac majetku, môžu mať väčší vplyv na politiku a rozhodovanie v spoločnosti, čo je v demokratickom systéme nežiadúcim javom so silným diskriminačným potenciálom do budúcnosti. Vedie to k nerovnomernému zastúpeniu záujmov a potrieb rôznych skupín obyvateľstva v spoločnosti. Okrem spomenutých dôsledkov je to samozrejme aj morálny a etický aspekt takýchto zlyhaní. Vysoká majetková a príjmová nerovnosť môže byť vnímaná

ako nespravodlivá a neetická, pretože niektorí ľudia majú viac príležitostí a zdrojov len preto, že sa narodili do určitej rodiny alebo mali šťastie v podnikaní. Tento fenomén sa často označuje pojmom prírodná lotéria. To môže viesť k pocitu hnevu a frustrácie medzi tými, ktorí nemajú rovnaké príležitosti. V kontexte týchto dopadov sa vysoká úroveň nerovnosti považuje za zlé pre spoločnosť a jej obyvateľov. Existuje veľa nástrojov a politík, ktoré môžu pomôcť znížiť majetkovú nerovnosť a zlepšiť socioekonomické a demokratické podmienky v spoločnosti. Odstránenie príjmovej a majetkovej nerovnosti je veľká výzva, ktorá vyžaduje koordinované úsilie rôznych subjektov vrátane vlád, podnikov a občianskej spoločnosti. Existuje viacero prístupov s ohľadom na zdroj vzniku týchto disparít. Niektoré majú makroekonomický charakter, kde by sme mohli zaradiť napr. zvýšenie minimálnej mzdy poprípade zavedenie základného príjmu, progresívne zdanenie bohatých a korporácií, čím by sa získalo viac finančných prostriedkov na podporu sociálnych programov a projektov, ktoré pomôžu zlepšiť príjmovú nerovnosť. Ostatné opatrenia môžu mať skôr sociálny charakter ako je podpora vzdelávania, kde existuje reálny predpoklad, že lepší prístup k vzdelávaniu môže zvýšiť produktivitu pracovníkov a zlepšiť ich príjmy. Ďalšími oblasťami na zlepšenia sú aj opatrenia pre zlepšenie prístupu k zdravotnej starostlivosti, čo môže pomôcť vyrovnať sa s nákladmi vzniknutými v dôsledku choroby alebo úrazu alebo celková podpora rovnosti príležitostí. Vlády môžu dosiahnuť rovnaké príležitosti dostupné pre všetkých, bez ohľadu na ich pôvod, pohlavie, rasu, náboženstvo alebo iné faktory, čo zlepšuje prístup k príležitostiam, ktoré by inak mohli byť obmedzené pre niektoré skupiny obyvateľov.

Predložená štúdia sa venuje predmetnej problematike, pričom sme sa v nej zamerali vzhľadom na obmedzený rozsah a úzke profesijné zameranie členov riešiteľského kolektívu na vybrané oblasti majetkových a príjmových disparít, venuje sa poruchám, ktoré spôsobujú ako aj návrhom na praktické zlepšenia v tejto oblasti.

-kolektív autorov-

1. Metodológia výskumnej štúdie

Prečo a ako merať príjmovú a majetkovú nerovnosť? Ako nerovnosť chápať a interpretovať indikátory nerovnosti? Na úvod by sme chceli zdôrazniť, že ide o problematiku s významným makroekonomickým, mikroekonomickým, ale aj makrosociálnym a mikrosociálnym rozmerom. Dotýka sa tak makroekonomického rastu a rozvoja, ako aj jednotlivcov a rodín (ich ekonomického a sociálneho statusu), dotýka sa aj verejných politík, života spoločnosti, komunity, etických/morálnych aj hodnotových aspektov.

Na začiatku je potrebné povedať, že v našej práci je východiskový aj cieľový mikroekonomický a mikrosociálny pohľad na problematiku nerovností (teda v konečnom dôsledku nás zaujíma výsledná príjmová a majetková distribúcia v populácii), hoci prepojenie na makroekonomiku a makrosociálnu sféru je nesporné. Pokiaľ by sme chceli hlbšie skúmať nerovnosti regionálneho rozvoja a ich dopad na majetkovú, ale hlavne na príjmovú situáciu jednotlivcov a rodín, bolo by nevyhnutné sústrediť sa na nerovnomerný ekonomický rozvoj regiónov, vrátane toho štrukturálneho vývoja a štrukturálnych zmien, dopady procesov priemyselnej revolúcie, infraštruktúru technickú i sociálnu (vrátanej školskej, zdravotníckej), na procesy starnutia populácie, vyľudňovania regiónov, pracovnej migrácie obyvateľstva – osobitne mladej pracovnej sily v rámci i mimo krajinu. Bližšie sa témam regionálneho rozvoja venujú napríklad Jaroslav Rusnák, Pavol Korec, Oto Hudec, Štefan Rehák, Milan Buček, Jozef Tvrdoň, Jiří Blažek, David Uhlíř, Peter Pisár a kol. a mnohí ďalší.¹

Zatiaľ čo stratégia Európa 2020 je zameraná na zníženie chudoby, výzva týkajúca sa zníženia rizika chudoby súvisí s diskusiou o nerovnosti.²

¹ Jaroslav Rusnák – Pavol Korec. 2020. Teórie regionálneho rozvoja a výskum regiónov; Štefan Rehák – Milan Buček – Jozef Tvrdoň. 2011. Regionálna ekonómia a politika.; Jiří Blažek – David Uhlíř. 2020. Teorie regionálního rozvoje. Nástin, kritika, implikácie; Peter Pisár a kol. 2019. Regionálne inovácie v Európskej únii a na Slovensku.

² Chudobou máme na mysli príjmovú chudobu, ktorá sa stanovuje ako percento ľudí žijúcich pod hranicou rizika chudoby, čo je 60 % ekvivalentného disponibilného príjmu toho-ktorého členského štátu. Bližšie je príjmová chudoba definovaná na str. 25 - 26.

Európsky pilier sociálnych práv³, ktorý predstavila Európska komisia v apríli 2017, explicitnejšie rieši problém príjmovej nerovnosti. V tretej zásade tohto piliera sa stanovuje právo na rovnosť príležitostí pre všetkých. Spomedzi 14 hlavných ukazovateľov v sprievodnom sociálnom porovnávacom prehľade sa jeden týka priamo príjmovej nerovnosti, zatiaľ čo niekoľko ďalších sleduje tie oblasti politiky, ktoré úzko súvisia s prehlbovaním príjmovej nerovnosti a poskytovaním rovnejších príležitostí.

Sociálny porovnávací prehľad slúži ako referenčný rámec na hmatateľné, holistické a objektívne monitorovanie „spoločenského pokroku“ vo forme, ktorá je pre občanov ľahko dostupná a zrozumiteľná. Včas odhaľuje tie najzávažnejšie výzvy, ktorým členské štáty, EÚ a eurozóna čelia v oblasti zamestnanosti, a zároveň ukazuje postupný pokrok. Na účely tohto prehľadu vymedzujeme „spoločenský pokrok“ ako schopnosť posilniť a udržať blahobyt a príležitosti a vytvoriť pre ľudí podmienky na uplatnenie ich plného potenciálu a splnenie ich základných potrieb.

Toto vymedzenie odkazuje na tri všeobecné rozmery spoločenského pokroku: 1) rovnaké príležitosti a prístup na trh práce, 2) dynamické trhy práce a spravodlivé pracovné podmienky a 3) verejnú podporu/sociálnu ochranu a začlenenie.

1. Rozmer „rovnakých príležitostí a prístupu na trh práce“ zahŕňa aspekty spravodlivosti v kontexte vzdelávania (vrátane celoživotného), zručností, rodovej problematiky, nerovností a sociálnej mobility, životných podmienok a mládeže;
2. „Dynamické trhy práce a spravodlivé pracovné podmienky“ riešia otázku, či trhy fungujú efektívne a slobodne v záujme podpory realokácie a hľadania zamestnania v konkurenčnom hospodárstve. Ukazovatele v tejto oblasti pokrývajú fungovanie trhov

³ Kľúčovou prioritou Európskej komisie je zabezpečiť sociálnejšiu a spravodlivejšiu Európu. Európsky pilier sociálnych práv bol založený ako kompas, ktorým sa má riadiť proces vedúci k obnoveniu sociálno-ekonomickej konvergencie a k poháňaniu reforiem na vnútroštátnej úrovni. V tomto kontexte sa pilier opiera o hodnotiaci prehľad kľúčových ukazovateľov, ktoré mapujú výsledky zúčastnených členských štátov v oblasti zamestnanosti a sociálnej oblasti. Tento monitorovací nástroj by mal zároveň umožniť referenčné porovnanie úspechov v záujme všeobecného pokroku. Pre viac informácií pozri tu: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_sk

práce, podporu zamestnanosti a kariérnych zmien (prechodu) a na druhej strane rozmer spravodlivosti s pracovnými podmienkami a mzdami;

3. „Verejná podpora/sociálna ochrana a začlenenie“ zahŕňa dosahovanie spravodlivých výsledkov vďaka verejným opatreniam a/alebo sociálnej ochrane. Tento súbor ukazovateľov sa týka hlavne poskytovania služieb a záchranných sociálnych sietí.

Sociálny porovnávací prehľad porovnáva výsledky členských štátov EÚ s priemerami EÚ a eurozóny ako celku. Okrem toho (aspoň pri niektorých prvkoch) poskytne príležitosť na porovnanie výsledkov EÚ s inými medzinárodnými aktérmi. Táto metóda porovnávania môže poskytnúť empirický základ pre obnovený proces vzájomného učenia sa z najlepších postupov. Prehľad zároveň umožňuje vizualizáciu dlhodobých trendov. Tam, kde je to možné a relevantné, sú ukazovatele rozčlenené podľa veku, pohlavia a/alebo dosiahnutého stupňa vzdelania.

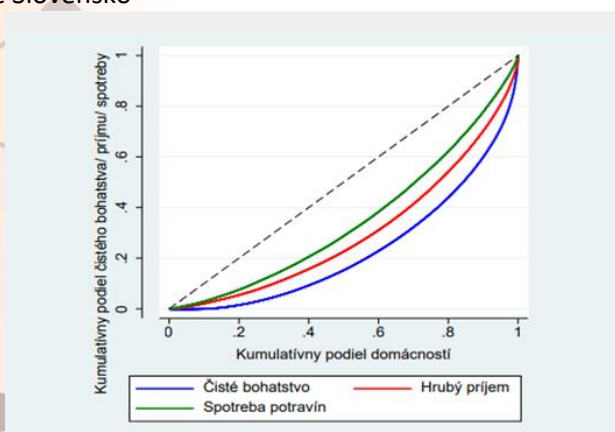
Informácie o príjmovej a majetkovej nerovnosti na Slovensku čerpáme z harmonizovaného európskeho zisťovania (EU SILC), ktoré sa na Slovensku realizuje od roku 2005 (v prípade príjmov). Dovtedy poskytovali informácie o príjmovom rozdelení mikrocentzy. V prípade majetku / bohatstva čerpáme zo zdrojov harmonizovaných zisťovaní Household Finance and Consumption Survey (HFCS) realizovaných Európskou centrálnou bankou (ECB). Na Slovensku zisťovania realizuje Národná banka Slovenska (NBS), ktorá ich uskutočnila v rokoch 2010, 2014, 2017. Ide o harmonizované, teda medzinárodne porovnateľné výsledky za krajiny eurozóny, aj za niektoré krajiny ESCB mimo eurozóny (Poľsko, Maďarsko, Chorvátsko - momentálne už tiež člen eurozóny, Rumunsko, Česko). Slovensko sa zapojilo v roku 2021 aj do štvrtej vlny zisťovania HFCS. Zisťovanie HFCS 2021 sa realizuje takmer v 4 tisícoch náhodne vybraných domácností v 480 mestách a obciach Slovenska. Pripomíname, že ide o zisťovanie, ktoré sa realizuje na určitej vzorke domácností (na rozdiel od niektorých krajín, ktoré mapujú majetkovú situáciu domácností cez majetkové priznania, ktoré sú povinné pre všetkých, u nás podávajú informáciu o svojich majetkových pomeroch povinne napríklad iba verejní funkcionári), a osobitne na koncoch škály môže dochádzať k skresleniu, teda vo výsledkoch zisťovania môžu byť podhodnotené informácie hlavne o domácnostiach na hornom a dolnom

konci majetkovej škály.⁴ Údaje z poslednej vlny HFCS dosiaľ nie sú známe. Je teda možné predpokladať, že budú zverejnené v priebehu roku 2023.

V prípade majetkovej nerovnosti výsledky za Slovensko značne ovplyvňuje skutočnosť, že bohatstvo Slovákov sa koncentruje najmä v reálnych aktívach. Pri čítaní a interpretovaní indikátorov nerovnosti je ďalej dôležité rozlišovať, či ide o hrubé (trhové príjmy) alebo o čisté hodnoty, či ide o hodnoty príjmu na úrovni jednotlivca (napríklad príjmy domácností prepočítané na člena rodiny) alebo o príjmy na úrovni domácnosti.

Pre znázornenie distribúcie príjmov v populácii využívame niekoľko metód. Jednou z nich je Lorenzova krivka⁵ (graf 1).

Graf 1 Porovnanie Lorenzových kriviek rozdelenia čistého bohatstva, hrubého príjmu a spotreby potravín v roku 2017 pre Slovensko

Zdroj: Jurašková Kucserová, J., Strachotová, A. 2019. Výsledky tretej vlny zisťovania o financiách a spotrebe domácností.

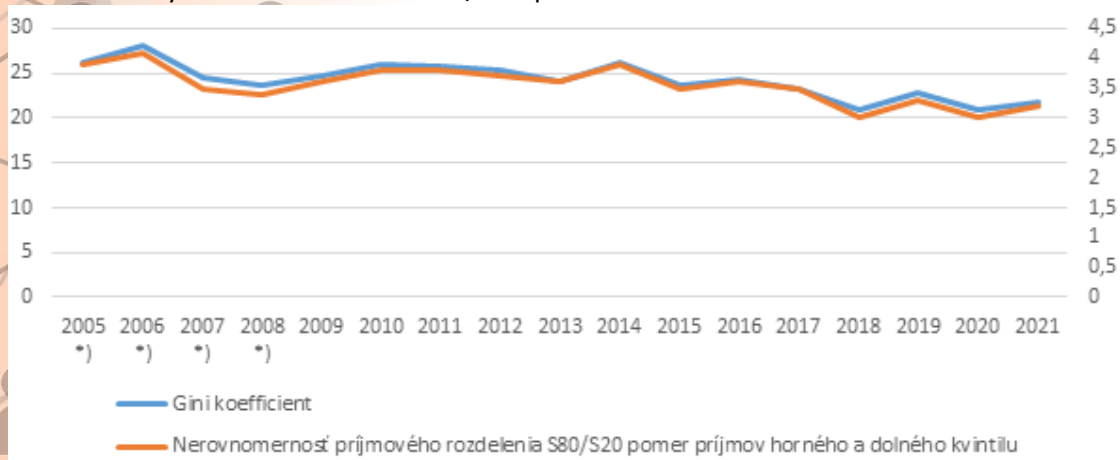
⁴ „Údaje na mikroúrovni poskytujú informáciu o distribúcii ekonomických zdrojov v spoločnosti a vývoji majetkových a príjmových nerovností. Nemusia byť však spoľahlivé z hľadiska rozdelenia bohatstva v najvyšších percentiloch (top 5 %, top 1 %), pokiaľ nie sú použité špeciálne štatistické postupy, ktoré umožňujú zahrnúť do vzorky domácností aj nadštandardne bohaté domácnosti (oversampling of the rich households). Vzhľadom na skutočnosť, že na Slovensku je možný oversampling iba nepriamo, na základe regionálnych informácií, sú údaje HFCS zisťovania v top percentiloch rozdelenia aktív menej spoľahlivé (sú podhodnotené).“ (Jurašková Kucserová, J., Strachotová, A. 2019. Výsledky tretej vlny zisťovania o financiách a spotrebe domácností)

⁵ Na jej x-ovej osi sú usporiadané domácnosti/jednotlivci vzostupne – poberajúce od najnižších príjmov po najvyššie. Y-ová os znázorňuje kumulatívne podiely príjmov, ktoré daná skupina domácností/jednotlivcov dosahuje. Napríklad 10 % populácie s najnižšími príjmami poberá 4 % z celkových príjmov. 20 % populácie s najnižšími príjmami poberá 9 % z celkových distribuovaných/rozdeľovaných príjmov. Podobne, ako príjmovú, môžeme pomocou Lorenzovej krivky znázorniť aj majetkovú nerovnosť v spoločnosti. V prípade absolútnej rovnosti by Lorenzova krivka bola totožná s krivkou so sklonom 45°. Každý bod na tejto ideálnej Lorenzovej krivke by predstavoval percento príjemcov a jemu zodpovedajúci rovnaký percentuálny podiel na celkových príjmoch. V prípade absolútnej nerovnosti je Lorenzova krivka totožná s osami grafu. Posledná osoba obdrží všetok príjem, ostatné osoby pred ňou nemajú žiaden príjem.

V grafe 2 nižšie sú znázornené hodnoty Giniho koeficientu za Slovensko od roku 2005, odkedy sa na Slovensku realizuje zisťovanie EU SILC. Na ľavej y-ovej osy sú hodnoty Gini. Indikátor nerovnomernosť príjmového rozdelenia S80/S20 – na y-osi vpravo - vyjadruje podiel sumy ekvivalentného disponibilného príjmu 20 % osôb z populácie s najvyššími príjmami (horný kvintil) a sumy ekvivalentného disponibilného príjmu 20 % osôb z populácie s najnižšími príjmami (dolný kvintil).

V nasledujúcom grafe 3 (nižšie) sú znázornené aj pozície ostatných krajín – s použitím miery nerovnosti Giniho koeficientu, aby sme mohli identifikovať pozíciu Slovenska – a to nielen v európskom, ale aj vo svetovom priestore. Často sa v literatúre stretávame aj s využívaním deskriptívnych štatistík (mediánového / stredného príjmu, kvantilových, decilových hodnôt). Stredný príjem na rozdiel od priemerného je odolný voči extrémnym hodnotám. Na rozdiel od priemerného príjmu, ktorý vypočítame sčítaním všetkých príjmov a vydelením počtom príjemcov – stredný príjem získame tak, že všetkých príjemcov zoradíme podľa výšky príjmu a rozdelíme skupinu príjemcov na dve rovnako početné skupiny. Príjem jednotlivca uprostred tejto stupnice je stredným príjmom, t. j. 50 % ľudí má príjem menší alebo rovný ako on, naopak druhá polovica má príjem vyšší alebo rovný (ak sú v stupnici viacerí jednotlivci s identickým príjmom).

Graf 2 Indikátory Giniho koeficient a S80 / S20 pre Slovensko v rokoch 2005 – 2021

Zdroj: EU SILC, Štatistický úrad SR

Graf 3 Nerovnosť vo vnútri krajín pred a po úprave Giniho indexu

Zdroj: Tomáš Hellebrandt. 2017. Je Slovensko rovnostárskym krajom?⁶

Existujú však aj názory, ktoré skutočné hodnoty Giniho koeficientu považujú za „skreslené“. Ide napríklad o adjustovaný index. Podľa neho Slovensko nemá najnižšiu nerovnosť spomedzi sledovaných krajín, ale sa nachádza v strede rebríčka s hodnotou Gini indexu prevyšujúcou 40 %. Dôvodom úprav tohto pôvodného Giniho indexu sú nedokonalosti pri zbere údajov, ktoré by prispôbením / úpravou Giniho mali byť eliminované, resp. zmiernené.

Vyššie prezentované ukazovatele nerovnosti (Giniho koeficient, kvantilové deskriptívne štatistiky, alebo miery počítané na základe nich (S80 / S20) sú všeobecne rozšírené. Medzi ukazovatele príjmovej a majetkovej nerovnosti určite môžeme zaradiť aj indikátory chudoby a materiálnej deprivácie, pretože hovoria o situácii na dolnom konci rebríčka, ktorá je problematická a ktorá je následne aj predmetom záujmu štátnych politik. Existujú však aj názory, že príjmovú situáciu nie je možné hodnotiť samostatne, ale v kontexte napríklad spotreby, cien, inflácie, reálnej kúpnej sily príjmov a podobne. V niektorých prípadoch je dokonca spotreba považovaná za lepší indikátor príjmovej nerovnosti, pretože ľudia majú tendenciu v dotazníkoch svoje príjmy podhodnocovať. Na druhej strane, v prípade merania spotreby ako indikátora nerovnosti, treba mať na zreteli aj úspory a dlhy domácností.

⁶ Dostupné na: <https://www.trend.sk/blogy/je-slovensko-rovnostarskym-rajom>

2 Vymedzenie pojmov

2.1 Príjmová nerovnosť a majetková nerovnosť

Pod príjmovou nerovnosťou a majetkovou nerovnosťou máme na mysli nerovnomerné rozdelenie príjmov, resp. majetku, v spoločnosti. Ide o stav, kedy príjmy/majetok jednotlivcov nie sú rovnaké, nivelizované. Ne/rovnosť príjmov a majetku možno porovnávať v medzinárodnom meradle (na úrovni štátov) alebo sledujeme nerovnosť vo vnútri krajiny – medzi rôznymi skupinami obyvateľstva, medzi rôznymi priestorovými jednotkami. Nerovnosť v ekonomickej teórii je kategóriou pozitívnej ekonómie (má popisný charakter), nemá žiadny pozitívny či negatívny náboj. Teda nehovorí nič o tom, či je nerovnosť „dobrá“ alebo „zlá“, t. j. žiadúca alebo nežiadúca. V normatívnej ekonómii sa k tejto kategórii viažu buď pozitívne alebo negatívne konotácie.

Pre vzťah medzi veľkosťou majetku a výškou príjmu platí, že menej majetné domácnosti sú spravidla nízkopríjmové, kým pre majetné je príznačný vysoký príjem.⁷ Uvedené tvrdenie však nie je jednoznačné a neplatí bezvýhradne. V praxi existujú ľudia s vysokými majetkami a nízkym príjmom, ale aj opačne. Konkrétne, reálny rast cien akcií súvisí s relatívne vysokým podielom bohatstva horných 10 %, pričom podobný vzťah sa zistil aj pri najbohatších jednotlivcoch predstavujúcich 5 %, respektíve 1 % populácie. To vedie k predpokladu, že vyššia hodnota finančných aktív vedie k vyššej majetkovej nerovnosti a koncentrácii v hornej úrovni distribúcie.⁸ S veľkosťou čistého majetku zase rastie význam finančných aktív – hodnota finančných prostriedkov je u najbohatšieho 1 % 3,7 krát vyššia než u najbohatších 10 %.⁹ Vlastníctvo finančných aktív tak patrí medzi faktory, ktoré majú značný vplyv na majetkovú nerovnosť a najmä na koncentráciu majetku v rukách najbohatších.

⁷ OECD. 2015. In It Together: Why Less Inequality Benefits All, s. 154.

⁸ Ibid., s. 149 - 150.

⁹ Ibid., s. 263.

V porovnaní s príjmovou nerovnosťou má majetková nerovnosť vyššiu variabilitu, oveľa dlhodobejší účinok¹⁰ a existujú dôvody domnievať sa, že sa časom prehľbuje.¹¹ Majetok býva „rozdelený nerovnomernejšie ako príjmy z dôvodu dedičstva a rastúcich cien nehnuteľností“¹² a jeho koncentrácia v porovnaní s príjmami dosahuje vyššiu mieru: „V priemere, 10 % najbohatších domácností disponuje polovicou všetkého bohatstva, ďalších 50 % vlastní takmer ďalšiu polovicu, kým najchudobnejším 40 % pripadá niečo málo nad 3 %.“¹³

Keď sa pozrieme na čistý majetok v závislosti od počtu osôb vrátane počtu detí, najvyššiu hodnotu majetku medzi osobami v produktívnom veku dosahujú domácnosti bez detí, tvorené dvomi dospelými (ojedinelými výnimkami sú Rakúsko a Luxembursko). Pre domácnosti tvorené jednou osobou, či už s dieťaťom alebo bez, je typická nízka hodnota majetku.¹⁴ Z pohľadu dosiahnutého vzdelania možno konštatovať, že bohaté domácnosti sú spravidla vedené jednotlivcom s vyšším vzdelaním, pričom ľudia s vysokoškolským vzdelaním bývajú skôr v menej zadlžených domácnostiach (s výnimkou Spojených štátov a Holandska).¹⁵

Ak si uvedomíme, že v minulosti naakumulované bohatstvo prirodzene získava na význame v stagnujúcej spoločnosti a ak vezmeme do úvahy scenáre, ktoré predpokladajú, že sa tempo hospodárskeho a demografického rastu bude v spoločnosti globálne znižovať, je opodstatnené očakávať pokračujúci trend prehľbovania príjmovej a majetkovej nerovnosti.¹⁶

2.2 Vylúčené komunity

Najčastejšie používaným označením vylúčenej populácie obyvateľstva na účely tejto štúdie je **marginalizované rómske komunity (MRK)**. Oficiálna a jednotná definícia tohto označenia neexistuje, čiastkový opis je možné nájsť vo výzvach MV SR na predkladanie žiadostí o nenávratný finančný príspevok, kde MRK sú ekvivalentné „obciam zaradeným do Atlasu

¹⁰ EHSV. 2017. Majetková nerovnosť v Európe: rozdiely medzi členskými štátmi z hľadiska zisku a práce...

¹¹ OECD. 2015. In It Together: Why Less Inequality Benefits All, s. 35.

¹² Európska komisia. 2017. Tematický informačný prehľad Európskeho semestra.

¹³ OECD. 2015. In It Together: Why Less Inequality Benefits All, s. 16.

¹⁴ Ibid., s. 257.

¹⁵ Ibid., s. 269, 275.

¹⁶ PIKETTY, T. 2015. Kapitál v 21. storočí, s. 362.

rómskych komunít na Slovensku 2013“ alebo na webovej stránke Centrálného koordinačného úradu, kde pod MRK rozumieme „koncentrácie Rómov, vyznačujúce sa vysokou mierou sociálnej exklúzie a deprivácie“. ¹⁷ S týmto označením operuje aj Ministerstvo financií SR vo svojich oficiálnych dokumentoch, ako aj Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity, preto ho vnímame v štúdii ako zaužívané označenie.

Generačná, multigeneračná/viacgeneračná chudoba sa na účely štúdie preto chápe ako zotrvávanie jednotlivca počas dvoch a viac generácií rodiny v cykle chudoby. Cyklus chudoby je pritom pretrvávajúci fenomén chudoby, ktorý je tvorený faktormi alebo bariérami, kvôli ktorým, keď sa človek raz dostane do cyklu chudoby, nie je pravdepodobné, že sa bez vonkajšej intervencie z neho dostane. ¹⁸

2.3 Ostatné frekventovane používané pojmy

Bohatstvo domácností – finančné a reálne aktíva (spolu aktíva) a finančné záväzky (pasíva).

Čisté bohatstvo – bohatstvo očistené o záväzky/dlhý. ¹⁹

Celkový disponibilný príjem domácnosti – suma zložiek hrubého osobného príjmu všetkých členov domácnosti plus zložky hrubého príjmu na úrovni domácnosti (napr. príjem z prenájmu majetku, prijaté transfery od iných domácností) mínus pravidelné dane z majetku, pravidelné platené transfery medzi domácnosťami (napr. výživné, pravidelná peňažná pomoc od iných domácností), daň z príjmu a príspevky na sociálne poistenie. ²⁰

Ekvivalentný disponibilný príjem – podiel disponibilného príjmu domácnosti a jej ekvivalentnej veľkosti. Tento príjem je potom priradený každému členovi domácnosti. Ekvivalentná škála sa používa na výpočet ekvivalentnej veľkosti domácnosti. Pre výpočet indikátorov chudoby bola použitá tzv. modifikovaná OECD škála, kde sa používa koeficient 1 pre prvého dospelého člena domácnosti, 0,5 pre druhého a každého dospelého člena domácnosti, 0,5 pre 14-ročných a starších a 0,3 pre každé dieťa mladšie ako 14 rokov. ²¹

¹⁷ NSRR SR, 2007 - 2013, Marginalizované rómske komunity.

¹⁸ NCCAA, 2020, The cycle of poverty.

¹⁹ ECB. Household Finance and Consumption Network – HFCN.

²⁰ EU SILC 2020. Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia. Štatistický úrad SR, 2021.

²¹ Ibid.

Konštruovanie tohto ukazovateľa umožňuje objektívnejšie porovnávanie príjmovej situácie domácností rôznej veľkosti a vekového zloženia. Ekvalizáciu na druhej strane nepoužíva napríklad metodika HFCS. A teda pri meraní a interpretácii nerovnosti sa príjmy jednotlivca vypočítajú vydelením príjmu domácnosti počtom ekonomiky aktívnych členov.

Chudoba/príjmová chudoba – Existuje viacero konceptov chudoby, ktoré sú zatriedené podľa množstva kritérií, pričom sa tieto triedenia vzájomne prekrývajú. Rozlišujú sa napríklad dvojice kategórií konceptov chudoby, ako sú: absolútny a relatívny, priamy a nepriamy, objektívny a subjektívny koncept.²² Za **absolútne chudobných** sa považujú ľudia – príjemcovia pomoci v hmotnej núdzi a členovia ich domácností (v tejto definícii nie sú zahrnutí napríklad ľudia, ktorým sa pomoc neposkytuje, hoci na ňu majú nárok, nakoľko si pomoc neuplatnia napríklad ľudia bez domova). **Relatívnu chudobu** na Slovensku sledujeme v rámci EU SILC. Hlavným indikátorom relatívnej chudoby je miera rizika chudoby a sociálneho vylúčenia. Okrem konceptu príjmovej chudoby zohľadňuje ďalšie dve dimenzie – materiálnu depriváciu a vylúčenie z trhu práce.²³

Miera rizika chudoby – podiel osôb (v percentách) v celkovej populácii, ktorých ekvivalentný disponibilný príjem sa nachádza pod hranicou rizika chudoby. Hranica rizika chudoby je stanovená ako 60 % mediánu národného ekvivalentného disponibilného príjmu.²⁴

Miera závažnej materiálnej deprivácie – podiel populácie (v percentách), ktorá čelí vynútenému nedostatku v aspoň štyroch z celkovo deviatich depriváčnych položiek z dimenzie finančnej záťaže a vlastníctva predmetov dlhodobej spotreby.^{25,26}

²² Ibid.

²³ EU SILC 2020. Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia. Štatistický úrad SR, 2021.

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid.

²⁶ Metodická poznámka: V zisťovaní EU SILC 2021 sa oproti predošlým rokom „ukazovateľ závažnej materiálnej deprivácie nahradil novo koncipovaným ukazovateľom závažnej materiálnej a sociálnej deprivácie, ktorý je definovaný ako percento osôb z celkovej populácie, ktorej chýba, resp. si nemôže dovoliť najmenej 7 položiek z nového zoznamu 13-tich položiek materiálnej a sociálnej deprivácie z dôvodu vynúteného nedostatku. Zároveň sa rozšírilo vekové rozpätie ukazovateľa „veľmi nízka intenzita práce“ z 59 na 64 rokov a upravila sa referenčná populácia tak, aby nezahrňala osoby na dôchodku a študentov.“ (EU SILC 2021. Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia, Štatistický úrad SR, 2022)

Miera veľmi nízkej pracovnej intenzity - podiel všetkých osôb vo veku 0-64 rokov žijúcich v domácnostiach, v ktorých členovia v pracovnom veku odpracovali počas predchádzajúceho roka menej ako 20% z ich celoročného pracovného potenciálu. Referenčná populácia bola upravená tak, aby nezahŕňala osoby na dôchodku a študentov.²⁷

Indikátor miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia – počet ľudí, ktorí sú ohrození rizikom chudoby a/alebo sú závažne materiálne deprivovaní a/alebo žijú v domácnosti s veľmi nízkou pracovnou intenzitou.²⁸

²⁷ EU SILC 2021. Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia. Štatistický úrad SR, 2022. V doterajšej metodike bola miera nízkej pracovnej intenzity definovaná ako podiel osôb, ktoré žijú v domácnostiach s veľmi nízkou pracovnou intenzitou (menej než 20 %), k celkovej populácii. Pracovná intenzita domácnosti predstavuje pomer medzi počtom mesiacov, ktoré všetci členovia domácnosti v pracovnom veku odpracovali počas príjmového referenčného obdobia na strane jednej a celkovým počtom mesiacov, ktoré by mohli byť teoreticky odpracované týmito členmi domácnosti na strane druhej. Definícia pracovného veku sa vzťahuje na osoby vo veku 18 - 59 rokov, s vylúčením osôb, ktoré sú študentmi vo veku 18 - 24 rokov (EU SILC 2020. Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia. Štatistický úrad SR, 2021).

²⁸ Ibid.

3 Miera príjmovej a majetkovej nerovnosti v medzinárodnom a slovenskom priestore

Príjmová a majetková nerovnosť sa v Európe od roku 1970 postupne zvyšujú,²⁹ pričom v mnohých krajinách OECD dosiahla nerovnosť najvyššie hodnoty od začiatku zaznamenávania údajov.³⁰ V roku 1980 bol príjem najbohatších 10 % 7-násobne vyšší ako príjem najchudobnejších 10 %. V roku 1990 bol tento pomer 8 : 1 a v roku 2000 9 : 1. V roku 2015 dosiahol hodnotu 9,6 : 1.³¹ Obdobne sa zvýšil pomer príjmov horného a dolného kvintilu: Kým v roku 2010 predstavoval hodnotu 4,9 : 1, v roku 2016 to už bolo 5,1 : 1. „Giniho koeficient vykazuje podobný vývoj, pričom za rovnaké obdobie stúpol z 30,5 na 31,09. Nárast je výraznejší v nerovnosti trhových príjmov (to znamená nerovnosti pred zohľadnením daní a sociálnych transferov), keďže daňový a dávkový systém má vyrovnávajúci účinok.“³² V rámci Eurozóny poukazuje na vysokú mieru príjmovej nerovnosti zistenie ECB, podľa ktorého 10 % najbohatších domácností zarába 31 % všetkých príjmov. V prípade majetku sú nerovnosti ešte vyššie, keďže 10 % najbohatších domácností vlastní viac ako 50 % všetkého bohatstva.³³

Najvyššiu hodnotu majetku dosahujú domácnosti v Luxembursku, USA, Kanade, Austrálii, v Spojenom kráľovstve a Španielsku, kým v Slovenskej republike, Fínsku, Grécku, Nórsku a Holandsku zaznamenávajú najnižšie hodnoty.³⁴ Relatívne vysokú mieru koncentrácie bohatstva môžu dosahovať aj krajiny s nižšou úrovňou príjmovej nerovnosti, na čo poukazuje príklad Rakúska, Holandska a Nemecka,³⁵ kde podiel nehnuteľností na majetku v prípade bohatých aj chudobných predstavuje 75 %.³⁶

Vo väčšine krajín sú najbohatšie domácnosti tie, ktorých hlavné príjmy predstavujú príjmy z majetku.³⁷ S výnimkou Spojených štátov, nefinančné aktíva vo väčšine krajín OECD

²⁹ EHSV. 2017. Majetková nerovnosť v Európe: rozdiely medzi členskými štátmi z hľadiska zisku a práce...

³⁰ OECD. 2015. In It Together: Why Less Inequality Benefits All, s. 3.

³¹ Ibid., s. 15.

³² Európska komisia. 2017. Tematický informačný prehľad Európskeho semestra.

³³ Rehm, M., & Schnetzer, M. 2016. Wealth Inequality and Power Imbalances: Shedding Some Heterodox Light on a Neglected Topic. Der öffentliche Sektor - The Public Sector, 42(2), s. 53-58.

³⁴ OECD. 2015. In It Together: Why Less Inequality Benefits All, s. 242.

³⁵ Ibid., s. 34.

³⁶ Ibid., s. 35.

³⁷ Ibid., s. 258.

predstavujú najdôležitejšiu kategóriu (75 % zo všetkých aktív), pričom v Grécku a na Slovensku sa ich podiel približuje k 90 %. Najvýznamnejšími aktívami vlastnenými domácnosťami sú nehnuteľnosti určené na účely bývania. Ich podiel sa v krajinách OECD pohybuje od 30 % v Spojených štátoch po 70 % v Slovenskej republike. Za časť rozdielov v podiele nehnuteľností určených na účely bývania na celkových aktívach zodpovedá miera osobného vlastníctva domácností a jej politická podpora. Napríklad v Rakúsku a v Nemecku vlastní nehnuteľnosť, v ktorej býva, menej ako 50 % domácností, kým v Slovenskej republike 90 %.³⁸

3.1 Uznesenie Európskeho parlamentu o potrebe riešenia problému nerovnosti

Európsky parlament v roku 2017 prijal uznesenie o potrebe riešenia problému nerovnosti (máme sa na mysli nielen príjmovú, ale aj sociálne/spoločenské nerovnosti ako také, t. j. implicitne aj nerovnosť príležitostí - v oblasti zdravia, bývania, vzdelania, pracovných miest a mzdového ohodnotenia, genderovo či vekovo alebo geograficky podmienené nerovnosti a pod.).³⁹

Zdôrazňuje potrebu riešenia problému nežiaducej nerovnosti ako jednu zo základných pre podporu rastu a tvorbu pracovných miest. Rovnosť a spravodlivosť sú základné európske hodnoty, základy európskeho sociálneho modelu EÚ aj jej členských krajín. Európsky parlament vyzdvihuje dôsledky nerovnosti, ako sú strata sociálnej dôvery a dôvery v demokratické inštitúcie, vylučovanie z trhu práce a kvalita pracovných miest, ohrozenie hospodárskeho rastu – v dôsledku obmedzeného dopytu, inovácií, prípadne finančnej nestability (vrátane nestability verejných rozpočtov). Na individuálnej úrovni hovorí Európsky parlament o týchto dôsledkoch nerovnosti: o strate príležitostí, schopností, zručností, o ohrození chudobou a sociálnym vylúčením, o nemožnosti rozvoja, nemožnosť sociálnej mobility a obmedzenom prínose jednotlivca pre spoločnosť.

³⁸ OECD. 2015. In It Together: Why Less Inequality Benefits All, s. 263.

³⁹ Európsky parlament. 2017. Správa o boji proti nerovnostiam ako prostriedku na podporu tvorby pracovných miest a rastu.

3.2 Niektoré navrhované opatrenia na znižovanie príjmovej a majetkovej nerovnosti v medzinárodnom kontexte

V krajinách OECD sa daňovo – odvodová politika reálne podpisuje pod redukciu príjmových nerovností. Kým v Čile a Mexiku ich znižuje o 4 – 5 %, v USA o 19 %, vo Francúzku a Nemecku redukuje príjmovú nerovnosť o 30 %.⁴⁰ Napriek tomu, v oblasti daňovo-odvodovej politiky existuje podľa Európskej komisie, EHSV a OECD stále významný priestor pre dosiahnutie nižšej príjmovej a majetkovej nerovnosti.^{41,42,43} Z výskumu OECD zároveň vyplýva, že pokiaľ sú správne nastavené, vyššie dane a odvody, ktorých cieľom je znížiť nerovnosť, nenarúšajú rast.^{44,45} Naopak, primerane nastavenú redistribúciu možno podľa OECD považovať za „silný nástroj na dosiahnutie väčšej rovnosti a ekonomického rastu.“⁴⁶

S cieľom zaistiť, že bohatší prispievajú svojim podielom na daniach, vlády by im podľa OECD nemali len zvyšovať marginálnu sadzbu dane, ale mali tiež zabezpečiť **lepší výber daní, sprísniť uplatňovanie odpočtov z daní a daňových vratiek**, z ktorých nepomerne viac profitujú najlepšie zarábajúci a **prehodnotiť úlohu daní zo všetkých foriem nehnuteľností, majetku, vrátane prevodov aktív.**⁴⁷

OECD sa ďalej domnieva, že pre efektívne dosahovanie cieľov v oblasti medzigeneračnej sociálnej mobility a rovnosti príležitostí by sa mali kapitálové **príjmy z odkázaného majetku zdaňovať** štandardnou sadzbou a dane z nehnuteľnosti by mali byť nahradené daňou z dedičstva.⁴⁸ „Večnú špirálu nerovnosti,“ by aj podľa Pikettyho mohli preťať **pravidelné daňové odvody zo zdedeného majetku**, (tzv. nie jednorazové zdanenie),⁴⁹ a „**globálna progresívna daň z kapitálu** skombinovaná s **medzinárodnou finančnou transparentnou daňou** na veľmi vysokej úrovni.“⁵⁰ V tejto súvislosti by politiky mali zároveň zaistiť, že nie len

40 OECD. 2015. In It Together: Why Less Inequality Benefits All, s. 48.

41 Európska komisia. 2017. Tematický informačný prehľad Európskeho semestra.

42 EHSV. 2017. Majetková nerovnosť v Európe: rozdiely medzi členskými štátmi z hľadiska zisku a práce...

43 OECD. 2015. In It Together: Why Less Inequality Benefits All, s. 17.

44 Ibid., s. 26.

45 Ibid., s. 48.

46 Ibid., s. 17.

47 Ibid., s. 48.

48 Ibid., s. 49.

49 PIKETTY, T. 2015. Kapitál v 21. storočí, s. 580.

50 Ibid., s. 566.

bohatí jednotlivci, ale aj nadnárodné firmy odvádzajú svoj určený podiel na daniach. To zahŕňa opatrenia na zvýšenie transparentnosti a medzinárodnú spoluprácu v oblasti daňových pravidiel za účelom minimalizovať hľadanie najvýhodnejších daňových podmienok (tzv. treaty shopping) a optimalizáciu daní.⁵¹ OECD tiež navrhuje „**rozšíriť daňový základ odstránením dier v daňových zákonoch.** Týka sa to najmä zdaňovania kapitálových príjmov, ktoré sú vysoko koncentrované medzi bohatými domácnosťami a predstavujú významný podiel z ich celkového príjmu.“⁵²

ESHV navrhuje **daňové príjmy „presunúť zo zdaňovania práce na väčšie zdaňovanie majetku vrátane dedičstva a kapitálových príjmov.“**⁵³ Rovnaký postoj zastáva aj Európska komisia, ktorá v Akčnom pláne na realizáciu Európskeho piliera sociálnych práv odporúča presunúť zdaňovanie „z práce na iné zdroje, ktoré viac podporujú zamestnanosť a sú v súlade s cieľmi v oblasti klímy a životného prostredia.“⁵⁴ „Dôraz zároveň kladie na ochranu príjmov, „...aby poskytovali primeranú sociálnu ochranu.“⁵⁵

„Niektoré krajiny zaviedli opatrenia na rozšírenie daňového základu (Austrália, Rakúsko, Dánsko, Holandsko), iné znížili výšku daňových úľav (Francúzsko, Grécko, Spojené kráľovstvo), kým ďalšie zaviedli opatrenia, ktoré prostredníctvom daňových úľav znížili základ dane z príjmu fyzických osôb (napr. Španielsko).“⁵⁶ Slovensko teda pozná príklady dobrej praxe, v ktorých môže hľadať inšpiráciu.

Jednoduchý ani jednoznačný „návod“ na to, aké nástroje redistribúcie zvoliť, neexistuje. Pri úvahách o redistribúcii zohrávajú rolu tak ekonomické efekty (efektívnosť redistribúcie – vplyvy na ekonomický rast, na správanie subjektov, na motiváciu) aj politické preferencie. Stratégie prerozdelenia založené výlučne na vládnych transferoch a daniach však nie sú efektívne ani finančne udržateľné, konštatuje sa napríklad aj v správe OECD „Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising“ (2011). Často je redistribúcia prioritne orientovaná na

⁵¹ OECD. 2015. In It Together: Why Less Inequality Benefits All, s. 49.

⁵² Ibid., s. 80.

⁵³ EHSV. 2017. Majetková nerovnosť v Európe: rozdiely medzi členskými štátmi z hľadiska zisku a práce...

⁵⁴ Európska komisia. 2021. Akčný plán na realizáciu Európskeho piliera sociálnych práv.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ OECD. 2015. In It Together: Why Less Inequality Benefits All, s. 48-49.

redukcii chudoby a pomoc príjmovu najslabším skupinám. Avšak, ako napríklad aj Bourguignonov trojuholník PGI (Poverty – Growth – Inequality) (2004) dokumentuje, administratívna distribúcia príjmov, bez prorastových opatrení, na ktorých participujú všetci, aj nízkopríjmové skupiny, nezabezpečí žiaducu redukciu príjmovej chudoby. Pri rozhodovaní o nástrojoch redistribúcie zohráva rolu aj časové hľadisko, teda v akom horizonte sa efekty očakávajú (obyčajne krátkodobé efekty prinášajú administratívne zásahy do distribúcie príjmov – v podobe daní, dávok; naopak zásahy do pôvodného rozdelenia príjmov (cez politiky vzdelávania, trhu práce, cez antidiskriminačnú alebo antimonopolnú legislatívu) prinášajú efekty v stredno- a dlhodobom horizonte (tieto sú však trvácnejšie a stálejšie). Nižšie v matici ide o nástroje v predprodukčnej a produkčnej fáze.

Tabuľka 1 Taxonómia politík zmierňovania nerovnosti

		V ktorej fáze ekonomického cyklu politika pôsobí		
		Predprodukčná	Produkčná	Poprodukčná
O ktorý typ nerovnosti sa zaujímate	Spodok príjmovej škály	Dotačné politiky (vzdelávanie, zdravie); základný príjem pre všetkých	Minimálna mzda; garancia práce	Sociálne transfery; daňové bonusy; makropolitiky na podporu zamestnanosti na ustanovený týždenný pracovný čas
	Stred príjmovej škály	Verejné výdavky na vyššie vzdelávanie	"Dobré" pracovné miesta - politiky garantujúce dobré pracovné aj platové podmienky (produkcia s vyššou pridanou hodnotou, so zhodnotením ľudskej práce, podnikové inovácie podporujúce zamestnanosť a tvorbu pracovných miest); pracovná legislatíva a pracovnoprávne vzťahy; odborové rady; kolektívne vyjednávanie; inovačné politiky a politiky investovania do výskumu a vývoja; vlastnícke podiely zamestnancov v podnikoch	Siete sociálnej pomoci; sociálne poistenie
	Horný koniec príjmovej škály	Zdanenie dedičstva a majetku	Regulácie; antitrustová legislatíva	Zdanenie majetku

Zdroj: Blanchard, O. - Rodrik, D. 2019.

Vyššie uvedená matica s deviatimi poliami – deviatimi kombináciami politik na redukcii nerovností – je výslednicou kombinácie týchto dvoch dimenzií (1. pozícia ľudí v príjmovom rebríčku - t. j. napríklad stredná trieda, nízkopríjmoví alebo ľudia s najvyššími príjmami - ktorí sú predmetom záujmu v prípade úvah o potrebe a miere redistribúcie a 2. fáza ekonomického cyklu, v ktorej sa do rozdelenia príjmov zasahuje, resp. fáza ekonomického cyklu, v ktorej sa politiky na zmiernenie nerovností aplikujú). Politiky v predprodukčnej fáze vplývajú na to, ako pracovná sila vstupuje na trh práce (čo sa vzdelania, zdravia či jej finančnej situácie týka). Politiky v produkčnej fáze – napr. politiky prijímania zamestnancov, odmeňovania, investovania do samotných zamestnancov aj do výrobného procesu s cieľom zlepšovať pracovné podmienky aj produktivitu práce, politiky odborové (ide o politiky rôznych aktérov v podnikoch a organizáciách – od štátu, cez akcionárov, vedenie podnikov, až po zamestnancov). V poprodukčnej fáze ide o redistribúciu majetku a bohatstva v podobe napríklad progresívneho zdaňovania príjmov, zdaňovania majetku, negatívne dane z príjmu (daňový bonus).

Výlučne ekonomická analýza problému nerovnosti sa zaoberá efektívnosťou redistribúcie. Je tu však aj politická rovina problému, keď politické (vládne, štátne) preferencie prioritizujú skôr iné princípy pri zásahoch do distribúcie (spravodlivosť, rovnosť, sociálnu pomoc, podporu a stimuly).

Medzi typmi použitých nástrojov redistribúcie rozlišujeme napríklad aj podľa toho, či očakávame efekty okamžité alebo či nástroje majú účinnejší vplyv na príjmové rozdelenie z dlhodobejšieho hľadiska. Rozlišujú sa optimálne nástroje redistribúcie podľa toho, či ide o vyspelé alebo o rozvíjajúce sa ekonomiky, podľa politicko-ekonomických systémov daných krajín, spoločenských pomerov a pod. Samotné redistribučné nástroje vyžadujú totiž aj všeobecné prijatie – v politicko-spoločenskej rovine. Samostatnú problematiku v prípade úvah o redistribúcii, osobitne v prípade administratívnych zásahov do trhovej distribúcie príjmov, predstavuje metodika získavania dát o príjmoch jednotlivcov a domácností – objektívnosť a reálnosť získaných údajov pre takéto politické rozhodnutia v oblasti distribúcie a redistribúcie príjmov.

Redistribučný účinok majú dane z príjmu (pracovného príjmu, príjmu z vlastníctva majetku), dane z majetku či dane zo spotreby. Redistribučná funkcia nie je väčšinou kľúčovou funkciou daní. Dane sú skôr zdrojom získavania príjmov do verejných rozpočtov, než nástrojom zmierňovania nerovností. Je dôležité poznamenať v súvislosti s daňami ako redistribučným nástrojom niekoľko faktov:

1. zdaneniu sa častokrát vyhnú ľudia, od ktorých sa očakáva, že budú „zasiahnutí“ najviac – vysokopríjmové skupiny či najmajetnejší ľudia (nepriznajú všetky svoje príjmy, majú príjmy nelegálne získané, optimalizujú rôznymi legálnymi spôsobmi svoju daňovú povinnosť, prevedú svoje príjmy do daňových rajov), a to s cieľom vyhnúť sa zdaneniu a pod.
2. dane majú distorzný účinok, teda „deformujú“ správanie ľudí – ľudia s cieľom vyhnúť sa plateniu menia svoje správanie oproti očakávanému správaniu a očakávaným daňovým príjmom, ktoré by malo priniesť,
3. dane nie sú adresné, teda výnos z daňových príjmov nemožno použiť na „rozdelenie pre tých nízkoopríjmových“, o účele použitia daňových príjmov rozhodujú poslanci, ktorí môžu rozhodnúť o ich použití na také účely (na také verejné výdavky a investície), z ktorých budú profitovať všetci rovnako, ale skôr tí majetnejší (vysoké školy, diaľnice, podpora podnikania atď.),
4. dane sú veľmi politicky citlivou témou. Za politickými stranami, ktorých poslanci o daniach (o ich progresivite) rozhodujú, stoja často bohatí ľudia a podnikatelia, ktorí očakávajú, že nimi podporované politické špičky budú hájiť ich záujmy.

Redistribučné mechanizmy daňovo - odvodového systému určite nemožno spochybníť. Je však dôležité zamyslieť sa na limitmi prerozdelenia cez dane a odvody, ktoré vyššie spomíname. Perspektívne riešenia, ktoré majú dlhodobý efekt na žiaducu distribúciu príjmov v populácii, však spočívajú vo vytváraní podmienok preto, aby ľudia mohli získať vzdelanie a ľudský kapitál, ktorý im umožní získať adekvátnu pozíciu na trhu práce aj odmenu za prácu, a umiestniť sa tak v príjmovom rebríčku podľa vlastných očakávaní, prianí, úsilia (hovoríme o politikách na podporu žiadúcej distribúcie príjmov v tzv. predprodukčnej fáze (vo vyššie uvedenej matici).

Samozrejme, úloha štátu v tejto fáze spočíva vo verejných službách (školsstvo, zdravotníctvo, sociálne služby), vo vytváraní pracovno-právnej a obdobnej legislatívy, na základe ktorej sa realizuje výkon práce, antidiskriminačnej legislatívy, v podpore sociálneho dialógu. Korigovanie trhom generovaných odmien pre výrobné faktory (prácu a kapitál), vrátane zdanenia, súvislosti medzi produktivitou výrobných faktorov a ich odmeňovaním, minimálna mzda, regulácie cien sú osobitnými témami, ktorým sa v našej analytickej štúdii budeme venovať samostatne.

Úloha štátu spočíva vo vytváraní podmienok preto, aby ľudia mali možnosť nadobúdať ľudský kapitál, aby mohli pracovať a byť za to adekvátne ohodnotení. To je aj z hľadiska trhovo orientovaných pravicových hospodárskych politík najúčinnjší nástroj na podporu efektívnej aj spravodlivej distribúcie. A samozrejme, pre ľudí, ktorí z objektívnych dôvodov nemôžu pracovať, zabezpečuje štát sociálnu pomoc a podporu.

Medzi úskalia prípravy a realizácie redistribučnej politiky cez dane a odvody patria nielen mnohokrát spomínané neexistujúce objektívne dáta o tom, kto je skutočne chudobný, či kto skutočne patrí do kategórie nízkopríjmových domácností a akým skutočným príjmom disponuje, aké skutočné príjmy majú najvyššie príjmové skupiny, akým majetkom skutočne disponujú. Sú tu aj iné úskalia, ktoré komplikujú prípravu daňovo - odvodových redistribučných nástrojov. Niektoré z nich príkladmo (vzhľadom na komplexnosť problematiky a široké spektrum – aj kontroverzných - názorov na tieto problémy, uvádzame v poznámke pod čiarou odporučenú literatúru, ktorá sa problematike venuje hlbšie a komplexnejšie a vysvetľuje aj východiská, na ktorých dané názory stavia):

1. "Chudobnejší" často pracujú nelegálne, a teda nepriznávajú legálne príjmy a nemôžu si uplatniť daňové výhody (nižšiu sadzbu dane z príjmov, daňový bonus a pod.). Alebo majú príjmy tak malé, že daňové zvýhodnenia nevyužijú v plnom rozsahu (nezdaniteľná časť základu dane a pod.)⁵⁷.

⁵⁷ Situačná analýza nelegálnej práce na Slovensku. Formy nelegálnej práce, ich výskyt a návrh opatrení pre ich potlačanie. Kolektív autorov KOZ, 2021. Dostupné na: https://ia.gov.sk/data/files/np_PKSD/Analzy/KOZ/KOZ_Situacna_analyza_nelegalnej_prace_na_Slovensku._Formy_nelegalnej_prace_ich_vyskyt_a_navrh_opatrn_i_pre_ich_potlacanie.pdf?csrt=398311985399947154

2. Mnohí chudobnejší nie sú tak finančne gramotní, ani schopní zaplatiť si daňového poradcu, aby v oblasti daňovej optimalizácie a benefitov profitovali tak, ako v konečnom dôsledku tí majetnejší.
3. Vysoká miera redistribúcie v prospech "chudobnejších" potom u určitej skupiny nízkopríjmových ľudí marí motiváciu pracovať a vlastným úsilím zlepšiť svoju situáciu a necháva ich pasívnymi v tomto zmysle⁵⁸. Naopak u vysokopríjmových skupín marí záujem platiť dane (svoje príjmy prevádzajú do daňových rajov, optimalizujú svoju

Bednárík, R. – Danihel, M. – Sihelský, J. 2003. Nelegálna práca v podmienkach slovenskej spoločnosti. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung, zastúpenie v SR. Dostupné na: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/slowakei/04218.pdf>

Nelegálna práca – prieskum odhaľuje rozsiahly problém. E-pravo.sk. Dostupné na: <https://www.epravo.sk/top/clanky/nelegalna-praca-prieskum-odhaluje-rozsiahly-problem-1695.html>

⁵⁸ Michal Páleník a kol. 2014. Sociálny systém – skutočnosť a vízia. Bratislava: Inštitút zamestnanosti. ISBN: 978-80-970204-5-3. Kapitola Pracovať sa oplatí: <https://www.iz.sk/download-files/sk/dhn/socialny-system-publikacia.pdf>; Rizikové súvislosti chudoby a rodiny v súčasnej slovenskej spoločnosti. 2011. Anna Žilová – Alena Novotná. Eds. Ružomberok, Katolícka univerzita. Dostupné na: https://www.prohuman.sk/files/zilova_rizikove_suvlosti_chudoby.pdf; Kusá, Z. – Gerbery, D. Systém minimálneho príjmu na Slovensku. 2009. Sociologický ústav SAV a Inštitút pre výskum práce a rodiny. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=9041&langId=sk>; Daniel Škobla – Gábor Csomor – Jarmila Filadelfiová. 2016. Zmeny v systéme pomoci v hmotnej núdzi a prieskum dopadov zmien v poskytovaní príspevku na bývanie v rámci pomoci v hmotnej núdzi. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny. ISBN 978-80-7138-155-6. Dostupné na: https://ivpr.gov.sk/wp-content/uploads/2020/04/zmeny_v_systeme_pomoci_v_hmotnej_nudzi_skobla_csomor_filadelfiova_2016.pdf; Pasca chudoby - definícia: <http://ekonomika.oldweb-sulik.sk/ekonomicky-slovník/pasca-chudoby-poverty-trap>; Jana Valachyová – Matúš Senaj. 2020. Ako zvýšiť motiváciu pracovať? Komentár 1/2020. Rada pre rozpočtovú zodpovednosť. Dostupné na: <https://www.rrz.sk/wp-content/uploads/2021/05/Ako-zvysit-motivaciu-pracovat.pdf>; Ján Košč – Ján Ruman – Peter Daubner. 2021. K problematike chudoby a sociálnej neistoty na Slovensku v 21. storočí. Vydalo OZ Pracujúca chudoba. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/357829936_K_problematike_chudoby_a_socialnej_neistoty_na_Slovensku_v_21_storoci; Pasca neaktivity a pasca nezávislosti, pozri aj str. 43 : Košta, J. a kol. 2014. Aktuálne problémy (ne)zamestnanosti nízkokvalifikovaných pracovných síl. Bratislava: Ekonomický ústav SAV. Dostupné na: https://ekonom.sav.sk/uploads/journals/287_monografia_jan_kosta_a_kolektiv.pdf; Pavel, J. 2005. Vliv daní a dávek na pracovní úsilí v ČR. Výzkumná studie č. 2/2005. Dostupné na: https://www.mfcr.cz/assets/cs/media/Odborne-vyzkumy_2005_Vliv-dani-a-davek-na-pracovni-usili-v-CR.pdf; Miroslava Federičová, Klára Kalíšková, Lucie Zapletalová. 2022. Chudoba a sociální dávky v sociálně vyloučených lokalitách. IDEA CERGE. Projekt Národospodářského ústavu Akademie věd ČR. Studie 8/2022. Dostupné na: https://idea.cerge-ei.cz/files/IDEA_Studie_8_2022_Chudoba/IDEA_Studie_8_2022_Chudoba.html#p=1; Schneiderová, K. 2020. Analýza možností pomoci a podpory v chudobe. Človek v ohrození, n. o. Dostupné na: <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fclovekvhrozeni.sk%2Fwp-content%2Fuploads%2F2021%2F02%2FAnal%25C3%25BDza-mo%25C5%25BEnost%25C3%25AD-pomoci-a-podpory-v-chudobe-1.docx&wdOrigin=BROWSELINK>; Zuzana Siebertová, Matúš Senaj Norbert Švarda, Jana Valachyová. 2014. Dane, sociálne zabezpečenie a motivácia pracovať. Bratislava: Rada pre rozpočtovú zodpovednosť. Komentár 1/2014. Dostupné na: <https://www.rrz.sk/dane-socialne-zabezpecenie-a-motivacia-pracovat/>

- daňovú povinnosť s pomocou dobre zaplatených renomovaných daňových poradcov, resp. nepriznajú v plnej miere svoje príjmy, alebo majú príjmy z nelegálnej ekonomiky).
4. Progresivita daní z príjmu – jej zvyšovanie – zaťaží zasa zrejme najviac stredné vrstvy, ktoré naopak je treba podporovať, pretože sú kľúčovými nositeľmi ľudského kapitálu, inovácií, zakladateľmi MSP, a teda aj zamestnávateľmi apod.⁵⁹
 5. Mnoho najbohatších ľudí kvôli rôznym formám optimalizácie daní či vyhýbania sa daňovej povinnosti (vrátane zriaďovania účtov v daňových rajoch) progresivita minie.

Toto platí o daniach z príjmu. Dane zo spotreby - tu sa hovorí, že diferencované sadzby sú zasa problematické, pretože "bohatí" či vyššie príjmové skupiny majú absolútne vyššiu spotrebu, a teda, že efekty zníženej DPH na základné potraviny a na predmety základnej spotreby zasa prevažne prinášajú prospech tým bohatším. Tu hovoríme o tzv. regresívnom zdanení – t. j. zdanení spotreby. O zdaňovaní majetku sa uvažuje ako o najreálnejšom redistribučnom nástroji - v zmysle - zdaní tých "bohatších". Toto boli redistribučné efekty spojené s výberom daní. Čo sa týka redistribučných účinkov príjmov získaných z výberu daní: Dane vo všeobecnosti - či v štátnom alebo v miestnych rozpočtoch - však nie sú účelové, nemajú účelové určenie a nedá sa teda docieľiť to, že príjmy z daní budú distribuované tým "chudobnejším". V závislosti o toho, na čo budú zdroje z daní použité, je možné sa domnievať, že väčší prospech zo získaných daňových príjmov bude zasa - cez verejné zdroje a verejné projekty - plynúť skôr tým "bohatším" (cesty, diaľnice, vysoké školy a pod.). Sociálne projekty a podobné sociálne výdavky pre "chudobnejších" predstavujú vo verejných rozpočtoch menšinové čiastky, v porovnaní s takými verejnými výdavkami a službami, ktoré slúžia všetkým, alebo skôr tým "bohatším".

Nemôžeme poprieť redistribučný účinok daní, odvodov a verejných transferov, ktorý možno vidieť napríklad aj na hodnotách Giniho koeficientu (sleduje príjmy pred a po týchto

⁵⁹ Jana Valachyová, Norbert Švarda, Matúš Senaj a Zuzana Siebertová. 2017. Trendy v daňovom zaťažení slovenských domácností. Časopis Biatec, ročník 25 č. 2/2017. Dostupné na: https://www.nbs.sk/_img/documents/_publik_nbs_fsr/biatec/rok2017/02-2017/biatec_17_02_06valachyova.pdf; Remeta, J. 2014. Analytický pohľad na dane. Inštitút finančnej politiky. Dostupné na: https://www.mfsr.sk/files/archiv/priloha-stranky/17311/55/03_Analytický_pohľad_na_dane.pdf

transferoch z verejných rozpočtov a do verejných rozpočtov). Nedá sa však očakávať, že daňovo - odvodová politika, či jej reformy, môžu byť zrealizované cielene z dôvodu redistribúcie a rovnako nie je možné „nastaviť“ dane a odvody tak, aby výlučne oni sanovali existujúcu distribúciu trhových príjmov (či už pracovných, alebo príjmov z majetku – finančného i nefinančného) a odstraňovali jej nežiaduce podoby. Na tento účel by mali byť využívané skôr nástroje v predprodukčnej a produkčnej fáze, tak ako ich identifikujeme vo vyššie uvedenej matici.

Dostupné dáta, premyslená metodika a indikátory s reálnou vypovedacou schopnosťou sú základom pre získanie objektívneho pohľadu na nerovnosti príjmov či majetku, napríklad pre účely realizácie politík na zmiernenie nežiaducich nerovností.

Je náročné urobiť reálne a objektívne konštatovanie o príjmovej nerovnosti v danej krajine či v danej spoločnosti, a to z dôvodu, že sa pre tento účel nesledujú mikroúdaje o príjmoch a bohatstve domácností (robia sa len výberové zisťovania), mnohé príjmy pochádzajú zo šedej ekonomiky. Pre účely výpočtu indikátorov a deskripcie rozdelenia sa robia výberové zisťovania a chýbajúce hodnoty sa odhadujú expertne.

Ešte náročnejšie je nájsť vhodný mix nástrojov na riešenie nežiadúcich nerovností, keďže sa v tomto prípade stretávajú, a často kolidujú, záujmy ekonomickej efektívnosti a účinnosti s politickými preferenciami. Skutočné možnosti, ktoré krajina v boji s nežiaducou nerovnosťou v príjmoch a majetku má, sú tie, ktoré deklaruje aj EÚ či OECD, teda dostupnosť a kvalita vzdelania, práce a pracovných podmienok, bývania, zdravotnej starostlivosti pre všetkých (osobitne inklúzia znevýhodnených, ktorí z rôznych dôvodov nemajú rovnaké podmienky či príležitosti), ale aj štrukturálne makroekonomické reformy či reformy daňových systémov, zabezpečenie „spravodlivej“ ekonomiky aj spoločnosti, boj proti korupcii, prípadne regulácia monopolných praktík. Nie je cieľom štátnych politík odstraňovať nerovnosť úplne, skôr sa zamerať na boj s nežiaducou nerovnosťou. Aktérmi v tomto procese sú okrem štátu aj ďalšie subjekty, vrátane potreby spolupráce s EÚ.

3.3 Odporúčania Európskeho parlamentu a OECD

Európsky parlament⁶⁰ považuje sociálne opatrenia zmierňujúce nerovnosti za dôležité, nie však jediné nevyhnuté (je potrebné ich doplniť hospodárskymi a sociálne zodpovednými štrukturálnymi reformami na dosiahnutie dlhodobého, udržateľného rastu). Na riešenie problému nerovností navrhuje opatrenia v týchto okruhoch:⁶¹

1. potreba vytvoriť koordináciu politík na boj proti nerovnosti na európskej úrovni;
2. podpora vytvárania dôstojných pracovných miest a kvalitného zamestnania;
3. zlepšenie životných a pracovných podmienok;
4. posilnenie sociálneho štátu a sociálnej ochrany;
5. boj proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu;
6. dosiahnutie skutočnej rodovej rovnosti;
7. modernizácia daňových systémov.

Na margo politík a nástrojov boja proti nerovnosti OECD⁶² v prvom rade navrhuje vytváranie pracovných miest (vrátane účasti žien na trhu práce, rovnaké zaobchádzanie, zvyšovanie zárobkového potenciálu žien s nízkymi platmi či riešenie skleneného stropu), osobitne produktívnych a kvalitných pracovných miest (aj riešenie nežiadúcej segmentácie trhu práce), investovanie do ľudského kapitálu (od detí po dospelých) – vrátane stimulov pre zamestnávateľov aj pre jednotlivcov na investovanie do ľudského kapitálu. OECD navrhuje prehodnotiť aj daňové a dávkové systémy. Konštatuje ich klesajúci význam pri zmierňovaní nerovností. OECD vyzýva k prehodnoteniu progresie daní z príjmov a majetku, ktorá sa podľa OECD v posledných desaťročiach znížila. Vyzdvihuje význam verejných politík (školstva, zdravotníctva, rodinných politík) ako nástroja znižovania nerovností a vytvárania rovných

⁶⁰ Európsky parlament. 2017. Správa o boji proti nerovnostiam ako prostriedku na podporu tvorby pracovných miest a rastu, 2017. Dostupné na internete: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0340_SK.html

⁶¹ V Stanovisku Výboru pre hospodárske a menové veci zo septembra 2017 k vyššie uvedenému návrhu Európskeho parlamentu sa okrem iného hovorí o úlohe daňových politík. Výbor vyzýva k progresívnym a spravodlivým vnútroštátnym daňovým systémom s cieľom znížiť nerovnosť, zlepšiť výber príjmov z daní formou zintenzívnenia boja proti vyhýbaniu sa daňovým povinnostiam a daňovým únikom).

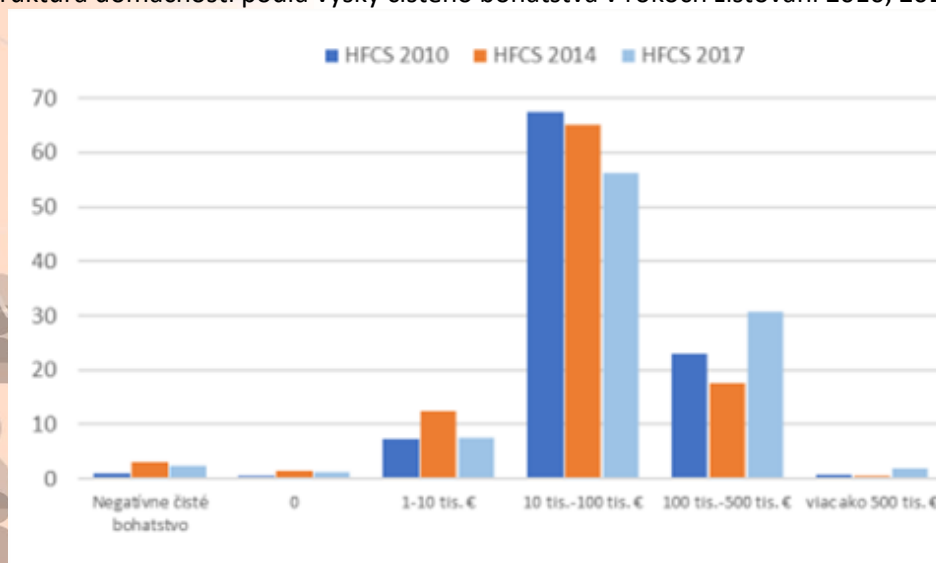
⁶² OECD. 2015. In It Together: Why Less Inequality Benefits All, s. 17.

príležitostí pre osobný aj profesijný rozvoj ľudí, uvedomujúc si, že hlavne v rozvíjajúcich sa krajinách je dostupnosť týchto verejných politík pre všetkých veľkou výzvou. Upozorňuje na potrebu podporiť skupiny s nízkymi príjmami nielen proticyklickými sociálnymi dávkami, ale hlavne podporiť možnosti a potenciál nízkopríjmových skupín adaptovať sa na trhu práce, získať za odvedenú prácu adekvátnu, spravodlivú a dôstojnú odmenu.

3.4 Príjmová a majetková nerovnosť na Slovensku

Mediánové⁶³ čisté bohatstvo slovenských domácností dosiahlo v 3. vlne HFCS (rok 2017) 70,3 tis. eur (išlo o nárast o takmer 40 %). Podľa posledných dostupných výsledkov z tretej vlny zisťovania HFCS a ich porovnania s predošlými zisťovaniami môžeme konštatovať, že rozdelenie bohatstva medzi Slovákmi je koncentrovanejšie, keď sa zvýšil podiel vlastníctva majetku v najvyšších percentiloch. 20 % domácností s najvyšším čistým bohatstvom vlastní 56 % všetkého majetku (proti 51 % podielu v roku 2014). Podiel 20 % domácností s najnižším bohatstvom na celkovom bohatstve poklesol z 1,7 % v roku 2014 na 1,3 %.

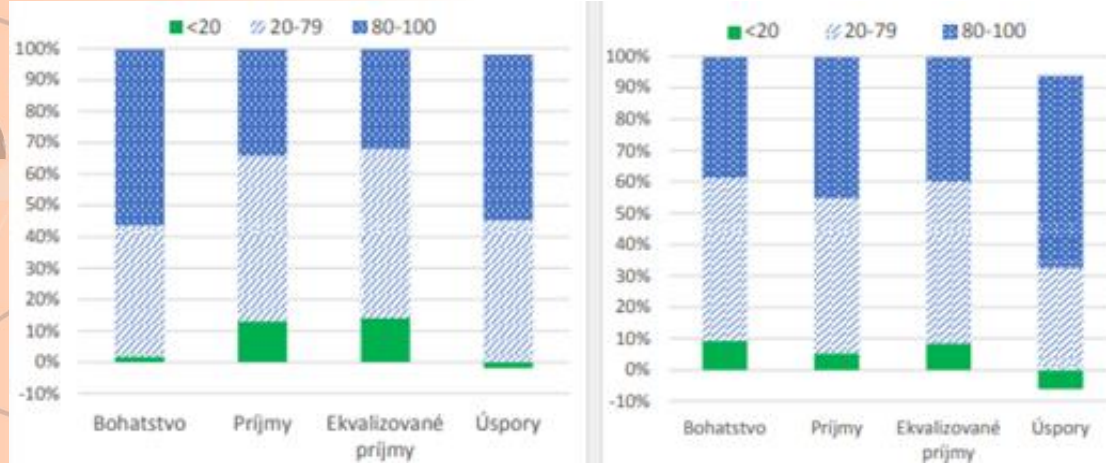
Graf 4 Štruktúra domácností podľa výšky čistého bohatstva v rokoch zisťovaní 2010, 2014 a 2017

Zdroj: Jurašková Kucserová, J., Strachotová, A. 2019. Výsledky tretej vlny zisťovania o financiách a spotrebe domácností.

⁶³ „V analýzach prieskumov často sledujeme medián namiesto priemeru. Medián predstavuje hodnotu 50-teho percentilu, to znamená, že hodnota sledovanej veličiny pre polovicu domácností sa nachádza pod a pre druhú polovicu nad mediánom. Voči aritmetickému priemeru má výhodu, že neskresľuje priemer v smere extrémnych údajov, v našom prípade napríklad niekoľko výrazne vysokých hodnôt vďaka bohatým domácnostiam.“ (Výskumné štúdie. Národná banka Slovenska. 2023).

Graf 5 Bohatstvo, príjmy, prepočítané (ekvalizované) príjmy a úspory vo vlastníctve jednotlivých kvintilov (1/5 populácie) populácie Slovenska za rok 2017⁶⁴

Zdroj: Jurašeková Kucserová, J., Strachotová, A. 2019. Výsledky tretej vlny zisťovania o financiách a spotrebe domácností.

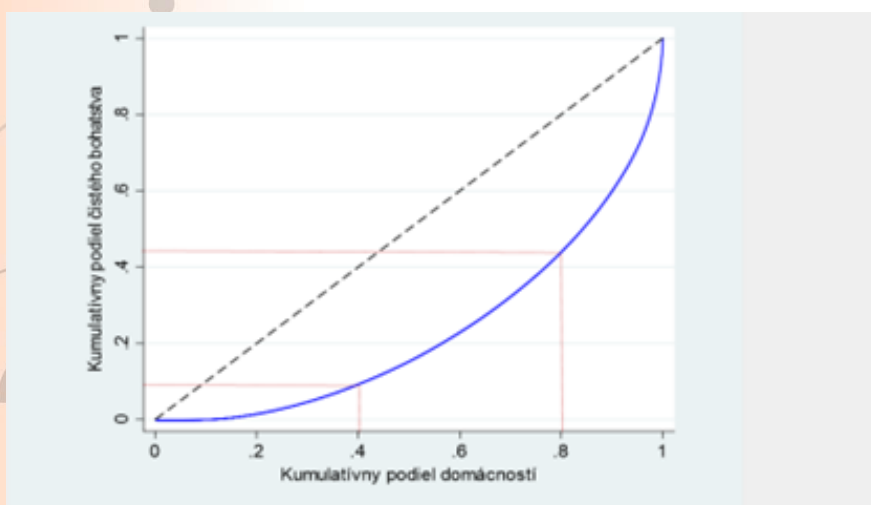
Keď sledujeme rozdelenie príjmov, 1/5 pätina domácností s najvyššími príjmami sa na celkových príjmoch podieľala 45 % (v roku 2014 to bol 44 % podiel). Ide pritom o neekvalizované príjmy. Po prepočte ekvivalentnými škálami možno konštatovať rovnomernejšie rozdelenie príjmov, podľa ktorého 1/5 domácností s najvyššími príjmami poberá 40 % všetkých príjmov. Ak budeme skúmať štruktúru bohatstva a príjmu v populácii rozdelenej do kvantilov podľa veľkosti bohatstva (graf č. 6) alebo do kvantilov podľa veľkosti príjmu (graf č. 1 vyššie), vidíme značnú koncentráciu majetku, príjmov aj úspor v rukách horného kvantilu (horných 20 % domácností).

Lorenzova krivka čistého bohatstva pre Slovensko rovnako hovorí o nerovnom rozdelení majetku v populácii, keď 40 % najmenej majetných domácností vlastní len necelých 10 % celkového čistého bohatstva a 20 % najbohatších vlastní 56 % celkového čistého bohatstva.

⁶⁴ Zelená predstavuje prvý kvintil – 20 % s najnižším bohatstvom (graf vľavo) alebo príjmami (vpravo), tmavomodrá predstavuje najvyšších 20 %. Obe skupiny sú rovnako početné, kumulatívne však vlastní nepomerne odlišný objem bohatstva či príjmov. Stredná svetlomodrá znázorňuje bohatstvo, príjmy, ekvalizované príjmy resp. úspory stredných troch kvintilov (čo je 3-krát početnejšia skupina ako prvé dve vyššie zmieňované, teda ide o 60 % zvyšnej populácie). Vidíme znova odlišnosť medzi masou príjmov čo bohatstva – keď ľudia v najvyššom kvintile vlastní toľko, čo trojnásobne početnejšia populácia v rebríčku pod nimi.

Dôležité je však poznamenať, že hodnota bohatstva domácností rástla hlavne kvôli vývoju cien nehnuteľností. Vzhľadom na skutočnosť, že väčšina bohatstva slovenských domácností má podobu vlastného bývania, informácie o hodnote bohatstva sú značne ovplyvnené odhadom reálnej hodnoty nehnuteľností a už spomínaným vývojom cien na realitnom trhu (HFCS 2017).

Graf 6 Lorenzova krivka rozdelenia čistého bohatstva

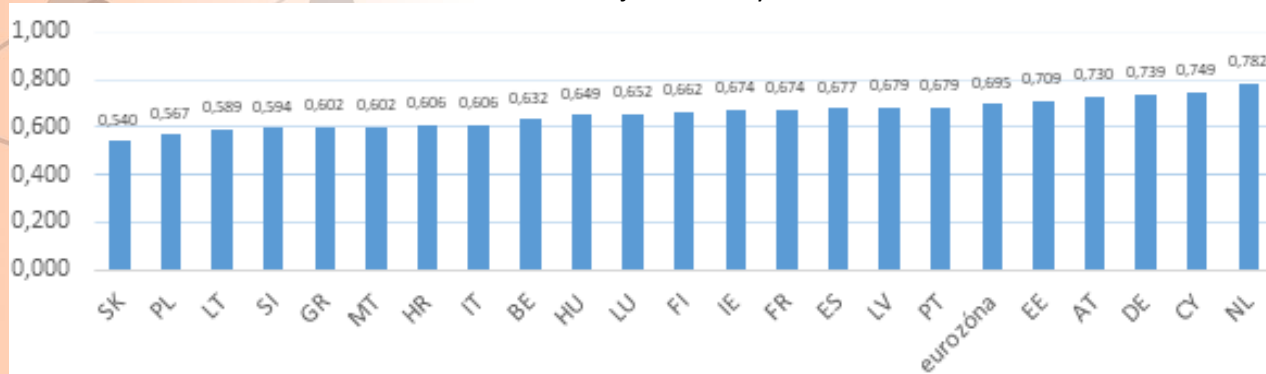
Zdroj: Jurašeková Kucserová, J., Strachotová, A. 2019. Výsledky tretej vlny zisťovania o financiách a spotrebe domácností.

Podľa Jurašekovej Kucserovej a Strachotovej, je vlastníctvo vlastného bývania, ktoré predstavuje väčšinu bohatstva slovenských domácností doplnené najčastejšie vkladmi, ktoré sú najrozšírenejšou formou finančných aktív. Bohatšie domácnosti vlastnia vo väčšej miere tak reálne aktíva (ako sú napríklad ostatné nehnuteľnosti, vlastné podniky) ako aj finančné aktíva (ako podielové fondy, dlhopisy a akcie). Zadlžené domácnosti sú podľa výsledkov HFCS spravidla tie, ktoré majú vyšší príjem a sú aj vlastníkami vyššieho čistého bohatstva. Zadlžených je podľa posledného zisťovania viac ako tretina domácností (presnejšie 37 %), pričom v portfóliu dlhov vzrastá zadlženie úvermi na bývanie. Výsledky naznačujú, že rozdelenie

bohatstva je opätovne menej symetrické, keď sa zvyšuje podiel domácností z najvyšších percentilov rozdelenia na celkovom bohatstve.⁶⁵

Na nasledujúcom grafe 7 sú Giniho koeficienty nerovnosti čistého bohatstva domácností v krajinách eurozóny podľa výsledkov HFCS z roku 2017. Slovensko podľa nich má najnižšiu mieru majetkovej nerovnosti. Určite je jedným z dôvodov aj vlastníctvo reálnych aktív – primárne nehnuteľností.

Graf 7 Gini index nerovnosti čistého bohatstva krajín eurozóny v roku 2017

Zdroj: The Household Finance and Consumption Survey, wave 2017⁶⁶

Na základe porovnania vln HFCS je možné odvodiť nasledovné skutočnosti týkajúce sa dynamiky vývoja majetkovej nerovnosti na Slovensku v čase:

- Čisté bohatstvo slovenských domácností medzi rokmi 2014 – 2017 rástlo o 40 % (merané mediánom čistého bohatstva = rozdiel čistých aktív (reálnych aj finančných) a čistých pasív).
- Vlastné bývanie a účty v bankách predstavujú najväčšiu časť bohatstva Slovákov.
- Podiel zadlžených slovenských domácností sa v sledovanom období nemení (36,6 %), rastie však výška ich zadlženia (takmer dvojnásobne), pričom zadlžujú sa hlavne domácnosti s vyššími príjmami a vyšším čistým bohatstvom. Finančná zraniteľnosť (pomer dlhu k aktívam) sa tak mierne zhoršuje.

⁶⁵ Jurašková Kucserová, J., Strachotová, A. 2019. Výsledky tretej vlny zisťovania o financiách a spotrebe domácností.

⁶⁶ Vlastné spracovanie podľa The Household Finance and Consumption Survey - European Central Bank. (n.d.).

- Podiel domácností s negatívnym čistým bohatstvom sa oproti roku 2014 mierne znížil a predstavuje 2,4 % domácností.
- Príjmy domácností aj spotreba/potraviny, spotrebné predmety a služby/domácností od roku 2016 do 2020 – aj pod vplyvom priaznivého vývoja na trhu práce – rástli.
- Regionálne rozdiely v čistom bohatstve sa v rokoch 2014 až 2017 znižovali⁶⁷.
- Najväčšie čisté bohatstvo vlastní dvojčlenné domácnosti.
- Čisté bohatstvo rastie s vekom referenčnej osoby (po 55 - 64 rokov), potom klesá.
- Čisté bohatstvo domácností SZČO a zamestnancov zaznamenalo za roky 2014 - 2017 väčší rozdiel, ako v predošlom zisťovaní (merané koeficientom – podielom príjmov týchto dvoch skupín). V prípade porovnania domácností dôchodcov a zamestnancov sa zistilo, že čisté bohatstvo domácností dôchodcov prevýšilo čisté bohatstvo, ktoré vlastní domácnosti zamestnancov.
- Vyššie vzdelanie referenčnej osoby naďalej predstavuje podľa výsledkov HFCS 2017 vyššie čisté bohatstvo domácnosti.
- Hodnota Gini indexu pre bohatstvo vzrástla oproti 2. vlne prieskumu z 0,49 na 0,54, čo znamená posun k menej rovnomernému rozdeleniu bohatstva. Pokračuje tak trend prehlbovania nerovností v distribúcii bohatstva, keďže v HFCS 2010 bola jeho hodnota iba 0,45. Gini index pre príjmy domácností zostal skoro nezmenený na 0,40.

Absolútna a relatívna⁶⁸ chudoba

Ak hovoríme o absolútne chudobnej populácii na Slovensku ako o tej populácii, ktorej je poskytovaná pomoc v hmotnej núdzi (samozrejme ide o približné čísla, pretože mnohí ľudia,

⁶⁷ „Kým rozdiel medzi krajom s najvyšším a najnižším čistým bohatstvom bol v roku 2014 viac ako 11 percentuálnych bodov, v roku 2017 to bolo už len 5 percentuálnych bodov. Najbohatšie domácnosti sú naďalej v Bratislavskom kraji s mediánovou hodnotou čistého bohatstva 110 070 eur s podielom 19,4 % na celkovom bohatstve. Na druhej strane, regiónom s najnižším čistým bohatstvom podľa tretej vlny HFCS je Nitriansky kraj (medián 50 820 eur).“ (Jurašeková Kucserová, Strachotová, 2019. s. 7).

⁶⁸ Koncept relatívnej chudoby je založený na previazaní príjmu s určitým životným štandardom – životnými potrebami meranými spotrebnými košmi. V prípade indikátorov miery rizika chudoby – t. j. počtu osôb relatívne chudobných (indikátor EU SILCU) - ide o úzke prepojenie na tzv. štandard či priemer danej krajiny. Teda chudobní v Luxembursku a na Slovensku podľa týchto indikátorov nie sú z hľadiska životných štandardov či príjmovej úrovne porovnateľní, pretože stredný (mediánový) ekvivalentný disponibilný príjem týchto krajín je značne odlišný.

ktorí majú na ňu nárok, nie sú príjemcami tejto pomoci, pretože o pomoc nepožiadali, resp. oficiálne sú príjemcami pomoci, ale v skutočnosti majú nelegálne príjmy a pod.), ide o cca 1 % z celkového počtu obyvateľov (59 507 príjemcov v júni 2022). Ak by sme počítali okrem príjemcov aj s ich deťmi a ďalšími členmi domácnosti, percento by bolo vyššie. Štruktúra príjemcov je v tabuľke 2 nižšie. Ide prevažne o jednotlivcov, ďalšími najpočetnejšími skupinami sú dvojica s 1 – 4 deťmi a jednotlivec s 1 – 4 deťmi.

Tabuľka 2 Príjemcovia pomoci v hmotnej núdzi podľa údajov za jún 2022

	Počet príjemcov	Vyplatená suma
Pomoc v hmotnej núdzi podľa zákona 417/2013 Z.z.	59 507	14 821 502,70
Z toho jednotlivec	33 895	6 873 780,70
jednotlivec s 1 - 4 deťmi	7 186	1 842 457,10
jednotlivec s viac ako 4 deťmi	276	79 811,40
dvojica	4 710	1 315 602,30
dvojica s 1 - 4 deťmi	10 940	3 758 831,30
dvojica s viac ako 4 deťmi	2 500	951 020,40
Pomoc v hmotnej núdzi spolu	18 335 579,68	

Zdroj: Štatistiky Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny SR⁶⁹

Štatistický úrad SR realizuje na ročnej báze harmonizované zisťovanie EU SILC, ktorého výsledkom sú informácie o počte ľudí ohrozených príjmovou chudobou a sociálnym vylúčením. Vychádza z reprezentatívnej výberovej vzorky⁷⁰. Zisťovanie EU SILC 2020 obsahuje údaje za 5 543 domácností a 13 800 osôb vo veku 16 rokov a viac.

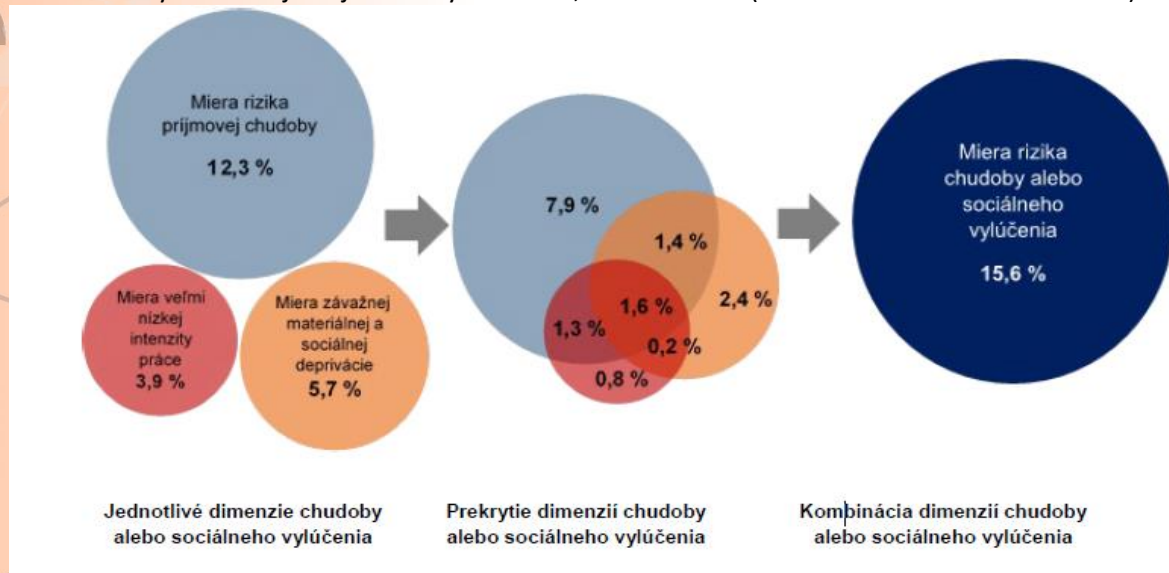
Osoby, ktoré sú podľa údajov považované za chudobných alebo sociálne vylúčených podľa metodiky EUSILC (tzv. relatívny koncept príjmovej chudoby) sú osoby, ktoré žijú v domácnostiach, ktoré sú: príjmovovo chudobné (majú príjmy pod národnou hranicou chudoby), trpia nedostatkom aspoň 4 súčasne z 9 sledovaných materiálnych nedostatkov (sú nimi napríklad možnosť zaplatiť si aspoň raz ročne dovolenku mimo domova, možnosť

⁶⁹ Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR. 2022. Sociálne dávky. Pozri aj Počet občanov SR poberaajúcich pomoc v hmotnej núdzi sa udržal na úrovni pred pandémie. Hlavná stránka. (n.d.).

⁷⁰ Pri výbere sa použili dve stratifikačné kritériá: a) geografická stratifikácia: 8 úrovní podľa krajov zodpovedajúcich úrovni NUTS 3 a b) stupeň urbanizácie: 7 úrovní podľa veľkostnej skupiny obce, t. j. podľa počtu obyvateľov obce (Štatistický úrad SR, metodika EU SILC)

mäsitého jedla každý druhý deň, schopnosť čeliť neočakávaným výdavkom)⁷¹ alebo žijú v domácnosti s veľmi nízkou pracovnou intenzitou (členovia týchto domácností odpracujú menej, ako je 1/5 ročného pracovného potenciálu členov rodiny).

Obrázok 1 Relatívna chudoba na Slovensku podľa zloženého indikátora miery rizika chudoby a sociálneho vylúčenia a jeho jednotlivých zložiek, EU SILC 2021 (referenčné obdobie – rok 2020)

Zdroj: EU SILC 2021. Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia. Štatistický úrad SR, 2022

Na základe zisťovania EU SILC 2021⁷² bolo na Slovensku v riziku chudoby alebo sociálneho vylúčenia viac ako 800 tis. ľudí, čo predstavovalo 15,6 % z celkového počtu obyvateľov SR. Vychádzajúc z grafického znázornenia na obrázku vyššie - ide o súčet všetkých vzájomných prienikov troch vyššie spomínaných čiastkových indikátorov (miery rizika príjmovej chudoby, miery závažnej materiálnej a sociálnej deprivácie a miery veľmi nízkej pracovnej intenzity). To znamená, že niektoré domácnosti a jednotlivci sú ohrození príjmovou chudobou (12,3 %),

⁷¹ Metodická poznámka: V zisťovaní EU SILC 2021 sa oproti predošlým rokom „ukazovateľ závažnej materiálnej deprivácie nahradil novo koncipovaným ukazovateľom závažnej materiálnej a sociálnej deprivácie, ktorý je definovaný ako percento osôb z celkovej populácie, ktorej chýba, resp. si nemôže dovoliť najmenej 7 položiek z nového zoznamu 13-tich položiek materiálnej a sociálnej deprivácie z dôvodu vynúteného nedostatku. Zároveň sa rozšírilo vekové rozpätie ukazovateľa „veľmi nízka intenzita práce“ z 59 na 64 rokov a upravila sa referenčná populácia tak, aby nezahŕňala osoby na dôchodku a študentov.“ (EU SILC 2021. Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia, Štatistický úrad SR, 2022).

závažnou materiálnou a sociálnou depriváciou (5,7 %) alebo veľmi nízkou intenzitou práce (3,9 %).

Spomedzi troch dimenzií chudoby a sociálneho vylúčenia je na Slovensku najviac ľudí ohrozených tzv. príjmovou chudobou, presnejšie 12,3 % populácie, resp. 660 tisíc osôb. Oproti minulému roku (s hodnotou 11,4 %) ide o nárast 0,9 % bodu. Ak sa zameriame na rozdiely podľa pohlavia, veku, ekonomickej aktivity či krajskej príslušnosti, zisťovanie EU SILC 2021 (s referenčným obdobím – rokom 2020), z ktorého máme posledné dostupné údaje, potvrdilo, že ženy trpia príjmovou chudobou viac ako muži (najvýraznejší rodový rozdiel zaznamenaný vo vekovej kategórii 65-ročných a starších, keď ženy boli ohrozené príjmovou chudobou takmer dvojnásobne viac, proti mužom).

Z publikácie Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia, Štatistický úrad SR, 2022 ďalej citujeme: „Z hľadiska veku môžeme povedať, že deti sú vystavené vyššiemu riziku chudoby ako dospelé a staršie osoby. Osoby vo veku 0 - 17 rokov celkovo tvoria najzraniteľnejšiu vekovú skupinu na Slovensku. Príčinou zraniteľnosti detí je do veľkej miery postavenie ich rodičov na trhu práce, v spojení s obmedzeným prístupom k sociálnym službám a benefitom. Miera rizika chudoby osôb vo veku 0 - 17 rokov bola na úrovni 17,6 % a bola odrazom príjmovej situácie domácnosti, v ktorej dieťa žilo. Vo všetkých vekových skupinách bol oproti minulému roku zaznamenaný rast miery rizika chudoby a len jedna veková skupina (50 – 64-roční) zaznamenala mierny pokles (o 0,1 p.b.).⁷³

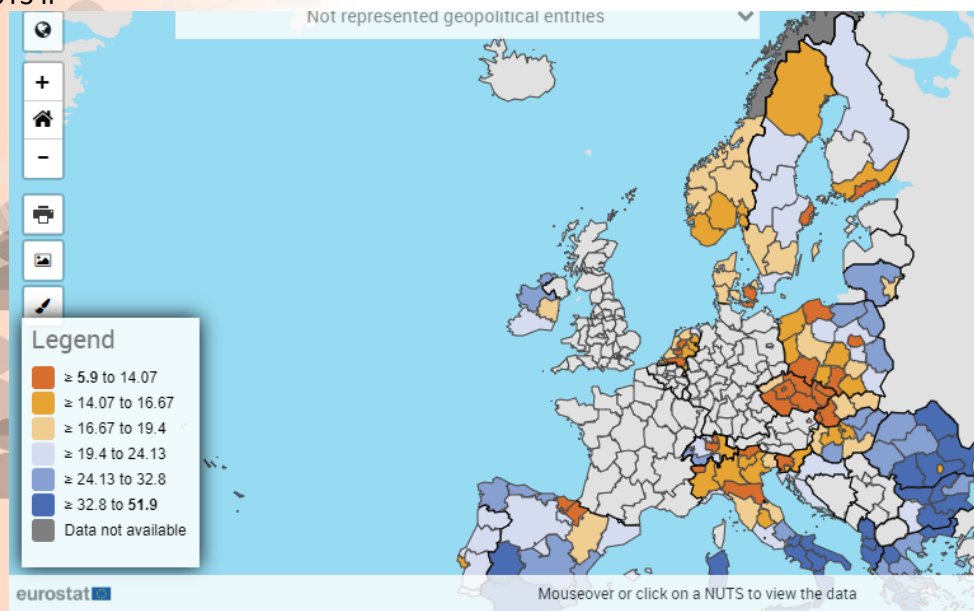
Z hľadiska ekonomickej aktivity sú pracujúci ohrození rizikom chudoby v 6,7%-tách prípadoch. Druhou najmenej ohrozenou skupinou (v štruktúre podľa ekonomickej aktivity) sú dôchodcovia celkom, pričom v prípade dôchodcov mužov ide o 7,1 % a pri ženách 12,2 %-tný podiel dôchodkýň -- žien ohrozených príjmovou chudobou. V kategórii nezamestnaných, čo je najviac ohrozená skupina osôb v členení podľa ekonomickej aktivity, predstavovali naopak nezamestnaní muži skupinu viac ohrozenú rizikom chudoby, ako nezamestnané ženy.

⁷³ EU SILC 2020. Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia. Štatistický úrad SR, 2021.

Z hľadiska typu domácností sú najviac ohrozené rizikom príjmovej chudoby domácnosti 2 dospelých s 3 a viac závislými deťmi (36,6 % podiel), domácnosti jedného rodiča s aspoň jedným závislým dieťaťom (33,6 %), nasledované domácnosťami jednotlivca 65-ročného alebo staršieho (28,5 %) a domácnosťami jednotlivcov - žien (25 %).

Domácnosti so závislými deťmi boli na Slovensku celkovo viac ako 1,5 násobne vystavené riziku chudoby (14,6 %) ako domácnosti bez závislých detí (9,2 %). Medziročne miera chudoby v domácnostiach bez závislých detí stúpila o 1,2 p. b., v domácnostiach so závislými deťmi o 0,2 p. b. Výsledky medzikrajského porovnania miery ohrozenia príjmovou chudobou priniesli poznanie, že Prešovský kraj je krajom s najvyššou mierou ohrozenia rizikom príjmovej chudoby (19,2 %), veľmi podobne je na tom Banskobystrický kraj (s podielom 19,1 %), nasledované Košickým krajom so 16,8 % podielom osôb ohrozených rizikom príjmovej chudoby.⁷⁴ Na obrázku 2 je vidieť pozíciu Slovenska na základe indikátora miery rizika chudoby populácie. Slovensko sa radí medzi krajiny s najnižšími mierami ohrozenia príjmovou chudobou (podľa relatívneho konceptu merania príjmovej chudoby).

Obrázok 2 Mapa Európy z hľadiska hodnôt indikátora miery rizika chudoby populácie, štruktúra podľa NUTS II

Zdroj: Spracované podľa databázy Eurostat (dostupné na internete: < https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_peps11n/default/map?lang=en >

⁷⁴ EU SILC 2020. Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia. Štatistický úrad SR, 2021.

Pre lepšie odlíšenie medziregionálnych rozdielov v rámci krajín sme zvolili NUTS II štruktúru regiónov. EÚ myslí „rovnejšou Európou“ nie vyrovnávanie príjmových či majetkových rozdielov, ale rozdielov v príležitostiach, v schopnostiach, vo vzdelaní, odstraňovanie príčin rozdielov medzi ľuďmi z dôvodu rôznych typov znevýhodnenia či exklúzie, vrátane sociálnej ochrany pre potrebných. Ciele „Sociálnej Európy“ do roku 2030 sa týkajú zamestnanosti, zručností a zmiernovania chudoby (Akčný plán na realizáciu Európskeho piliera sociálnych práv).⁷⁵

Hlavné príčiny vedúce k prehlbovaniu príjmovej a majetkovej nerovnosti

Za významnú príčinu globálneho prehlbovania príjmovej a majetkovej nerovnosti považujeme tlak na **znižovanie sociálnych štandardov**. Súhlasíme s Európskou komisiou, keď uvádza, že tento tlak v mnohých častiach sveta spôsobujú globálne dodávateľské reťazce, ktoré porušujú slobody združovania, zodpovedajú za zlé pracovné podmienky, či deficit dôstojnej práce.⁷⁶

Pod prehlbovanie príjmovej a majetkovej nerovnosti sa významnou mierou podpisuje **nerovnomerné profitovanie z ekonomického rastu**. Údaje z mnohých krajín zaznamenané počas uplynulých dekád poukazujú na skutočnosť, že „až 40 % populácie z dolnej úroveň distribúcie profitovalo z ekonomického rastu málo. V niektorých prípadoch sa reálne príjmy nízko-zarábajúcich dokonca prepadli.“⁷⁷ Do veľkej miery za to môžu zmeny, ktoré za posledné tri desaťročia vystavili trh práce silným vplyvom globalizácie, technologického pokroku, či

⁷⁵ V Akčnom pláne na realizáciu Európskeho piliera sociálnych práv sa v rámci ukazovateľov objavuje indikátor pomeru príjmov horného a dolného kvintilu (S80/S20) (v rámci piliera rovnosti príležitostí), či ukazovateľ miery rizika chudoby (osobitne detí) a jej znižovanie prostredníctvom sociálnych transferov - okrem dôchodkov (v rámci piliera sociálnej ochrany a inklúzie). Zdroje: Európsky pilier sociálnych práv: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_sk; OZNÁMENIE KOMISIE EURÓPSKEMU PARLAMENTU, RADE, EURÓPSKEMU HOSPODÁRSKEMU A SOCIÁLNEMU VÝBORU A VÝBORU REGIÓNNOV. Vytvorenie Európskeho piliera sociálnych práv; SWD/2017/0200 final. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=SWD:2017:200:FIN>; Stratégie EÚ: <https://www.employment.gov.sk/sk/ministerstvo/medzinarodna-spolupraca/europska-unia/strategie-europskej-unie/>; Commission welcomes Member States' targets for a more social Europe by 2030. Dostupné na internete: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&furtherNews=yes&newsId=10299#navItem-1>

⁷⁶ Európska komisia. 2021. Preskúvanie obchodnej politiky – otvorená, udržateľná a asertívna obchodná politika.

⁷⁷ OECD. 2015. In It Together: Why Less Inequality Benefits All, s. 21.

reforiem v oblasti regulácií. Ľudia so zručnosťami, po ktorých bol vysoký dopyt (oblasť IT alebo financií) zaznamenali výrazný nárast príjmov, kým mzdy nízko-kvalifikovaných pracujúcich v raste nepokračovali. Najlepšie zarábajúcim poklesla marginálna sadzba dane, kým nízkopříjmové domácnosti v produktívnom veku silne pociťovali nižšiu mieru redistribúcie. Preto opäť súhlasíme s Európskou komisiou, keď uvádza, že „*rastúca nerovnosť vyplýva z rýchlejšieho rastu príjmov v najvyššej príjmovej vrstve, ako aj pomalšieho než priemerného rastu v najnižšej príjmovej vrstve*“. Osobitne poukazujeme na zistenie Európskej komisie, podľa ktorej „*práve pomalý rast v najnižšej príjmovej vrstve mal najväčší vplyv na celkovú nerovnosť v rokoch nasledujúcich po kríze.*“⁷⁸

Globálna finančná kríza z roku 2008, na ktorú odkazuje Európska komisia, patrí medzi osobitné príčiny prehlbujúce mieru nerovnosti. **Globálne krízy** sa objavujú v dôsledku trhových zlyhaní, pandémieí, vojenských konfliktov, či klimatických zmien. Z oblastí, v ktorých sa pôvodne prejavili, majú tendenciu prelievať sa a zasahovať ďalšie oblasti ako krízy iného typu. Európska komisia si aj preto uvedomuje riziká, ktoré pre hospodárstvo predstavujú klimatické zmeny. Len vplyvom sucha sa predpokladané straty na hospodárstve EÚ odhadujú na miliardy eur. Už teraz sa niektoré časti Európy nachádzajú pod strednou až vysokou úrovňou nedostatku vody. Zóny poľnohospodárskej činnosti sa smerom na sever neposunú, pretože vyššie priemerné teploty v severnej Európe bude sprevádzať riziko zvýšených chladných vín spôsobených oslabeným Golským prúdom.⁷⁹

Krízy spôsobené vojenskými konfliktmi, pandémieami alebo klimatickými zmenami vyháňajú z domov milióny ľudí, tvrdo postihujú globálne hospodárstvo, zvyšujú **politické a geograficko-ekonomické napätie**. Úroveň politickej, hospodárskej a bezpečnostnej neistoty navyše zvyšuje nárast unilateralizmu, následné narušenie alebo obchádzanie multilaterálnych inštitúcií⁸⁰ a zmeny pomerov politického a ekonomického vplyvu významných regionálnych a globálnych hráčov. Z globálneho hľadiska možno medzi príčiny prehlbovania nerovností zaradiť **prístup k zdrojom, službám a tovarom, obmedzenú diverzifikáciu, prerušovanie**

⁷⁸ Európska komisia. 2017. Tematický informačný prehľad Európskeho semestra.

⁷⁹ Európska komisia. 2021. Správa o strategickom výhľade za rok 2021: Kapacita EÚ a jej sloboda konať.

⁸⁰ Európska komisia. 2021. Preskúmanie obchodnej politiky – otvorená, udržateľná a asertívna obchodná politika.

dodávok tovarov a energií, nedostatočné výrobné a spracovateľské kapacity, ale aj nízku mieru recyklácie, rafinácie, či separácie.

Nedoceňovanie významu, ktorý pre Slovensko a budúce generácie jeho obyvateľov predstavujú zásoby pitnej vody, nevyužitie podmienky pre vyššiu produkciu potravín a výrobu tovarov, pre využívanie vlastných energetických a surovinových zdrojov, či nevyužitie kapacity spracovateľského priemyslu, predstavujú významné riziká z pohľadu konkurencieschopnosti, hospodárskeho a sociálneho rozvoja ako aj z pohľadu prehlbovania nerovností tak v rámci Slovenskej republiky, ako aj z pohľadu jej postavenia v rámci EÚ. Miera uvedených rizík sa ďalej zvýši, ak sa Slovensku nepodarí držať krok so zmenami, ktoré prinášajú klimatické a bezpečnostné výzvy, ale tiež technologický pokrok, ktorého vplyv na prehlbovanie príjmovej a majetkovej nerovnosti je predmetom odborných diskusií už dlhé desaťročia.

Podľa ESHV by sa nedostatočná a neadekvátne reakcia na zmeny, ktoré **technologický pokrok** na trh práce prináša, mohla podpísať pod zvyšovanie nerovností.⁸¹ Európska komisia sa domnieva, že zintenzívňovanie technologických zmien príjmovú nerovnosť už prehĺbilo: „Technologický pokrok má síce pozitívny vplyv na celkový hospodársky rast, no zároveň rozširuje rozsah miezd (tzv. mzdový rozptyl), pretože odmeňuje vysoko kvalifikovaných jednotlivcov, a to najmä v odvetviach hospodárstva s vysokou hodnotou, ako sú informačné a komunikačné technológie (IKT). Automatizácia má zároveň tendenciu vytláčať pracovníkov s nízkou a strednou úrovňou kvalifikácie.“⁸² Aj preto Svetová banka upozorňuje, že napriek nárastu produktivity a celkovo k vyššiemu blahobytu, ku ktorému vedú, môžu mať digitálne technológie „svoj podiel na rozvrate trhu práce a viesť k vyššej príjmovej nerovnosti.“⁸³

Práve z hľadiska zachovania rovnováhy na pracovnom trhu za kľúčovú považujeme otázku, či nové pracovné pozície vytvorené v dôsledku technologického pokroku budú mať kapacitu absorbovať tie, ktoré vplyvom technologického pokroku zanikli. Nemenej dôležitú výzvu pre trh práce predstavuje zvyšujúci sa tlak na získavanie nových zručností. Mieru veľkej neistoty vnímame pri otázke kvality nových pracovných miest, spravodlivosti prerozdelenia

⁸¹ EHSV. 2017. Majetková nerovnosť v Európe: rozdiely medzi členskými štátmi z hľadiska zisku a práce...

⁸² Európska komisia. 2017. Tematický informačný prehľad Európskeho semestra.

⁸³ THE WORLD BANK. 2016. World Development Report 2016. 2016, s. 20.

vyprodukovaného bohatstva a vyrovnávania sa s rastúcim tlakom na financovanie sociálneho zabezpečenia. Názory odborníkov sú v tomto smere skôr skeptické a pokiaľ jednotne nepoukazujú na nárast štrukturálnej nezamestnanosti,⁸⁴ zhodujú sa minimálne v tom, že za odvrátenú stranu digitalizácie môžeme považovať polarizáciu pracovných miest a prehlbovanie príjmovej nerovnosti.^{85,86,87,88} Za uvedenými domnienkami je potrebné hľadať dve zásadné skutočnosti:

1. technologické spoločnosti a spoločnosti intenzívne využívajúce nové technológie dosahujú v porovnaní s konkurenciou vyšší výkon pri nižšom počte zamestnancov;
2. s rozširovaním digitálnych technológií a ich rastúcou zložitosťou, klesá schopnosť pracovnej sily rekvalifikovať sa na pozície vyžadujúce si vysokú mieru špecializácie a kvalifikácie.

Na základe analýz odbornej literatúry je možné ďalej účinky digitalizácie na spoločnosť aspoň čiastočne zovšeobecniť a poukázať pritom na jej najviditeľnejšie dopady. Možno sa tak domnievať, že digitalizácia:

1. zvyšuje produktivitu;
2. znižuje podiel práce na národnom dôchodku;
3. urýchľuje nárast príjmovej nerovnosti;
4. podieľa sa na tvorbe neplnohodnotných pracovných miest;
5. vyostre konkurenčný boj, kladie zvýšené nároky na vzdelanie, zručnosti, flexibilitu zamestnancov, čím vyvíja na nich rastúci tlak;
6. zvyšuje koncentráciu moci v rukách tých, ktorí majú kontrolu nad výrobou alebo vlastnia výrobné prostriedky.⁸⁹

⁸⁴ RIFKIN, J. 1995. The end of work...

⁸⁵ DELVAUX, M. 2017. Správa s odporúčaniami pre Komisiu k normám občianskeho práva v oblasti robotiky, s. 44.

⁸⁶ REICH, R. 2017. Saving Capitalism, s. 202, 208 - 209.

⁸⁷ HOWKING, S. 2016. This is the most dangerous time for our planet.

⁸⁸ STUPP, C. 2017. Komisia presvedča, že nové technológie nevedú k masovej nezamestnanosti.

⁸⁹ FRIČ, M. 2018. Transformatívne účinky kapitalizmu kontra demokracia, s. 37 - 38.

Z pohľadu Slovenska sú uvedené zistenia varovným prstom, pretože jeho **ekonomika je slabo diverzifikovaná a prevažne postavená na využívaní nízkokvalifikovanej pracovnej sily**. Pre slovenský pracovný trh tak automatizácia môže predstavovať nezanedbateľnú hrozbu, čo nakoniec potvrdzujú aj štúdie radiace Slovensko v tomto smere medzi najrizikovejšie krajiny OECD.⁹⁰ Druhý dôvod, pre ktorý vývoj na slovenskom pracovnom trhu pod vplyvom nových technológií a postupov vidíme skôr pesimisticky, spočíva v nedostatočnej pripravenosti Slovenskej republiky na digitálnu tranzíciu, ktorá sa odvíja od nie vždy postačujúcej kompetentnosti tvorcov politik cez rezortizmus, zdĺhavé a komplikované legislatívne a schvaľovacie procesy, ťažkopádnu spoluprácu štátu so súkromným sektorom, až po slabú schopnosť aplikovať aj kvalitné riešenia. Na rezervy Slovenska v týchto a súvisiacich oblastiach, ktorými sa podrobnejšie zaoberáme v podkapitole 5.1 Vzdelávanie a zručnosti poukazuje, okrem iného, index digitálnej ekonomiky a spoločnosti (ďalej len „DESI“).

Jeden z dôvodov nárastu nerovnosti napriek rastu zamestnanosti môže spočívať v rozmachu **neštandardných foriem práce**. Definovať tento pojem, vzhľadom na nejednotnú metodiku a osobitosti trhu práce naprieč rôznymi krajinami nie je jednoduché, v širšom zmysle ho však možno vymedziť voči zamestnaniam na ustanovený týždenný pracovný čas a dobu neurčitú, ktoré môžu byť považované za štandardné formy práce.⁹¹ Takéto vymedzenie medzi osoby vykonávajúce neštandardné formy práce však zaraďuje aj samostatne zárobkovo činné osoby, zamestnancov na dobu určitú pracujúce na ustanovený týždenný pracovný čas a zamestnancov pracujúcich na kratší pracovný čas (pracujúcich či už na základe pracovných zmlúv na dobu určitú alebo neurčitú).⁹²

Neštandardné formy práce predstavujú v krajinách OECD jednu tretinu všetkých zamestnaní s rozptylom od 20 % vo východnej Európe (s výnimkou Poľska) do 46 % a viac v Holandsku a Švajčiarsku. Vykonávajú ich najmä ženy, mladší zamestnanci a zamestnanci s nižšou úrovňou dosiahnutého vzdelania.⁹³ Rozmach neštandardných foriem práce súvisí s polarizáciou v oblasti pracovných pozícií v najrozvinutejších ekonomikách – podiel pracujúcich, ktorí

⁹⁰ World Economic Forum. 2020. The Global Competitiveness Report Special Edition 2020.

⁹¹ OECD. 2015. In It Together: Why Less Inequality Benefits All, s. 39.

⁹² OECD. 2015. In It Together: Why Less Inequality Benefits All, s. 138.

⁹³ Ibid., s. 137.

vykonávajú rutinné činnosti (ako napríklad účtovníci) klesol v období rokov 1995 až 2010 z 53 % na 41 %. Za rovnaké obdobie stúpol podiel vysokokvalifikovaných pracovníkov v kreatívnych odvetviach (napríklad dizajnérov) z 28 % na 38 % a počet nízko-kvalifikovaných manuálnych nerutinných pracovných miest (napríklad vodičov) narástol z 18 % na 21 %. Výsledný U – tvar pracovnej sily úzko korešponduje s vývojom zamestnanosti v neštandardných formách práce.⁹⁴

Hoci je miera chudoby medzi domácnosťami postihnutými nezamestnanosťou dvakrát vyššia než medzi domácnosťami tvorenými zamestnancami, v mnohých krajinách tiež existuje významné riziko chudoby týkajúce sa pracujúcich. V skutočnosti, 7 % jednotlivcov bývajúcich v domácnostiach s aspoň jedným pracujúcim v krajinách OECD je chudobných a medzi pracujúcu chudobu sa radí viac než 60 % všetkých chudobných jednotlivcov v produktívnom veku.⁹⁵ Posledné uvedené korešponduje so skutočnosťou, že väčšina príjmov v prípade približne 60 % domácností chudobných pracujúcich pochádza z neštandardných foriem práce⁹⁶ a domácnosti, ktoré silne závisia od neštandardných foriem práce, v priemere vykazujú o 22 % vyššiu mieru príjmovej chudoby.⁹⁷ Podľa zistení OECD, hodinové mzdy zamestnancov pracujúcich na kratší pracovný čas alebo s pracovnou zmluvou uzatvorenou na dobu určitú dosahujú 70 % až 80 % mediánu hodinovej mzdy zamestnancov v štandardných formách práce.⁹⁸ Vo väčšine krajín OECD sú pracujúci s neštandardnými zmluvami oproti pracujúcimi so štandardnými zmluvami najčastejšie ukrátení o dávku v nezamestnanosti a dávky vyplácané v prípade pracovného úrazu.⁹⁹ Takíto pracovníci navyše čelia príjmovej nestabilite a pomalému nárastu miezd. Mladší pracujúci, najmä tí so zmluvami uzavretými na dobu určitú, majú nižšiu šancu prejsť k stabilnejšiemu zamestnaniu s možnosťou ďalšieho napredovania.¹⁰⁰

⁹⁴ Ibid., s. 30.

⁹⁵ Ibid., s. 177.

⁹⁶ Ibid., s. 137 – 138.

⁹⁷ Ibid., s. 16.

⁹⁸ Ibid., s. 152.

⁹⁹ OECD. 2015. In It Together: Why Less Inequality Benefits All, s. 180.

¹⁰⁰ Ibid., s. 16.

Napriek celkovému rastu zamestnanosti, ku ktorému v minulosti prispel nárast neštandardných foriem práce¹⁰¹, možno celkovo konštatovať, že neštandardné formy práce vedú k polarizácii pracovných pozícií (nárast na úkor miest so štandardnými pracovnými zmluvami a stredne kvalifikovanou pracovnou silou), nepredstavujú vždy odrazový mostík k stabilnému zamestnaniu, za štandardnými formami práce zaostávajú z pohľadu kvality a majú tendenciu znižovať mzdy najmenej zarábajúcich.¹⁰² Preto uznávajúc prístup k zamestnaniu za „významný faktor znižujúci riziko chudoby“, spolu s OECD poukazujeme na skutočnosť, že byť zamestnaným samo o sebe často na únik z chudoby nemusí stačiť.¹⁰³

¹⁰¹ Ibid., s. 190.

¹⁰² Ibid., s. 137.

¹⁰³ Ibid., s. 177.

4 Negatívne vplyvy príjmovej a majetkovej nerovnosti na vybrané oblasti z globálneho hľadiska

4.1 Rovnosť príležitostí

Vplyv príjmovej nerovnosti sa negatívne podpisuje pod rovnosť príležitostí, pričom Európska komisia podotýka, že ide o recipročný vzťah so vzájomným posilňujúcim sa účinkom.¹⁰⁴ Ako uvádza, úroveň blahobytu (vrátane príjmov) je osobitne determinovaná nerovnosťou najmä u mladých ľudí, pretože „vyššia nerovnosť v príjmoch rodičov má tendenciu premietnuť sa do vyššej nerovnosti príležitostí u ich detí.“¹⁰⁵

Napríklad v porovnaní s deťmi dobre zarábajúcich rodičov zaznamenávame u detí z chudobnejších domácností v priemere horší **zdravotný stav**. Dobré zdravie popritom súvisí s väčšou slobodou pri výbere pracovných pozícií a so schopnosťou pracovať intenzívnejšie, či dlhšie, čo zvyšuje nielen predpoklad vyššieho zárobku, ale aj väčšieho odkázaného dedičstva.¹⁰⁶ V konečnom dôsledku tak dochádza k upevňovaniu závislosti nových generácií na socioekonomickom statuse generácií predchádzajúcich.^{107,108} Tú ďalej posilňujú odovzdávané skúsenosti z trhu práce a rodičovská výchova, ktoré majú v prípade úspešných rodičov vyššiu pravdepodobnosť premietnuť sa do úspechu detí.^{109,110}

Zdravotné obmedzenia sa u detí z chudobnejších domácností navyše podpisujú pod dosiahnutú úroveň a kvalitu **vzdelania** negatívnejšie, než je tomu pri rovesníkoch z bohatších pomerov. Naprieč krajinami OECD sa príjmová nerovnosť spája s dosiahnutým priemerným vzdelaním.¹¹¹ V spoločnostiach s vysokou úrovňou nerovnosti môžu byť jednotlivci čoraz menej schopní vymaniť sa zo mzdovej triedy, v ktorej sa narodili. Uvedené je kompatibilné s názorom, že nerovnosť znižuje investičné a pracovné príležitosti znevýhodnených

¹⁰⁴ Európska komisia. 2017. Tematický informačný prehľad Európskeho semestra.

¹⁰⁵ OECD. 2015. In It Together: Why Less Inequality Benefits All, s. 27.

¹⁰⁶ SMITH, J.P. 1999. Healthy Bodies and Thick Wallets. s. 149.

¹⁰⁷ ROBB, A. 2014. Family Wealth Lasts For Ten To Fifteen Generations.

¹⁰⁸ PIKETTY, T. 2015. Kapitál v 21. storočí, s. 411.

¹⁰⁹ BOWLES, S., GINTIS, H., OSBORNE, M. 2000. The Determinants of Earnings..., s. 2.

¹¹⁰ Ibid, s. 29.

¹¹¹ OECD. 2015. In It Together: Why Less Inequality Benefits All, s. 71.

jednotlivcov (spoločenský postup).¹¹² Prehlbujuce sa príjmové nerovnosti znižujú úspech jednotlivcov zo slabého sociálno-ekonomického zázemia, ale nepostihujú jednotlivcov s priemerným a veľmi dobrým zázemím, čo opäť podporuje predpoklad, že vyššia nerovnosť znižuje príležitosti na vzdelanie (a sociálnu mobilitu) pre znevýhodnených jednotlivcov v spoločnosti.¹¹³ V súlade s presvedčivými údajmi potvrdzujúcimi významnú medzigeneračnú húževnatosť vo vzdelávaní, odhadovaná pravdepodobnosť ukončenia vysokej školy je vyššia u jednotlivcov, ktorí majú rodičov s vysokoškolským vzdelaním (viac než 40 %) v porovnaní s jednotlivcami, ktorých rodičia dosiahli stredné vzdelanie (30 %).¹¹⁴ S rastúcou mierou nerovnosti úroveň zručností u jednotlivcov z nižších socio-ekonomických vrstiev klesá, aj keď sa porovnávajú s jednotlivcami z vyšších socio-ekonomických vrstiev, ktorí absolvovali rovnaký objem formálneho vzdelania. To napovedá, že u veľkej časti jednotlivcov, ktorých rodičia dosiahli nižšiu úroveň vzdelania možno vysledovať stopy menej kvalitného vzdelania (nižšej kvality škôl, či menšieho počtu hodín štúdia).¹¹⁵ Hodnotenie gramotnosti ako kritérium kvality ľudského kapitálu prináša veľmi podobné zistenia, ktoré poukazujú na spojitosť medzi nárastom nerovnosti a nižšími hodnotami gramotnosti u jednotlivcov z nižších socio-ekonomických vrstiev.¹¹⁶ Celkovo preto možno zhrnúť, že vysoká miera nerovnosti obmedzuje schopnosť jednotlivcov zo slabého ekonomického zázemia investovať do svojho ľudského kapitálu a to v zmysle úrovne dosiahnutého vzdelania, ale aj v zmysle oveľa dôležitejšej kvality vzdelania.

Uvedené skutočnosti v prípade detí z chudobnejších domácností znižujú pravdepodobnosť, že v budúcnosti získajú dobre platené zamestnanie.¹¹⁷ Analýzy potvrdzujú predpoklad, že ľudia z nižších socio-ekonomických pomerov dosahujú nižšiu úroveň vzdelania, zručností i zamestnanosti. Poukazujú však tiež na to, že s rastúcou mierou nerovnosti sa výsledky u ľudí z chudobnejších pomerov ďalej zhoršujú.¹¹⁸ „Zvýšenie nerovnosti o približne 6 bodov Giniho

¹¹² OECD. 2015. In It Together: Why Less Inequality Benefits All, s. 72.

¹¹³ Ibid. s. 74.

¹¹⁴ Ibid., s. 74.

¹¹⁵ Ibid., s. 76.

¹¹⁶ Ibid., s. 78.

¹¹⁷ CASE, A., LUBOTSKY, D., PAXSON, CH. 2002. Economic Status and Health in Childhood, s. 1309, 1312, 1323, 1330, 1331.

¹¹⁸ OECD. 2015. In It Together: Why Less Inequality Benefits All, s. 27.

koeficientu zníži pravdepodobnosť ukončenia vysokej školy v prípade chudobných ľudí zhruba o 4 body.¹¹⁹ Čas, ktorý deti z chudobných rodín venujú vzdelaniu skrúti takéto zvýšenie nerovnosti o približne pol roka.¹²⁰

Vyššia nerovnosť znižuje množstvo využiteľných príležitostí pre znevýhodnených jednotlivcov hľadajúcich **uplatnenie na trhu práce**. Podobne ako v prípade vzdelania, pravdepodobnosť nebyť zamestnaný počas produktívneho veku pri jednotlivcoch z nižších socio-ekonomických vrstiev veku výrazne rastie s nárastom nerovnosti. Zistenia OECD uvádzajú, že zvýšením nerovnosti o 6 bodov Giniho koeficientu, pravdepodobnosť jednotlivcov z nižších socio-ekonomických vrstiev nebyť zamestnaný stúpa približne o 3 %. Bohatších jednotlivcov nárast nerovnosti v týchto súvislostiach opäť neovplyvní.¹²¹

V neposlednom rade sa k týmto faktorom pridáva aj sociálne vylúčenia a priestorová segregácia, ktorým často čelia hlavne ľudia z MRK, žijúci v neustále sa opakujúcich cykloch generáčnej chudoby a často v menej rozvinutých regiónoch SR v nevyhovujúcich obydliach a mimo dostupnosti verejných služieb.

Vyššie uvedené poznatky jasne naznačujú, že s nárastom nerovnosti rovnosť príležitostí klesá, nakoľko chudobné rodiny nemusia byť schopné poskytnúť deťom adekvátnu dĺžku a kvalitu vzdelania, čím ohrozujú ich budúce príjmy.¹²² S nárastom nerovnosti tak ľudia z chudobnejších rodín čelia oveľa slabším pracovným vyhliadkam.¹²³ Na dôvažok, bohatí vedľa lepšie využijú ekonomické príležitosti než chudobní.¹²⁴

4.2 Demokracia

Už Platón kritizoval neprimerane vysokú koncentráciu bohatstva a považoval ju za zločin.¹²⁵

Rousseau vo vysokej miere nerovnosti videl hrozbu pre niektoré ľudské práva a slobody

¹¹⁹ OECD. 2015. In It Together: Why Less Inequality Benefits All, s. 27.

¹²⁰ Ibid., s. 27.

¹²¹ Ibid., s. 78.

¹²² Ibid., s. 26.

¹²³ Ibid., s. 27.

¹²⁴ Ibid., s. 26.

¹²⁵ The Laws of Plato. 1921, s. 24.

a sociálnu rovnosť.^{126, 127} V súčasnosti si v tomto smere všímajú riziko vyplývajúce z vysokej miery príjmovej a majetkovej nerovnosti aj mnohé významné politické a ekonomické inštitúcie: Európska komisia hovorí o hrozbe pre sociálnu spravodlivosť, súdržnosť a pocit spolupatričnosti.¹²⁸ OECD varuje pred vzostupom „super bohatých“, ktorý by mohol viesť k „rentierizmu a politickému a ekonomickému zajatiu ekonomickými elitami.“¹²⁹ V dôsledku nerovnomerného prerozdelenia ziskov z ekonomického rastu predpokladá narušenie sociálneho systému a **oslabovanie dôvery v inštitúcie**.¹³⁰ Upozorňuje tiež na sociálne a politické otázky, ktoré vyvoláva vzostup horného 1 % spolu s úpadkom dolných 40 %.¹³¹ Podľa Európskeho hospodárskeho a sociálneho výboru (ďalej len „EHSV“) „*koncentrácia bohatstva zároveň vedie k sústreďovaniu obrovskej moci, ktorá má rôzne podoby, ako napríklad narušenie hospodárskej súťaže.*“¹³²

Rast príjmovej a majetkovej nerovnosti vyvoláva **otázky nad rovnocenným uplatňovaním si pasívneho a aktívneho voličského práva**, ako aj rovnocennosťou hlasov vo verejnom diskurze. Chudobnejší voliči participujú na voľbách v menšej miere ako bohatší, ktorých navyše oveľa menej znepokojujú otázky sociálnej spravodlivosti. Naopak, politické preferencie bohatých stoja často v príkrom rozpore s preferenciami chudobných a majú vysoký potenciál situáciu chudobných ešte zhoršovať.¹³³

Inými slovami, „s prehlbovaním ekonomickej nerovnosti sa prehlbuje **rozdiel medzi politickým vplyvom** bohatých a chudobných v prospech bohatých,“¹³⁴ čím je vlastne „*demokracia podkopávaná v dôsledku zákonitej transformácie ekonomickej nerovnosti na nerovnosť politickú.*“¹³⁵

¹²⁶ ROUSSEAU, J. J. 2010. O spoločenskej zmluve, s. 75.

¹²⁷ BURAJ, I. 2013. Jean Jacques Rousseau : Zmluva o spoločnosti, s. 289.

¹²⁸ Európska komisia. 2017. Tematický informačný prehľad Európskeho semestra.

¹²⁹ OECD. 2015. In It Together: Why Less Inequality Benefits All, s. 21.

¹³⁰ Ibid., s. 21.

¹³¹ Ibid., s. 21.

¹³² EHSV. 2017. Majetková nerovnosť v Európe: rozdiely medzi členskými štátmi z hľadiska zisku a práce...

¹³³ FRIČ, M. 2018. Transformatívne účinky kapitalizmu kontra demokracia, s. 72.

¹³⁴ Ibid., s. 120.

¹³⁵ STIGLITZ, J.E. 2014. The Price of Inequality, s. 13.

4.3 Hospodársky rast

O škodlivom účinku prehlbujúcej sa nerovnosti na hospodársky rast hovorí otvorene OECD, keď uvádza, že „medzi rokmi 1985 až 2005 nerovnosť v 19 krajinách OECD vzrástla v priemere o viac ako o 2 body Giniho koeficientu, čo odhadom zrazilo nadol 4,7 percentuálnych bodov kumulatívneho rastu medzi rokmi 1990 až 2010.“¹³⁶ Dané zistenia sa neobmedzujú na rozvinuté ekonomiky – v rozvojových ekonomikách, napriek často pôsobivej miere rastu a redukcii absolútnej chudoby, vysoké, niekedy obzvlášť vysoké úrovne nerovnosti podkopávajú dlhodobý rastový potenciál.¹³⁷

Ako najvýznamnejší faktor zodpovedajúcim za nerovnomerný rast označuje OECD rastúcu priepasť medzi domácnosťami s nižším príjmom a zvyškom populácie, pričom uvedená skutočnosť sa nevzťahuje len na dolných 10 %, ale až na **40 %** ľudí s najnižším príjmom.¹³⁸ V dôsledku **vysokej miery zadlženia, nízkeho objemu vlastných prostriedkov**, prípadne v dôsledku kombinácie obidvoch situácií, klesá totiž schopnosť nižšej strednej triedy investovať. Na strane druhej, potenciálny rast ohrozuje **vysoká miera koncentrácie aktív**¹³⁹ - napríklad „akumulované bohatstvo môže generovať kapitálový príjem, ktorý následne môže prehĺbiť príjmové nerovnosti.“¹⁴⁰ Ohľadom negatívnych dopadov na hospodársky rast OECD osobitne zmieňuje distribúciu majetku, ktorý je oveľa viac koncentrovanejší než príjmy a ktorého koncentrácia sa časom ešte zvýši,¹⁴¹ keďže existuje predpoklad, že podiel bohatých domácností na svetovom bohatstve sa bude naďalej zvyšovať.¹⁴²

Problémom nerovnosti sa je, podľa EHSV, potrebné zaoberať aj z toho dôvodu, že „jeho vplyvy na reálny hospodársky cyklus môžu byť zložité a oveľa dlhodobejšie.“¹⁴³ Preto, ako upozorňuje OECD, „vysoký a opakovaný nárast nerovnosti vyvoláva obavy nielen kvôli samotným nízko-

¹³⁶ OECD. 2015. In It Together: Why Less Inequality Benefits All, s. 26.

¹³⁷ Ibid., s. 26.

¹³⁸ Ibid., s. 26.

¹³⁹ Ibid., s. 16.

¹⁴⁰ Ibid., s. 34.

¹⁴¹ Ibid., s. 48.

¹⁴² THE BOSTON CONSULTING GROUP. 2017. Global Wealth 2017, s. 7.

¹⁴³ EHSV. 2017. Majetková nerovnosť v Európe: rozdiely medzi členskými štátmi z hľadiska zisku a práce...

prijmovým skupinám, ale aj pre celkové zdravie a udržateľnosť našich ekonomík.

Zjednodušene: rastúca nerovnosť je škodlivá pre dlhodobý rast.¹⁴⁴

¹⁴⁴ OECD. 2015. In It Together: Why Less Inequality Benefits All, s. 22.

5 Vybrané oblasti z pohľadu príjmovej a majetkovej nerovnosti na Slovensku

5.1 Vzdelávanie a zručnosti

Výkonnosť slovenského vzdelávacieho systému

Slovenský vzdelávací systém stále uprednostňuje teoretický výklad, či dôraz na encyklopedické vedomosti pred osvojovaním si praktických vedomostí a zručností, v dostatočnej miere nezohľadňuje dynamiku technologických a spoločenských zmien, ktoré si aj v oblasti vzdelávania vyžadujú adekvátne odpovede v reálnom čase. Uvedené skutočnosti sa následne podpisujú pod „(ne)súlady nadobudnutých zručností žiakov stredných a študentov vysokých škôl s potrebami trhu práce.“¹⁴⁵ Výsledkom je, okrem iného, výrazné zaostávanie slovenských žiakov v porovnaní so žiakmi v ostatných krajinách OECD, pričom úroveň ich vedomostí a zručností sa podľa meraní PISA a PIAAC naďalej znižuje.¹⁴⁶

Najhoršie výsledky dosahujú v čitateľskej a prírodovednej gramotnosti, zaostávajú aj v zručnostiach ako kritické myslenie, schopnosť riešiť problémy a pracovať v tíme (PISA, 2015). Pozadu je aj finančná gramotnosť a globálne kompetencie, zahŕňajúce schopnosť porozumieť a analyzovať rôzne perspektívy a kriticky vyhodnotiť súčasné globálne a medzikultúrne otázky (PISA, 2018).¹⁴⁷

Nedostatočná efektivita, výkonnosť a atraktivita slovenského vzdelávacieho systému pravdepodobne patria medzi najzávažnejšie príčiny stojace za rastom podielu študentov študujúcich na vysokých školách v zahraničí a z toho prameniáci únik mozgov, ktorý patrí k najvyšším v EÚ.¹⁴⁸ Čiastočný dôvod môže ležať v spôsobe financovania zohľadňujúci počet žiakov na úkor kvalitatívnych ukazovateľov¹⁴⁹, akými sú rozvoj perspektívnych študijných programov, realizácia viacročných programov a projektov, citácie v renomovaných vedeckých časopisoch, či ďalších ukazovateľov, vo väčšej miere zohľadňovaných medzi najlepšimi

¹⁴⁵ Monitor vzdelávania, 2020.

¹⁴⁶ Plán obnovy a odolnosti Slovenskej republiky, s. 19.

¹⁴⁷ Ibid., s. 300 - 301.

¹⁴⁸ Ibid., s. 19.

¹⁴⁹ Ibid., s. 273 - 274.

školami.¹⁵⁰ Problémom je tiež, že na rozdiel od inštitucionálneho hodnotenia kvality vzdelania neexistujú postupy pre nezávislé periodické hodnotenie vedy a výskumu na vysokých školách.¹⁵¹

Z pohľadu schopnosti vzdelávacieho systému reagovať na dynamiku vývoja spoločnosti považujeme za kritický stav digitálnych zručností. Len 54 % opýtaných dospelých Slovákov uvádza, že má aspoň základné digitálne zručnosti, pričom cieľom Európskej komisie je dosiahnuť úroveň 70 %.¹⁵² Problém predstavuje aj nedostatočná digitálna infraštruktúra škôl, ktoré sa v tomto smere nachádzajú hlboko pod úrovňou EÚ, a tiež technické vybavenie domácností s nízkymi príjmami¹⁵³, z ktorých sa počas prvej vlny pandémie COVID-19 nemohlo do procesu dištančného vzdelávania pripojiť „až 18,5 % žiakov základných a stredných škôl.“¹⁵⁴

Hodnotenie DESI, v ktorom sa Slovensko v roku 2022 spomedzi 27 krajín EÚ umiestnilo na 23. priečke¹⁵⁵, len podčiarkuje akútnosť prijatia systémových a komplexných riešení, ktoré dokážu pripraviť a vybaviť zručnosťami zodpovedajúcimi potrebám modernej prosperujúcej spoločnosti a pracovného trhu^{156*} nielen slovenských žiakov a študentov, ale aj dospelú populáciu.

Slovensko totiž vykazuje silne podpriemerné výsledky aj v celoživotnom vzdelávaní osôb od 25 do 64 rokov (3,6 % populácie v roku 2019 v porovnaní s priemerom EÚ 10,8 %)¹⁵⁷, čo úzko korešponduje s výsledkami výskumu druhošancového vzdelávania* Dráľovej a kol.¹⁵⁸ Uvedený výskum kriticky zhodnotil problémy, ktoré sú terčom dlhodobej kritiky odborníkov a poukázal na skutočnosť, že druhošancové vzdelávanie nemá na Slovensku adekvátnu podporu a chýba

¹⁵⁰ Ibid., s. 302.

¹⁵¹ Plán obnovy a odolnosti Slovenskej republiky. 2021, s. 302.

¹⁵² Ibid., s. 300 - 301.

¹⁵³ Ibid., s. 277 - 278.

¹⁵⁴ Ibid., 2021, s. 277 - 278.

¹⁵⁵ Európska komisia. 2022. Index digitálnej ekonomiky a spoločnosti 2022. Slovensko, s. 3.

* Ako konkrétny príklad možno uviesť podiel pracovných miest na Slovensku ohrozených automatizáciou, ktorý patrí medzi najvyšší v rámci OECD (Plán obnovy a odolnosti Slovenskej republiky, s. 19).

¹⁵⁷ European Commission. 2020. Education and Training Monitor 2020.

* Druhošancové vzdelávanie definuje Dráľová a kol. ako súčasť „celoživotného vzdelávania, resp. vzdelávania dospelých, a miera účasti na vzdelávaní dospelých sa vo väčšine európskych krajín vykazuje od veku ukončenia povinnej školskej dochádzky.“ (Rigová, E., Dráľová, A., Kováčová, L. 2021. Druhošancové vzdelávanie na Slovensku).

¹⁵⁸ Rigová, E., Dráľová, A., Kováčová, L. 2021. Druhošancové vzdelávanie na Slovensku.

aj informovanosť o týchto možnostiach. Zároveň je problémom nedostatočná naviazanosť niektorých odborov na prax (napr. praktická žena), nedostatočná koordinácia v poskytovaní druhošancového vzdelávania a podporných služieb, často náročná administratíva a nedostačujúca podpora školám zo strany štátu a samospráv, nedostatok personálnych kapacít a nedostupnosť tohto vzdelávania v niektorých regiónoch. V neposlednom rade je kritizované aj vytváranie etnicky segregujúceho prostredia vytváraním elokovaných pracovísk.¹⁵⁹

Popri výsledkoch vo vzdelaní a zručnostiach žiakov, študentov a dospeléj populácie, ktoré nemožno označiť za uspokojivé, registrujeme rezervy slovenského vzdelávacieho systému aj v prípade pedagógov. Podľa prieskumu Medzinárodnej štúdie o vyučovaní a vzdelávaní (TALIS) 2018 sa na prácu v škole necíti byť dobre pripravená až tretina slovenských učiteľov. Najčastejšie pritom poukazujú na oblasť vyučovania detí so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami (22,2 %) a oblasť digitálnych zručností (17,7 %).¹⁶⁰

Vplyv sociálno-ekonomického zázemia a zdravotného stavu na dosahované výsledky

Podpriemerné výsledky slovenských žiakov a študentov v porovnaní s ich rovesníkmi z iných krajín OECD nie sú zďaleka jediným indikátorom poukazujúcim na vážne nedostatky slovenského vzdelávacieho systému. Ako odhaľujú nami skúmané údaje, sociálno-ekonomické zázemie žiaka, či študenta výrazne determinuje rozsah a kvalitu poskytovaného vzdelania na Slovensku.

Z pohľadu rozdielov medzi horným a dolným kvartilom sa Slovensko s 37,8 percentuálneho bodu radí medzi najhoršie umiestnené krajiny hneď po Bulharsku (44,9 percentuálneho bodu), Rumunsku (43,1 percentuálneho bodu) a Maďarsku (38,6 percentuálneho bodu).¹⁶¹ Vo výsledkoch v čítaní medzi žiakmi navštevujúcimi školy v mestách a vo vidieckych oblastiach eviduje Slovensko spolu s Maďarskom, Bulharskom, Rumunskom a Portugalskom rozdiel vyšší než „100 bodov PISA, čo zodpovedá približne dvom až trom rokom školskej dochádzky.“¹⁶²

¹⁵⁹ Rigová, E., Dráľová, A., Kováčová, L. 2021. Druhošancové vzdelávanie na Slovensku.

¹⁶⁰ Plán obnovy a odolnosti Slovenskej republiky. 2021, s. 273 - 274.

¹⁶¹ Európska komisia. 2020. Návrh spoločnej správy Komisie a Rady o zamestnanosti, s. 72.

¹⁶² Ibid., s. 72 - 73.

V oblasti terciárneho vzdelávania zaznamenávame na Slovensku tretiu najvýraznejšiu priepasť medzi mestom a vidiekom spomedzi krajín EÚ (35,5 percentuálneho bodu), keď vyššie rozdiely (41,2 a 38,4 percentuálneho bodu) boli namerané už len v Luxembursku a Rumunsku. Priemer v EÚ dosahuje 22,1 percentuálneho bodu.¹⁶³

Podľa Plánu obnovy a odolnosti Slovenskej republiky, sociálno-ekonomickým zázemím žiakov možno vysvetliť až 21 % rozdielov medzi deťmi vo výsledkoch testovania PISA v matematickej a 18 % rozdielov v čitateľskej gramotnosti. Priemer krajín OECD predstavuje v prvom prípade 14 %, v druhom 12 %. Žiaci zo sociálne a ekonomicky znevýhodneného prostredia čelia výrazne vyššej pravdepodobnosti opakovania ročníka (13 % oproti 2 % u ostatných žiakov), takmer dvojnásobne vyššej pravdepodobnosti predčasného ukončenia školskej dochádzky (11 %) v porovnaní s ostatnými žiakmi (6 %).

Predprimárne vzdelávanie

Ako jeden z kľúčových faktorov vplývajúcich na nízku úroveň dosahovaného vzdelania žiakov a študentov zo sociálne a ekonomicky znevýhodneného prostredia identifikujeme nízku zaškolenosť detí v predškolskom veku: „Kým v celej populácii detí vo veku 3 až 5 rokov navštevuje materskú školu 81 % detí, medzi deťmi zo sociálne a ekonomicky znevýhodneného prostredia je zaškolenosť v tejto vekovej skupine iba 41 %. Zaškolenosť medzi predškolákmi so zdravotným znevýhodnením (67 %) takisto výrazne zaostáva za predškolákmi bez tohto znevýhodnenia (88 %).¹⁶⁴ Najmarkantnejší rozdiel v porovnaní s celkovou populáciou, napriek zlepšeniu od roku 2018, evidujeme pri deťoch vo veku od 3 do 6 rokov pochádzajúcich z MRK – v roku 2020 materskú školu spomedzi nich navštevovalo len 32 %, kým v danom vekovom rozmedzí predstavuje podiel detí z celkovej populácie 87 %.¹⁶⁵ Obrázok 3 demonštruje alarmujúci stav starostlivosti o rané detstvo detí z MRK a predprimárne vzdelávanie v súvislosti s indikátormi Education&Training (ET 2020), na základe ktorých by sa malo minimálne 95 % medzi 4 rokmi až vekom začiatku povinnej školskej dochádzky zúčastňovať na predprimárnom vzdelávaní. Obrázok 3 ukazuje krajiny a regióny, kde nielenže nebola

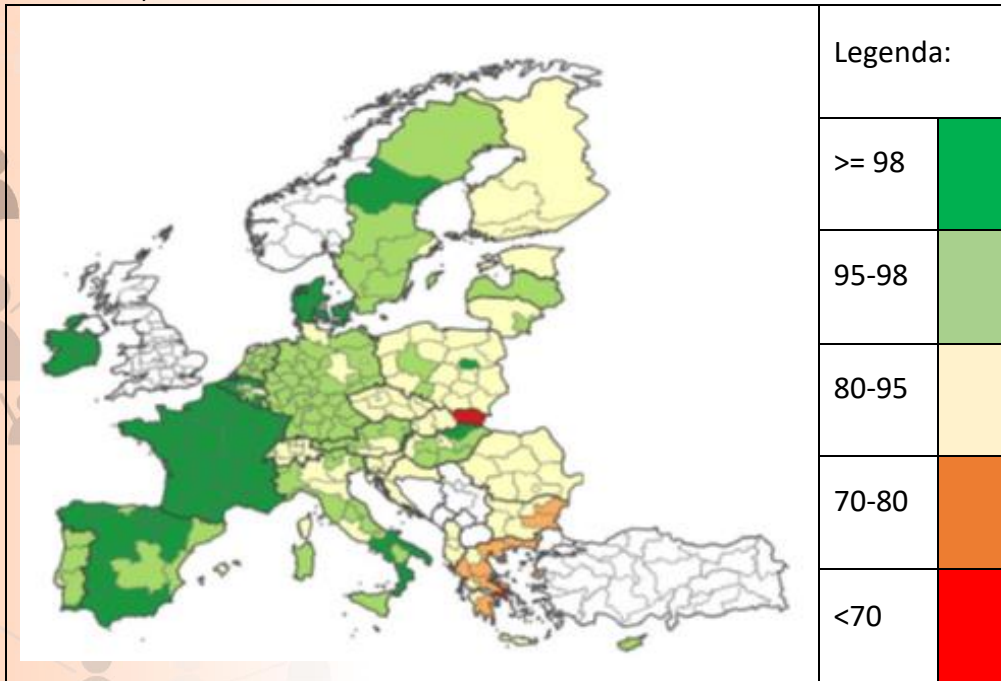
¹⁶³ Ibid., s. 78.

¹⁶⁴ Plán obnovy a odolnosti Slovenskej republiky. 2021, s. 227.

¹⁶⁵ Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. Národný projekt PRIM II.

dosiahnutá úroveň 95 % (ide o 36 % regiónov), v prípade východného Slovenska, ako jediného v rámci EÚ, sa jednalo o úroveň pod 70 %.

Obrázok 3 Percentuálny podiel detí medzi štvrtým rokom až vekom povinnej školskej dochádzky, ktoré sa zúčastňovali predprimárneho vzdelávania v roku 2018 (ET 2020 cieľ = 95 %)

Zdroj: The Role of Local and Regional Authorities in Achieving a European Education Area by 2025, SEDEC, str. 7

Celkovou mierou 77,8 % zaškolenosti sa Slovensko radí na druhú najhoršiu priečku spomedzi krajín EÚ po Grécku (68,8 %). Nasleduje Rumunsko (78,6 %), Chorvátsko (79,4 %) a Bulharsko (79,9 %). Naopak, lídrmi rebríčka sú Írsko a Francúzsko.¹⁶⁶ V roku 2019 predstavovala miera zaškolenosti detí do troch rokov na úrovni EÚ 92,8 %, cieľom pre rok 2030 je dosiahnuť 96 % podiel.¹⁶⁷

Ešte horšie je na tom Slovensko s celkovou zaškolenosťou detí vo veku od 4 rokov do začatia povinnej školskej dochádzky. V roku 2018 v danom vekovom rozmedzí navštevovalo predškolské zariadenia 82 % detí, pričom priemer EÚ dosahoval 95 %. Autori Plánu obnovy a odolnosti považujú za hlavné dôvody nedostatok kapacít materských škôl. Poukazujú tiež na

¹⁶⁶ Európska komisia. 2022. Joint Employment Report 2022.

¹⁶⁷ Ibid.

ich nedostupnosť pre MRK, ako aj na jazykové, kultúrne, finančné bariéry a fyzické prekážky pre zdravotne znevýhodnené deti.¹⁶⁸ K 31.12.2022 prebiehalo pokračovanie (so zatiaľ nezverejneným termínom ukončenia) implementácie národného projektu PRIM II., financovaného z fondov EŠIF, ktorý je zameraný na vytváranie inkluzívneho prostredia v materských školách a asistenciu deťom z MRK a ich rodinám v predprimárnom vzdelávaní.¹⁶⁹ Projektu je vyčítané, že napriek trom rokom jeho implementácie nemal žiadny reálny dopad na zmeny školskej politiky ani legislatívy. Externé hodnotenie Stratégie z r. 2021 tiež konštatovalo, že štátna správa dlhodobo nepracuje s konceptom desegregácie a inkluzívneho vzdelávania, dokonca ho svojim spôsobom podporila pri výstavbe alebo dostavbe materských škôl priamo vo vylúčených komunitách alebo blízko nich.¹⁶⁹ Tejto kritike sa dá rozumieť, avšak na druhej strane je dôležité si uvedomiť aj to, že pre celkový vývin detí je lepšie mať aspoň nejakú šancu, namiesto žiadnej materskej školy, ako v prípade, keby sa diskusia zastavila na striktnnej interpretácii 3D princípu – desegregácii, degetoizácii a destigmatizácie.

Príklad dobrej praxe 1

Bulharsko - projekt sociálnej inklúzie a integrovaného prístupu k ranému detstvu detí z vylúčených komunit

Inovatívny projekt Bulharska v oblasti raného vývoja detí sa intenzívne zameriava na integrované služby pre tieto deti. Projekt sociálnej inklúzie implementovaný Ministerstvom práce a sociálnej politiky v 66 samosprávach v rokoch 2010 až 2015, financovaný na základe pôžičky Svetovej banky mal za cieľ predchádzať sociálnemu vylúčeniu a zníženiu detskej chudoby prípravou detí na školský systém, ako aj ich rodičov. Služby zahŕňali aj oblasť zdravia, sociálnych a vzdelávacích opatrení. Na tento účel boli vykonané aj stavebné práce, aby boli vytvorené nové miesta (až 1867) v materských školách a jasliach s cieľom poskytnúť služby 30 000 deťom a ich rodičom. V testovacom kole projektu bola dosiahnutá 80 % úspešnosť.

¹⁶⁸ Plán obnovy a odolnosti Slovenskej republiky. 2021, s. 227.

¹⁶⁹ Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. Národný projekt PRIM II.

Integrovaný inovatívny prístup tohto projektu spočíval v spolupráci rôznych špecialistov z relevantných oblastí a ukázal sa ako užitočný z viacerých dôvodov:

- Jeho úspešnosť je krokom k popularizácii a uznaniu ranej starostlivosti o dieťa ako politiky vyžadujúcej integrovaný prístup už v skorom veku, ako aj komplexný prístup k jeho rodine.
- Posilnila sa koordinácia a spolupráca inštitúcií a organizácií pracujúcich v sociálnej, zdravotnej a školskej sfére.
- Samosprávy preukázali aktívne zapojenie sa a sieťovanie.

Projekt dostal možnosť pokračovať pod operačným programom rozvoj ľudských zdrojov 2014 - 2020 a potvrdzuje, že investície v ranom detstve majú vyššiu návratnosť ako neskoršie intervencie.¹⁷⁰

Predčasné ukončenie školskej dochádzky

V porovnaní s priemerom EÚ (10,2 %) dosahovalo Slovensko v roku 2019 pri predčasne ukončenej školskej dochádzke lepšie výsledky (8,3 %). Na Slovensku má však tento ukazovateľ, v porovnaní s EÚ, stúpajúci trend a Slovensko je spolu s Českom jedinou krajinou EÚ, ktorá za posledné desaťročie zaznamenala zvýšenú mieru predčasného ukončenia školskej dochádzky.¹⁷¹

Podobne ako v prípade nezaškolených detí, aj pri predčasnom ukončení školskej dochádzky platí, že podiel detí zo sociálne a ekonomicky znevýhodneného prostredia a detí zo zdravotným znevýhodnením je v porovnaní s celkovou populáciou detí výrazne vyšší:

Napríklad v školskom roku 2017/18 bol podiel žiakov z MRK s ukončenou povinnou školskou dochádzkou, ktorí nepokračovali vo vzdelávaní na úrovni 13,4 %, zatiaľ čo v prípade žiakov mimo MRK to bolo len 5,5 %. V školskom roku 2018/2019 ukončilo predčasne školskú dochádzku 3,4 % žiakov bez zdravotného znevýhodnenia a až 18,4 % žiakov so zdravotným

¹⁷⁰ European Commission. 2016. Integrated approaches to combating poverty and social exclusion...

¹⁷¹ Európska komisia. 2020. Návrh spoločnej správy Komisie a Rady o zamestnanosti, s. 68.

znevýhodnením; v prípade žiakov vzdelávaných v špeciálnych základných školách to bolo až 28,1 %.¹⁷²

Objektívne zdravotne znevýhodnené deti naproti tomu čelia prekážkam, ktorých eliminácia na prvý pohľad nevyžaduje tak komplexný, systematický a dlhodobý prístup v porovnaní s vyššie identifikovanými problémami. „Nedostatočná debarierizácia budov škôl na všetkých vzdelávacích stupňoch“, môže napriek tomu viesť k zmene preferencií pri výbere školy a v niektorých prípadoch prispievať k predčasnému ukončeniu školskej dochádzky žiakov so zdravotným znevýhodnením.¹⁷³ Pravdepodobnosť predčasného ukončenia školskej dochádzky je medzi žiakmi so zdravotným znevýhodnením viac ako päťnásobná (18 %) v porovnaní s ostatnými žiakmi (3 %). Za situáciu do značnej miery zodpovedá nízke povedomie o nevyhnutných parametroch bezbariérového prostredia, z toho plynúca absencia komplexného monitoringu a príslušných usmernení.¹⁷⁴

Pri deťoch z MRK predstavuje kritický bod prechod zo základnej školy na strednú školu. Podľa EU-SILC MRK 2020 je podiel dospelých ľudí z MRK, čo predčasne ukončili vzdelávanie 83 % na rozdiel od 10 % celkovej populácie.¹⁷⁵ Žiaci s predčasne ukončenou školskou dochádzkou majú pritom až 12-krát vyššiu pravdepodobnosť, že budú nezamestnaní oproti 15 - 24-ročným, ktorí neukončili školskú dochádzku predčasne.¹⁷⁶

Dráľová a kol. zdôrazňuje komplexnosť dôvodov predčasného odchodu zo školy a ich spojitosť so slabou inkluzivitou a neflexibilitou slovenského vzdelávacieho systému.¹⁷⁷ Plán obnovy a odolnosti SR poukazuje najmä na absenciu systémových nástrojov. Pri ľuďoch s predčasne ukončenou školskou dochádzkou a bez ukončenej základnej školy upriamuje pozornosť na chýbajúce možnosti vzdelávania zvyšujúce šance uplatnenia sa na pracovnom trhu.¹⁷⁸

¹⁷² Plán obnovy a odolnosti Slovenskej republiky. 2021, s. 242-243.

¹⁷³ Ibid., s. 249.

¹⁷⁴ Ibid., 2021, s. 249.

¹⁷⁵ ÚSVRK, Štatistický úrad. 2020. EU SILC MRK 2020.

¹⁷⁶ Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR. 2021. Stratégia celoživotného vzdelávania a poradenstva na roky 2021 – 2030, s. 14.

¹⁷⁷ Rigová, E., Dráľová, A., Kováčová, L.. 2021. Druhošancové vzdelávanie na Slovensku. Bratislava: Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť, s. 206.

¹⁷⁸ Plán obnovy a odolnosti Slovenskej republiky. 2021, s. 243.

Nedostatočná individualizácia vzdelávania a segregácia

Jednu z prekážok pri dosahovaní lepších študijných výsledkov detí zo sociálne a ekonomicky znevýhodneného prostredia a detí so zdravotným znevýhodnením predstavuje nedostatočná individualizácia vzdelania. V slovenskom systéme vzdelávania sa prejavuje najmä nedostatkom odborného personálu a nízkou mierou diferencovanosti a flexibility z pohľadu potrieb žiaka, či študenta. Nedostatočnú individualizáciu ďalej prehlbujú rezervy v systéme poradenstva, ktorému chýbajú štandardy, nástroje pre diagnostiku, zber a vyhodnocovanie údajov, intenzívnejšia práca s rodičmi, či kontinuálne vzdelávanie odborných pracovníkov.¹⁷⁹

Na nedostatočnú individualizáciu vzdelávania na Slovensku poukazuje tiež absencia systémových nástrojov a postupov pre začleňovanie detí s iným materinským jazykom ako slovenským. Ako vyplýva z výsledkov PISA 2009, v prípade detí z MRK sa táto skutočnosť mohla podpísať pod úroveň čitateľskej, matematickej a prírodovednej gramotnosti, ktorá bola oproti priemeru žiakov hovoriacich slovensky nižšia až o 150 bodov, čo zodpovedá štyrom ročníkom vzdelávania.¹⁸⁰ V tejto súvislosti upozorňujeme na možnú analógiu s deťmi s ukrajinským materinským jazykom.

Osobitný problém, od ktorého sa odvíja nielen nedostatočná individualizácia vzdelania, ale ktorý zároveň vytvára predpoklad pre systematickú segregáciu vo vzdelávaní, spočíva v spôsobe nastavenia financovania.¹⁸¹ Absencia účinného kontrolného mechanizmu viazania a čerpania finančných prostriedkov môže motivovať k nadmernej diagnostike špeciálnych potrieb a zároveň vysvetľovať, „prečo podiel žiakov so špeciálnymi potrebami v základných školách je na Slovensku štvrtý najvyšší v Európe a za posledných 10 rokov narástol o viac ako tretinu.“¹⁸² Danou schémou by sa tak ďalej dalo spochybníť diagnostikovanie mentálneho postihnutia až u 88 % žiakov v špeciálnom vzdelávacom prúde a päťnásobne vyšší výskyt diagnostikovaného ľahkého mentálneho postihnutia „*medzi žiakmi z prostredia MRK (19 %) v porovnaní s celkovou populáciou žiakov základných škôl (4 %)*.“¹⁸³

¹⁷⁹ Ibid., s. 240.

¹⁸⁰ Ibid., 2021, s. 235 - 236.

¹⁸¹ Plán obnovy a odolnosti Slovenskej republiky. 2021, s. 227 - 228.

¹⁸² Ibid., s. 235 - 236 (údaje k 31. 12. 2020).

¹⁸³ Ibid., s. 228.

Aj žiaci z MRK považovaní za oficiálne zdravých sa v dôsledku predsudkov spoločnosti, predovšetkým rodičov detí z majoritnej populácie, často vyčleňujú do samostatných škôl, školských budov či tried.¹⁸⁴ Až 40 % stredných odborných škôl poskytujúcich vzdelávanie v F-odboroch sú elokovanými pracoviskami fyzicky vzdialenými od škôl navštevovaných žiakmi z majority.¹⁸⁵

Dlhodobá nezamestnanosť

Ako jeden z najzásadnejších problémov slovenského trhu práce uvádza dokument Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou alebo sociálnym vylúčením, ako aj najnovší dokument IFP Reformný kompas, dlhodobú nezamestnanosť osôb a nezamestnanosť osôb s nízkym vzdelaním¹⁸⁶. Slovensko sa nachádza na druhom mieste v rámci EÚ po Grécku v štatistikách podielu dlhodobo nezamestnaných, ktorí tvoria až 50 % celkovo nezamestnaných. Obzvlášť znepokojujúcim faktorom je to, že obzvlášť nízka miera zamestnanosti je medzi príslušníkmi MRK.¹⁸⁷

Štúdia Bertelsmann Stiftung nás zaraďuje medzi krajiny s najhoršou situáciou v oblasti dlhodobej nezamestnanosti – tzv. závažný model dlhodobej nezamestnanosti (angl. *severe long-term unemployment pattern*), kde podiel dlhodobo nezamestnaných tvorí približne polovicu z celkového počtu nezamestnaných, pričom uvádza, že tento problém sa v prípade Slovenska a Chorvátska objavoval už v predkrízovom (<2008) a predcovidovom (<2020 - 2021) období, pričom ako problém uvádza aj fakt, že v prípade dlhodobo nezamestnaných sa jedná nielen o ľudí s nízkou ale pomerne vysoký podiel v porovnaní s inými krajinami EÚ tvoria aj nezamestnaní so strednou kvalifikáciou.¹⁸⁸

Príklad dobrej praxe 2

Krajiny ako Estónsko, Fínsko, Írsko, Poľsko, Chorvátsko a Lotyšsko však dokázali zmierniť vplyv sociálno-ekonomických pomerov na študijné výstupy. Okrem toho členské štáty s

¹⁸⁴ Ibid., s. 228.

¹⁸⁵ Ibid., s. 242 - 243.

¹⁸⁶ Útvar hodnoty za peniaze. 2020. Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením.

¹⁸⁷ V r. 2018 podľa IFP išlo o menej ako 20 %.

¹⁸⁸ CEDEFOP. 2022. Long-term unemployment in the EU: trends and policies.

nízkym podielom žiakov s nedostatočnými výsledkami v čítaní zaznamenávajú častejšie aj menší rozdiel medzi hornou a dolnou časťou škály ekonomického, sociálneho a kultúrneho postavenia (ESKP). Z toho vyplýva, že dobré systémy vzdelávania dokážu podporiť zároveň kvalitu aj rovnosť.¹⁸⁹

5.1.1 Odporúčania

Kvalitný pedagogický zbor predstavuje jeden zo základných pilierov vzdelávacieho systému schopného vybaviť žiakov a študentov potrebnými vedomosťami a zručnosťami. Nakoľko sme presvedčení, že kvalitu pedagogického zboru podmieňuje tak atraktivnosť, ako aj nároky kladené na výkon povolania, odporúčame

- a) posilniť finančnú istotu a predvídateľnosť zavedením mechanizmu konštantného zvyšovania miezd eliminujúceho jednorazové intervencie politického charakteru;
- b) do roku 2030 zvýšiť mzdy učiteľov na úroveň priemeru krajín OECD;
- c) zvýšiť selektivnosť pri vstupe do profesie.

Za ďalší podstatný prvok kvalitného vzdelávacieho systému považujeme infraštruktúru zodpovedajúcu aktuálnym potrebám vzdelávania. V tejto súvislosti vyzývame na adekvátne vybavenie škôl najmä digitálnymi technológiami a na zvýšenú mieru ich využívania. Pri deťoch zo sociálne a ekonomicky znevýhodneného prostredia a deťoch so zdravotným znevýhodnením navrhujeme na pravidelnej báze sledovať, vyhodnocovať a v prípade potreby aj v rámci domácností zabezpečiť prístup k nástrojom a prostriedkom nevyhnutným pre ich plnohodnotné zapojenie do vzdelávacieho procesu. Medzi tieto nástroje a prostriedky predovšetkým radíme prístup k širokopásmovému pripojeniu k internetu, učebným pomôckam a dopravu do a zo školy.

Domnievame sa, že zavedenie povinnej predškolskej dochádzky od piatich rokov veku spolu so zrušením tzv. nultých ročníkov, ktoré navštevujú najmä deti z MRK, patrí medzi systémové

¹⁸⁹ Európska komisia. 2020. Návrh spoločnej správy Komisie a Rady o zamestnanosti, s. 72 - 73.

kroky s pozitívnym dopadom na mieru segregácie.“¹⁹⁰ Nakoľko predprimárne vzdelávanie „patrí k významným faktorom pozitívne vplývajúcim na neskoršie vzdelávacie výsledky žiakov“, ¹⁹¹ zdôrazňujeme význam urýchleného zvýšenia kapacít materských škôl pre všetky deti od 3 rokov veku. V tomto kontexte navrhujeme administratívnu, finančnú zodpovednosť a spolufinancovanie v prípade zdrojov z EŠIF preniesť z obcí na štát.

K ďalším krokom, ktoré by dokázali prispieť ku komplexnému problému riešenia inklúzie a segregácie vo vzdelávacom procese, zaraďujeme vytvorenie jednotných štandardov pri poskytovaní poradenskej a odbornej činnosti, kde odporúčame klásť zvýšený dôraz na prácu s rodičmi. Za neodkladné opatrenie považujeme navýšenie kapacít odborných poradcov, skvalitnenie ich prípravy pre výkon praxe a zabezpečenie ich kontinuálneho celoživotného vzdelávania.

Pre podozrenie z účelovej a neobjektívnej diagnostiky navrhujeme proces diagnostiky prešetriť nezávislou komisiou. V prípade preukázania neodôvodneného zaraďovania žiakov do špeciálnych škôl vykazujúceho prvky systémovej segregácie by sa mali prijať primerané a neodkladné opatrenia pre zamedzenie takejto činnosti, ktoré by zahŕňali dôsledný monitoring, ako aj zmeny v spôsobe financovania škôl s deťmi so špeciálnymi potrebami.

Pri zaraďovaní detí do vzdelávacieho procesu navrhujeme zvýšenú pozornosť venovať deťom s iným ako slovenským materinským jazykom a vyučovací proces primerane prispôbiť jazykovým zručnostiam takýchto detí. Deťom so zdravotným postihnutím je nevyhnuté vyjsť v ústrety prípravou jednotnej metodiky, ktorej ústredný cieľ bude spočívať v debarierizácii budov škôl na všetkých vzdelávacích stupňoch.

V súlade s výsledkami výskumu Dráľovej a kol. navrhujeme zvýšenú pozornosť venovať druhošancovému vzdelávaniu, ktoré je dôležitým nástrojom a kompenzačnou politikou štátu smerom k nízkovzdelanému obyvateľstvu. Dráľová a kol. vo svojom výskume navrhuje, okrem iného, aj riešenia na zlepšenie prostredia druhošancového vzdelávania smerom k inkluzívnosti, odbúraniu metodických aj finančných bariér a zvyšovaniu jeho kvality

¹⁹⁰ Európska komisia. 2020. Návrh spoločnej správy Komisie a Rady o zamestnanosti, s. 101.

¹⁹¹ Plán obnovy a odolnosti. 2021. s. 227.

a využiteľnosti zručností na trhu práce.¹⁹² Spolu s ňou zastávame názor, že inkluzívne predprimárne a primárne vzdelávanie, kvalitné druhošancové vzdelávanie, individualizovaný prístup a včasná intervencia, ako aj kvalitné kariérne poradenstvo zohľadňujúce situáciu detí a žiakov nielen z MRK môžu prispieť k prelomeniu medzigeneračnej chudoby.

5.2 Postavenie vylúčených komunít na Slovensku

Vzhľadom na to, že EÚ prijala v októbri 2020 **Strategický rámec EÚ pre rovnosť, začleňovanie a účasť Rómov** (ďalej len „rámec EÚ“) ako prvý krok k implementácii **Akčného plánu EÚ proti rasizmu na roky 2020 – 2025** a zdôraznila inklúziu a zlepšenie životných podmienok MRK ako jednu zo svojich hlavných priorít, a podobne aj v **Európskom pilieri sociálnych práv** poukázala na potrebu venovať zvýšenú pozornosť začleneniu ohrozených skupín na trh práce vrátane Rómov, sa táto kapitola zameriava na špecifickú životnú situáciu MRK na Slovensku a urgentnú potrebu riešiť túto životnú situáciu MRK, ktorá sa napriek tomu, že „znižovanie chudoby a sociálneho vylúčenia patrí k dlhodobým prioritám verejných politík na Slovensku“¹⁹³, podobá na životné podmienky v rozvojových krajinách.

V Slovenskej republike na rámec EÚ nadväzuje **Stratégia rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030**, prijatá na pôde Úradu splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity (ďalej len „ÚSVRK“). Prioritnými oblasťami, na ktoré sa Stratégia zameriava sú vzdelávanie, bývanie, zdravie, zamestnanosť a boj s protirómskym rasizmom a podpora participácie. Na Stratégiu nadväzujú **Akčné plány k Stratégii rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030 na roky 2022 - 2024** s totožnými prioritnými oblasťami.¹⁹⁴ Na tieto prioritné oblasti sa bude zameriavať, s menšími obmenami, aj táto podkapitola v snahe pozrieť sa na situáciu MRK komplexne a zahrnúť faktory ovplyvňujúce viacúrovňovú generačnú chudobu tejto skupiny obyvateľstva.

¹⁹² Rigová, E., Dráľová, A., Kováčová, L. 2021. Druhošancové vzdelávanie na Slovensku. Bratislava: Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť, s. 206.

¹⁹³ Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR. 2020, Národná rámcová stratégia podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe (Aktualizácia).

¹⁹⁴ Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. 2021, Akčné plány k Stratégii 2030 na roky 2022 – 2024.

Okrem uvedených dokumentov integráciu MRK viac či menej okrajovo adresuje aj niekoľko ďalších koncepcných dokumentov a to **Národná rámcová stratégia podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe**, z dielne MPSVR, aktualizovaná hlavne z dôvodu potreby reflektovať programové vyhlásenie vlády 2020 - 2024, záväzky vyplývajúce z Európskeho piliera sociálnych práv, ako aj nové programové obdobie (ďalej len „PO“) pre využívanie európskych štrukturálnych a investičných fondov v rokoch 2021 - 2027¹⁹⁵ alebo **Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou alebo sociálnym vylúčením z marca 2020** Útvaru hodnoty za peniaze, ktorú vydalo MF SR. Najnovším takýmto koncepcným dokumentom je **Reformný kompás** Inštitútu finančnej politiky, existujú však aj ďalšie materiály na úrovni Slovenskej republiky, ktoré tému MRK spomínajú aspoň okrajovo.

Téma chudoby, a špecificky chudoby ľudí z MRK, je teda témou viacerých dokumentov na úrovni Slovenskej republiky a na úrovni EÚ a jej zníženie hrá významnú úlohu aj v cieľoch udržateľného rozvoja Agendy udržateľného rozvoja 2030 (hlavne cieľov 1 Žiadna chudoba a 6 Zníženie nerovnosti), je dôležitou súčasťou verejných sociálnych politík a jej reálne zníženie pre všetky skupiny obyvateľstva, musí byť hlavným bodom agendy všetkých vládnych programov, bez ohľadu na politickú príslušnosť vlády.

Cieľom tejto kapitoly nie je popísať presné riešenia a poskytnúť návody ako navždy vyriešiť chudoby vylúčených skupín na Slovensku, čo z dôvodu limitácií výskumu ani nie je možné. Kapitola sa zameriava skôr na zarámkovanie špecifickosti komplexnej situácie MRK na základe dostupných strategických, koncepcných a akademických dokumentov a literatúry, na priblíženie prečo sa je situácia MRK tak komplikovaná a izolované riešenia a projekty nie sú postačujúce. Kapitola sa tiež snaží priniesť príklady dobrej praxe adresovania zlých životných podmienok a dlhodobej nezamestnanosti špecifických vylúčených skupín v zahraničí.

Vplyv generačnej chudoby na MRK

V teoretickej rovine sa v tomto kontexte ponúka aj diskusia o tom, čo je **generačná/multigeneračná** či **chronická chudoba, cyklus chudoby, pasca chudoby** (angl.

¹⁹⁵ Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky. 2020. Národná rámcová stratégia podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe (Aktualizácia).

poverty trap) ako aj **transmisia** či **mobilita chudoby**. Zákon o sociálnych službách v jednej zo svojich noviel priniesol definíciu koncentrovanej a generačne reprodukovanej chudoby a chápe ju ako „dlhodobo pretrvávajúcu nepriaznivú sociálnu situáciu skupiny fyzických osôb z dôvodu výskytu viacerých negatívnych javov súčasne, ktorými sú najmä vysoká miera dlhodobej nezamestnanosti, hmotná núdza, nízka úroveň vzdelanosti, nedostatočné hygienické návyky, nedostupnosť tovarov a služieb a výskyt sociálnopatologických javov s vysokou toleranciou k nim.“¹⁹⁶

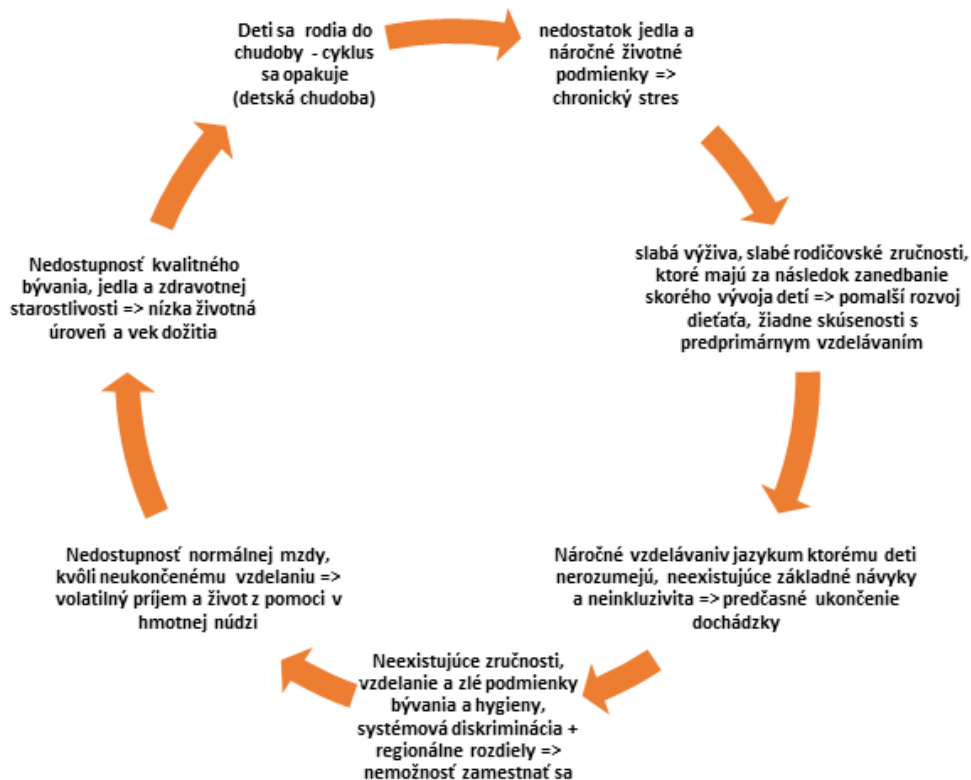
Táto definícia je právne záväzná a akceptovaná, no podľa názoru autorky tejto kapitoly problematická z viacerých aspektov. V prvom rade preto, že vytvára z osôb žijúcich v generačnej chudobe aktérov, ktorí akoby sami prispievajú k situácii svojej chudoby. Definícia podsúva slovné spojenie „výskyt sociálnopatologických javov s vysokou toleranciou k nim“, ako objektívny fakt, pričom ide o domnienku autora naznačujúcu jeho zaujatosť, ktorá uberá tejto definícii relevanciu a je zároveň jedným z mnohých príkladov hlboko zakorenených predsudkov v slovenskej spoločnosti vedúcich k štrukturálnej diskriminácii marginalizovaných komunit žijúcich v koncentrovanej a generačne reprodukovanej chudobe majoritou, a ukotvenia paternalistického zmýšľania zákonodarcu o vylúčených komunitách na Slovensku.

Generačná, multigeneračná/viacgeneračná chudoba sa na účely štúdie preto chápe ako zotrvávanie jednotlivca počas dvoch a viac generácií rodiny v cykle chudoby. Cyklus chudoby je pritom pretrvávajúci fenomén chudoby, ktorý je tvorený faktormi alebo bariérami, kvôli ktorým, keď sa človek raz dostane do cyklu chudoby, nie je pravdepodobné, že sa bez vonkajšej intervencie z neho dostane.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov.

¹⁹⁷ NCCAA. 2020. The cycle of poverty.

Obrázok 4 Cyklus generačnej chudoby/transmisia chudoby marginalizovaných komunit

Zdroj: EGM, What is cycle of poverty?¹⁹⁸

Život v chudobe však málokedy máva lineárny či dvojdimenzionálny charakter. V praxi sa pridáva aj množstvo ďalších menej či viac určujúcich faktorov ako je prísna hierarchia v komunite či rodine, rodové rozdiely a stereotypy, vzťah majority a minorít, štrukturálna diskriminácia, klimatické podmienky, regionálne rozloženie a pod.

Kvôli komplexnosti tohto problému chudoby sú potrebné aj integrované a prierezové opatrenia a nie izolované politiky. Už v roku 2010 Európska komisia vo svojom oznámení k Sociálnej a ekonomickej integrácii Rómov¹⁹⁹ zdôraznila potrebu prijímania komplexných riešení pokrývajúcich celé spektrum zložitých problémov a faktorov, ktoré negatívne vplyvajú na situáciu Rómov v EÚ. Špeciálne zdôraznila prioritné oblasti, ktoré musia byť adresované

¹⁹⁸ Everet Gospel Mission. 2015. What is generational poverty?

¹⁹⁹ Európska komisia. 2010. Sociálna a ekonomickej integrácia Rómov.

paralelne a v synergii (nízka úroveň vzdelanosti, prekážky začlenenia na trh práce, vylúčenosť fyzická (segregované komunity), ale aj sociálna (diskriminácia), či oblasť zdravia).²⁰⁰

Podľa zisťovania EU SILC MRK žilo v roku 2020 pod hranicou rizika chudoby 87 % osôb z MRK v porovnaní s 11 % v celkovej populácii, pričom tento podiel je dokonca o 2 percentuálne body vyšší ako v zisťovaní EU SILC MRK 2018, pravdepodobne aj vplyvom pandémie COVID-19. Znepokojujúcejšou je však informácia, že v prípade detí z MRK sa jedná až o 91 % v porovnaní s celkovou populáciou (17 %). Ak k tomu pridáme podiel osôb z MRK trpiacich závažnou materiálnou depriváciou (52 % - pri celkovej populácii ide o 6 %), tak odpočtovanie splnených národných cieľov v oblasti zníženia chudoby a sociálneho vylúčenia na 138 % vyznie prinajmenšom cynicky.

Miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia (AROPE) dosiahla na Slovensku úroveň 16,4 %, pričom priemer EÚ je 21,8 %. Na Slovensku sa teda podarilo do roku 2020 „vymaniť najmenej 170-tisíc ľudí z rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia“²⁰¹.

Agenda 2030 je veľmi ambicióznym dokumentom, založeným na spoločných hodnotách spoločenského rozvoja, ľudských práv a trvalej udržateľnosti, avšak podobné medzinárodné dokumenty môžu byť „rizikovými“ z dôvodu, že upriamujú pozornosť na kvantitatívne vykazovanie plnenia cieľov namiesto investovania maximálnej možnej snahy na riešenie náročnejších problémov, ktoré sa vplyvom podobných dokumentov stávajú menej atraktívne a výrazné. Kvantitatívne štatistiky a priemerovanie totiž často nedokážu v úplnosti zachytiť celkový obraz v krajine a vyhranené formy chudoby a sociálneho vylúčenia, spôsobené okrem iného aj veľkými regionálnymi rozdielmi.

Je preto dôležité nepoľaviť v snahe znižovať rozdiely v slovenskej spoločnosti aj prijímaním nepopulárnych politík a opatrení, ktorých výsledky sa prejavajú až v dlhodobom horizonte.

Prístup k zamestnaniu

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky. 2020. Národná rámcová stratégia podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe (Aktualizácia).

Mikropôžičky a svojpomocné domy môžu byť užitočným riešením bytovej situácie MRK a osôb žijúcich na hranici chudoby a materiálnej deprivácie, avšak bez pravidelného príjmu nie je možné efektívne a dlhodobo platiť za účty, udržiavať domácnosť v teple a platiť miestne dane, poplatky za odvoz odpadu či splátky pôžičiek, nakoľko stúpa riziko zadlženia sa či dokonca úžery.

Zamestnanosť ľudí z MRK stále výrazne zaostáva za úrovňou celkovej populácie.²⁰² Navyše, ľudia z MRK, ktorí sú zamestnaní, často pracujú v odvetviach, ktoré sú senzitívne na zmeny hospodárskeho cyklu, krízy a recesie a preto sú vystavení vyššiemu riziku straty práce. Často tiež majú krátkodobé, sezónne, niekedy neoficiálne a volatilné zdroje príjmu.²⁰³

OECD predpokladá, že **efektívne začlenenie vylúčených skupín by prispelo k zvýšeniu životnej úrovne celej spoločnosti a rastu ekonomiky**, pričom ako príklad uvádza až 12 % zvýšenie rastu HDP do roku 2060, v prípade vyrovnania zamestnanosti a produktivity ľudí z MRK, aj vďaka vyššej kúpyschopnosti obyvateľstva, vytváraniu nových miest a rastu miezd obyvateľov.²⁰⁴

Nezamestnanosť a zamestnanosť ľudí z MRK podľa EU SILC MRK 2020

Tematické zisťovanie ÚSVRK uvádza, že podľa zisťovania EU SILC MRK 2020 bol v tomto roku podiel nezamestnaných ľudí z MRK 37 %, pričom ide o údaje nezahŕňajúce kategóriu tzv. integrovane žijúcich Rómov, čo v porovnaní s EU SILC MRK v roku 2018 nepredstavuje takmer žiadnu zásadnú zmenu.²⁰⁵

EU SILC MRK 2020 tiež uvádza, že kým v celkovej populácii bolo zamestnaných až 92 % všetkých ekonomicky aktívnych osôb, pri integrovane bývajúcich Rómoch išlo o 64 % a pri ľuďoch žijúcich v MRK len 33 %.²⁰⁶ Kým v celkovej populácii Slovenska bola podľa EU SILC k roku 2020 dosiahnutá hodnota zamestnanosti 76 %, pri MRK to bolo len 23 %, pričom

²⁰² ÚSVRK, Štatistický úrad. 2020. EU SILC MRK 2020.

²⁰³ Ibid.

²⁰⁴ Útvar hodnoty za peniaze. 2020. Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou alebo sociálnym vylúčením.

²⁰⁵ TRIXIMA. 2021. Tematické zisťovanie: Bariéry pri vstupe marginalizovaných Rómov na trh práce, str. 17.

²⁰⁶ ÚSVRK, Štatistický úrad. 2020. EU SILC MRK 2020.

v časovom období jedného roka pred prieskumom vykonávalo v nejakej forme aspoň hodinu práce týždenne 28 % ľudí z MRK.

Príčin týchto zásadných rozdielov je hneď niekoľko a ani jedna nie je pre administratívu Slovenskej republiky neznáma. Jedná sa o kombináciu faktorov, ako uvádza staršia správa United Nations Development Program, ako aj tematické zisťovanie: nedostatočných príležitostí zamestnať sa, súvisiacich s nízkou úrovňou vzdelania a kvalifikácií s pridruženým faktorom diskriminácie a nerovnakého zaobchádzania s ľuďmi z MRK na trhu práce. K tomuto sa ako priťažujúca okolnosť pridáva priestorové vylúčenie, ktorého zvýšením sa zhoršujú aj ukazovatele zamestnanosti.²⁰⁷

K týmto faktorom sa pridružuje navyše aj veľmi dôležitý geografický aspekt vplývajúci na situáciu MRK v rámci Slovenska, ktorý uvádza aj Európska komisia, a síce že ľudia z MRK žijú často v menej rozvinutých regiónoch a lokalitách Slovenska, kde je vysoká nezamestnanosť a málo príležitostí a doplácajú na hlboké regionálne ekonomické rozdiely ako aj rozdiely medzi mestskými a vidieckymi oblasťami.²⁰⁸ Všetky tieto faktory, ako je uvedené na obrázku 5 teda majú v rôznej miere vplyv na vysokú nezamestnanosť MRK.

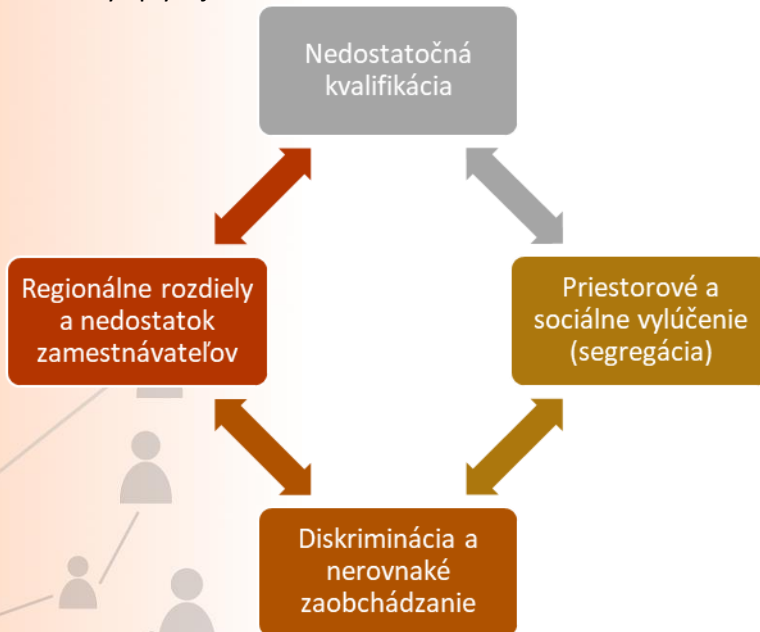
²⁰⁷

TREXIMA. 2021. Tematické zisťovanie: Bariéry pri vstupe marginalizovaných Rómov na trh práce, s. 17.

²⁰⁸

ESPON. 2021. Inspire Policy Making with Territorial Evidence.

Obrázok 5 Faktory vplývajúce na nezamestnanosť MRK

Zdroj: autori

Tento model opäť potvrdzuje premisu komplexnosti problémov ľudí žijúcich v chudobe a materiálnej deprivácii v segregovaných lokalitách Slovenska a potreby riešiť tieto problémy celoplošne a v intenzívnej medzirezortnej spolupráci MPSVR SR s MŠVVŠ SR, MH SR, MS SR, MZ SR, MV SR, ÚVSRK a mimovládny sektorom v partnerstve so súkromným sektorom.

Komplexné problémy vplývajúce na nezamestnanosť

Vzdelanie a nedostatočná kvalifikácia

Reformný kompas zdôrazňuje, že špecifickou výzvou pre slovenský trh práce je „miera zamestnanosti ľudí s nízkym vzdelaním ISCED 0-2“²⁰⁹. Tento ukazovateľ je dôležitým pre inklúziu na trh práce, keďže ako Havírová vo svojej publikácii dodáva, viac než ¾ ľudí z MRK prostredia navštevovalo alebo ukončilo len primárne vzdelávanie (vrátane špeciálnych škôl) a nepokračovala vo svojom vzdelaní. Kým celkovo navštevovalo materskú školu približne 74 % detí vo veku 3 až 6 rokov, pri deťoch z MRK sa jednalo len o 24 %, pričom predškolské vzdelávanie je základným determinantom ďalšieho vývoja dieťaťa a jeho úspešného zaradenia

²⁰⁹ Ministerstvo financií SR. 2022. Reformný kompas Inštitútu finančnej politiky, s. 58.

do vzdelávacieho systému. Tento zásadný nepomer predurčuje ďalšiu trajektóriu dieťaťa z vylúčenej a materiálne deprivovanej komunity bez prístupu k základnej infraštruktúre.²¹⁰

Priestorové a sociálne vylúčenie

Ďalším problémom na ceste k zamestnaniu a službám zamestnanosti je aj vzdialenosť úradov práce pre MRK. Hidaš vidí v tejto oblasti možnosť spolupráce s komunitnými centrami, ktoré „by mohli byť predĺženou rukou úradov práce a pomohli by zlepšiť poradenstvo a sociálne služby, ktoré úrady práce, sociálnych vecí a rodiny často kapacitne nevládajú“. Molnárová dodáva užitočnosť spolupráce aj s terénnou sociálnou prácou (ďalej len „TSP“), mimovládny sektorom a úradmi práce pri pomoci ľuďom z MRK pripraviť sa na pohovory a pod.²¹¹ Pretože tento prístup sa javí ako relatívne úspešný v niektorých prípadoch (pozri Prípadová štúdia Obec Varhaňovce), stojí za zváženie vo vhodne zvolených obciach a lokalitách, v ktorých žijú ľudia z MRK. Ako izolovaný prístup však môže mať len limitovaný dosah, ak nefunguje v komplementarite s inými opatreniami (tréningy zručností, rozvoj obce, a pod.) a je opäť raz závislý aj na geografickej polohe obce a možnostiach zamestnať sa v regióne.

Niektorí kritici môžu tomuto typu opatrení tiež vyčítať, že namiesto zblížovania a mainstreamingu služieb zamestnanosti len zvyšuje segregáciu a vyčleňuje MRK zo systému.

Regionálne rozdiely a ich vplyv na MRK

Domácnosti s nízkou pracovnou intenzitou a vysokou materiálnou depriváciou sú na Slovensku často koncentrované vo východných a juhovýchodných regiónoch, ktoré sú zároveň považované za najchudobnejšie. Nízka pracovaná intenzita prevláda hlavne u mladých ľudí a menej vzdelaných osôb. Tieto hospodárske rozdiely ovplyvňujú aj príjmovú chudobu, pričom ohrozené sú najmä skupiny, v ktorých prevládajú jednotlivci s nižším vzdelaním (ako je to aj v prípade MRK) a rodiny s deťmi na strednom a východnom Slovensku.²¹²

Špecifické problémy aktuálnych opatrení zameraných na riešenie situácie nezamestnanosti

MRK

²¹⁰ Havírová, Z. 2021. Roma access to adequate minimum income and social protection in Slovakia.

²¹¹ TASR. 2019. Rómovia by mohli vyriešiť nedostatok pracovných síl, ale prácu si hľadajú ťažko.

²¹² ESPON. 2021. Inspire Policy Making with Territorial Evidence.

Revízia výdavkov, Reformný kompas a niektoré ďalšie koncepčné a strategické ako aj monitorovacie materiály uvádzajú hneď niekoľko problémov vyskytujúcich sa v prípade opatrení zameraných na riešenie tejto situácie, ktoré je nutné spomenúť.

Prevládajúce zameranie aktívnych opatrení na trhu práce (AOTP) na aktivačné práce v prípade MRK

IFP v Reformnom kompase a Revízii výdavkov, ako aj OECD vo svojej Správe a najnovšie aj Tematické zisťovanie²¹³ hodnotia situáciu nasledovne:

Podpora zamestnávania MRK je na Slovensku stále nízka, pričom Slovensko využíva prevažne systém verejného zamestnávania v podobe aktivačných prác, ktoré sú považované za jeden z najmenej efektívnych nástrojov, a to hlavne z dôvodu, že hoci podporujú udržanie si pracovných návykov, nezvyšujú uchádzačom o zamestnanie (UoZ) šance na zamestnanie sa na otvorenom trhu práce. Ďalším z argumentov je, že tento systém „je zacielený predovšetkým na chudobných Rómov a ďalej posilňuje miestne nerovnosti a „antirómske“ stereotypy, ktoré viedli v prvom rade k zavedeniu tejto politiky“.^{214 215}

Často sa systému vytýka aj nedostatok kapacít úradov práce, ktoré nemajú možnosť na včasnú a účinnú podporu dlhodobo nezamestnaných a znevýhodnených UoZ.

Výdavky na AOTP

Jedným z pridružených faktorov, hoci nie jediným, môže byť aj to, že Slovensko sociálne začleňovanie skupín ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením nepriorizuje a investuje do výdavkov na pomoc UoZ len 0,20 % svojho HDP v porovnaní s priemerom EÚ (0,59 %) a priemerom V4 (0,49 %). Podstatné je pritom samozrejme aj zvýšenie kvality AOTP, nakoľko väčšia efektívnosť je spojená s lepšou adresnosťou a investíciami do vzdelávania

²¹³ TREXIMA. 2021. Tematické zisťovanie: Bariéry pri vstupe marginalizovaných Rómov na trh práce.

²¹⁴ European Commission. 2019. Monitorovacia správa občianskej spoločnosti o implementácii národnej stratégie integrácie Rómov na Slovensku: so zameraním sa na štrukturálne a horizontálne predpoklady jej úspešnej realizácie.

²¹⁵ Útvar hodnoty za peniaze. 2020. Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením.

a rekvalifikácie, ktoré sú návratnejšie, a mohli by tak „zvýšiť počet nezamestnaných uchádzačov úspešne umiestnených na trh práce takmer o polovicu.“²¹⁶

Neprehľadnosť systému aktívnej politiky trhu práce (AFTP)

Externé hodnotenie Stratégie do roku 2020 tiež vyčíta systému ochrany a podpory (ne)zamestnaných jeho komplikovanosť a neprehľadnosť tak pre klientov, ako aj často pre administratívnych pracovníkov samotných a pracovníkov TSP, komunitných centier (KC) a pod. Podľa zainteresovaných by sa systém mal buď výrazne zjednodušiť alebo by sa mala podporiť intenzívnejšia spolupráca s neziskovým sektorom, súkromným sektorom, samosprávou a pod., ktorí by vytvárali most medzi systémom a trhom práce, pričom by sa malo jednať o platené pozície, kde by ohodnotenie bolo založené na výkone, t. j. úspešnosti umiestnenia uchádzačov o zamestnanie (UoZ) na trhu práce a získanie dlhodobo udržateľného zamestnania.²¹⁷

Príklad dobrej praxe 3

Poľsko - využívanie inovatívnych pilotných projektov a premietnutie výsledkov do legislatívnych zmien

Poľsko sa v snahe riešiť problém s dlhodobou nezamestnanosťou obyvateľstva, ktorého pracovné návyky a zručnosti nestíhajú vždy kopírovať dynamický vývoj trhu práce a jeho požiadavky obrátilo na inovatívne formy riešenia dlhodobej nezamestnanosti, s ktorými v minulosti nemalo rozsiahlejšie skúsenosti.

Kritika Úradov práce v Poľsku obyčajne spočívala v nedostatočne zacielenými opatreniami na aktivizáciu dlhodobo nezamestnaných a nízku efektívnosť práce úradov. V skutočnosti však problém spočíva hlavne vo vysokej byrokratickej zaťažnosti úradov, nedostatočnej kapacite pri danom počte klientov a nemožnosti sa im venovať, slabej motivácii klientov samotných, ako aj limitácii služieb daných zákonom a nedostatočnej flexibilita zákona o zamestnanosti a trhu práce.

²¹⁶ Ibid.

²¹⁷ Rafael, V., Skupnik J., Belák, A., Kobes T., Buzalka T., Mokrý L., Mušínska A., 2021. Externé hodnotenia implementácie Stratégie Slovenskej republiky pre začleňovanie Rómov do roku 2020.

Poľsko na uvedené problémy reagovalo dvoma spôsobmi – zavedením pilotných projektov Ministerstva práce a sociálnej politiky – „Partnership for Jobs“ – Partnerstvo pre prácu a na regionálnej úrovni Malopolskie voivodship projektom „Express train to employment - an innovative model of activating the unemployed“ – Expresný vlak k zamestnaniu – inovatívny model aktivácie nezamestnaných. Oba tieto projekty sa sú zamerané na otestovanie spolupráce úradov práce s neziskovým sektorom a samosprávami s cieľom aktivizácie najťažších prípadov dlhodobo nezamestnaných. Na základe výstupov z týchto pilotov Poľsko prijalo niekoľko zmien v zákonoch a systéme fungovania, napr. zmenu algoritmov pridelovania financovaní a alokovania fondov, tak aby bol odmeňovanie pracovníkov úradov práce do istej miery závislé aj od výsledkov ich práce, zavedenie profilovania nezamestnaných, intenzívnejšiu spoluprácu úradov práce a samospráv, podporu zamestnávateľov, ktorí ponúkajú prácu dlhodobo nezamestnaným, zriadenie Národného tréningového fondu, ktorý podporuje investície do ľudských zdrojov v súlade so stratégiou Europa 2020, a i.²¹⁸

Príklad dobrej praxe 4

Nemecko – Sieť na aktiváciu, poradenstvo a príležitosti / možnosti (*Networks for activation, advice and opportunities*)

Nemecko, ako jedna z najrozvinutejších krajín EÚ, si uvedomuje, že riešenie komplexných problémov si vyžaduje spoločnú aktivitu všetkých zapojených orgánov a služieb. V programe *Sieť na aktiváciu, poradenstvo a príležitosti* sa sústreďí na ucelené a cielene zamerané podporné služby prostredníctvom vytvárania sietí a systematického a dlhodobého zapojenia všetkých relevantných aktérov trhu práce.

Hlavným cieľom tohto programu je:

²¹⁸ KPGM International. 2014. New approach to activating the unemployed: European and international experiences.²¹⁹ Servicestelle SGB II., Bundesministeriums für Arbeit und Soziales.

- Spájanie a zblížovanie všetkých podporných služieb pre dlhodobo nezamestnaných, a to predovšetkým blízkou spoluprácou miestnych orgánov a služieb (so zameraním na riešenie závislostí a podpory oddĺženia, zdravotných služieb, psychologické podpory, služieb podpory starostlivosti o deti, či pomoci so základnými službami ako je použitie verejnej dopravy a pod.)
- Integrovanie rôznych ďalších služieb aktérov súvisiacich so zamestnanosťou a integráciou na trh práce (napr. zdravotných poisťovní, poskytovateľov zdravotných služieb, atď.)
- Zintenzívnenie podpory dlhodobo nezamestnaných

Čo robí tento prístup integrovaným? Program poskytuje odporúčania a prepojenia nad rámec štruktúr úradov práce. Úrady práce sa tejto iniciatívy, organizovanej Federálnym Ministerstvom práce, zúčastňujú dobrovoľne.

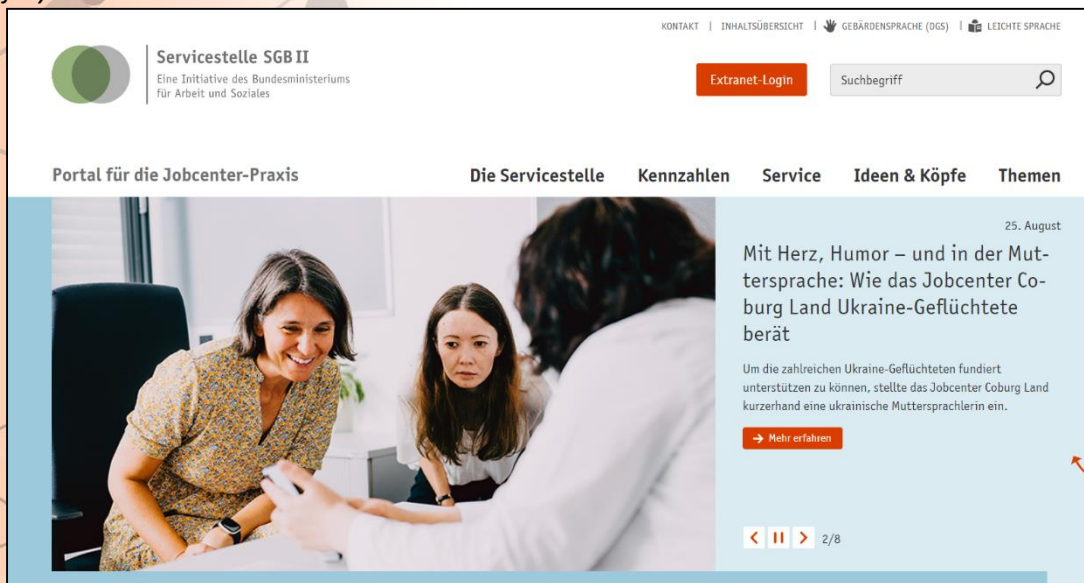
Nemecké federálne ministerstvo práce vychádza pri tejto iniciatíve z predchádzajúceho pilotného federálneho programu "Perspective 50plus", ktorý ukázal, že komplexná a integrovaná podpora má pozitívny vplyv na šance znovu sa zamestnať pri dlhodobo nezamestnaných. Iniciatíva preto nadväzuje na zistenia z predchádzajúceho programu, vyberá z neho efektívne elementy a rozvíja ich a rozširuje aplikáciu na všetkých dlhodobo nezamestnaných, ktorí spadajú do tejto kategórie na základe druhého zväzku sociálneho zákona.

V čom je tento prípad inšpiratívnym?

Úzka každodenná spolupráca medzi orgánmi (štátnymi, regionálnymi a miestnymi), organizáciami, súkromným a mimovládny sektorom pomáha rozvoju individualizovaných služieb pre dlhodobo nezamestnaných a posilňuje kapacity orgánov. Podobne dobrovoľné zapojenia úradov práce môže byť spojené s motiváciou pracovníkov a ich dôverou v efektívitu programu a snahou prekročiť stereotypy a predsudky voči dlhodobo nezamestnaným osobám, obzvlášť pokiaľ pochádzajú zo sociálne a ekonomicky znevýhodneného prostredia a majú za sebou históriu závislostí, dlhov, či kriminálnu minulosť.

Druhým dôležitým aspektom tejto iniciatívy a celkového prístupu štátnej správy v Nemecku je možnosť použitia zjednodušeného jazyka, vysvetľujúceho dané služby, dostupného pre verejnosť, bez ohľadu na vzdelanie a sociálnej pozadie klienta (Obrázok 6).

Obrázok 6 Webová stránka Siete na aktiváciu, poradenstvo a príležitosti / možnosti so zvýraznenou možnosťou zjednodušeného jazyka pre skupiny obyvateľstva s nízkou znalosťou nemčiny, s nízkym vzdelaním alebo rôznymi formami postihnutia intelektu – tzv. *Leichte Sprache – Jednoduchší jazyk*

Zdroj: Servicestelle SGB II, Bundesministeriums für Arbeit und Soziales²¹⁹

Veľké nádeje na jeden zo spôsobov riešenia nezamestnanosti MRK vzbudilo prijatie zákona o sociálnej ekonomike v roku 2018. Väčšina dokumentov sa nezameriava kvôli krátkej implementácii tohto zákona na jeho dopady, avšak vzhľadom na to, že v roku 2023 uplynie 5 rokov od jeho implementácie, je vhodné sa zamerať na prípravu metodológie na jeho hodnotenie, a hlavne na dopad tohto zákona na zamestnanosť ľudí z MRK. Toto môže byť značne sťažené nedostatkom etnicky segregovaných dát.

²¹⁹ Servicestelle SGB II., Bundesministeriums für Arbeit und Soziales.

Bývanie

Obraz o situácii približujú zistenia EU SILC MRK v oblasti bývania, ktorého indikátormi merania situácie v oblasti bývania sú hlavne miera preplneného bývania (preľudnenosť)²²⁰ alebo nevyhovujúce bývanie²²¹.

Preľudnenosť

Atlas rómskych komunit 2019 uvádza, že približne 40-tisíc ľudí z MRK žije v chatrčiach alebo neskolaudovaných drevených domoch a ďalších 43-tisíc v neskolaudovaných murovaných domoch. Obydliá MRK sa vyznačujú vyššou mierou preplnenosti (preľudnenosti), pričom 83 % domácností z MRK žije v murovaných domoch spadajúcich do kategórie „preľudnených“, a v neštandardných obydlíach ide až o 98 % domácností.²²² Priemer preľudnenosti v domácnostiach v EÚ v roku 2020 bol 17,5 %.²²³

Priemerný počet osôb na 1 izbu je pri MRK žijúcich v murovaných domoch 2,1, pri bytoch 2,8 osôb a pri neštandardných obydlíach ide až o 4,3 osoby na 1 izbu. Pre porovnanie pri väčšinovej populácii sa jedná v priemere o 0,8 osoby na 1 izbu. Pre lepšiu ilustráciu priestorov, v ktorých žijú MRK bývajúci v neštandardných obydlíach, sa priemerná veľkosť týchto obydlí pohybuje okolo 25 m².²²⁴

(Ne)vysporiadanosť pozemkov a legalizácia stavieb

Jedným zo zásadných problémov, ktorému čelia ľudia z MRK pri snahách zlepšiť si situáciu v oblasti bývania je vysporiadanie vlastníctva pozemkov. Tejto téme sa venuje aj Národný projekt podpora vysporiadania pozemkov, ako aj Stratégia do roku 2030 a Akčný plán pre oblasť Bývanie.

Infraštruktúra

Podľa posledného zisťovania EU SILC viac ako štvrtina domácností MRK stále žije bez pripojenia na zdroj pitnej vody a je odkázaná na externé zdroje vody – verejnú studňu, potok,

²²⁰ EU SILC používa na charakterizovanie indikátoru/miery preplnenia obydlia definíciu Eurostatu.

²²¹ ÚSVRK, Štatistický úrad. 2020. EU SILC MRK 2020.

²²² Ibid.

²²³ EUROSTAT. 2020. Living conditions in Europe – housing.

²²⁴ ÚSVRK, Štatistický úrad. 2020. EU SILC MRK 2020.

atď. a viac než tretina (36 %) nemá vo svojom obydľí pripojenie na žiaden systém odvodu odpadových vôd (napr. kanalizáciu, septik, žumpu a pod.). Najhoršie na tom sú, ako sa dá predpokladať, segregované koncentrácie mimo obcí. Toto číslo ostáva od posledného merania EU SILC MRK 2018 takmer nezmenené (37 %), napriek viacerým výzvam o NFP pre obce s prítomnosťou MRK, ktoré vyhlasovalo MV SR.

Revízia výdavkov spomína tiež, že takmer 6 % rómskych osídlení nemá žiadny prístup k zberu komunálneho odpadu. Problematické je to z dôvodu vzniku nelegálnych nebezpečných skládok, ktoré majú spolu s ďalšími záťažami životného prostredia negatívny vplyv na zdravotný stav obyvateľstva, nižšiu priemernú dĺžku života oproti majorite²²⁵, a zároveň aj negatívny vplyv na životné prostredie a podzemné vody. Známe sú aj prípady, podľa Európskej komisie, pri ktorých bolo od zberu komunálneho odpadu odstrihnuté celé osídlenie, kvôli pár neplatičom.²²⁶

Problematická je aj blízkosť viacerých osídlení MRK k skládkam odpadu. Od roku 2004 slovenská legislatíva zakazuje budovanie obydľí vo vzdialenosti kratšej ako 500 metrov od oficiálnej skládky, no problémom sú tie, ktoré vznikli pred účinnosťou legislatívy, ako aj tie, ktoré sú nelegálne a je potreba ich odstrániť.²²⁷

V priemere až 40 % obyvateľov z MRK nemajú v domácnosti WC a 39 % vaňu alebo sprchu. Až v 89 % prípadov zároveň v lokalite, kde títo ľudia žijú, nie je stredisko osobnej hygieny, takže majú výrazne sťažené a obmedzené možnosti starostlivosti o základnú osobnú hygienu.²²⁸ Tieto štatistiky by bolo vhodné využívať na scitlivovanie mienky širokej verejnosti aj zamestnávateľov a lepšie pochopenie životnej situácie ľudí z MRK.

Kvalita bývania a energetická chudoba

Čo sa týka kvality bývania podľa zisťovaní EU SILC MRK žije v nevyhovujúcich podmienkach podľa definície Eurostatu až 60 % ľudí z MRK v porovnaní so 7 % osôb z majoritnej populácie.

²²⁵ Útvar hodnoty za peniaze. 2020. Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením.

²²⁶ Ibid., s.162.

²²⁷ Ibid., s. 163.

²²⁸ ÚSVRK, Štatistický úrad. 2020. EU SILC MRK 2020.

Pre porovnanie, Revízia výdavkov uvádza, že rozdiely medzi ľuďmi z MRK a majoritnou populáciou v kvalite bývania v daných indikátoroch sú na Slovensku väčšie ako v Českej republike či Maďarsku. Zároveň dodáva, že nízka kvalita bývania a základnej infraštruktúry trvalo negatívne ovplyvňuje zdravie a školské výsledky detí z MRK. Podľa novely zákona o regulácii sieťových odvetví č. 250/2012 Z. z. Úrad pre reguláciu sieťových odvetví (ÚRSO) definuje energetickú chudobu ako „stav, kedy priemerné mesačné výdavky domácnosti na spotrebu elektriny, plynu, tepla na vykurovanie a na prípravu teplej úžitkovej vody, dodávku pitnej vody verejným vodovodom a odvádzanie odpadovej vody verejnou kanalizáciou tvoria významný podiel na priemerných mesačných príjmoch domácnosti“²²⁹. Z hľadiska finančnej nemožnosti si dovoliť udržiavať vo svojom obydľí adekvátnu teplotu, boli ľudia z MRK v roku 2020 v porovnaní s majoritnou populáciou ohrození takmer 4-násobne²³⁰. Súčasná situácia a dopad rapidného zvýšenia cien energií na MRK zatiaľ nie sú podrobne preskúmané. Dopady aktuálnej situácie je potrebné analyzovať v kontexte politickej situácie a prijatých vládných opatrení smerom na domácnosti. V spojitosti MRK a energetickej chudoby je potrebné poznamenať, že opatrenia na zmiernenie dopadu vysokých cien energií musia prihliadať okrem ohrozených seniorov, domácností s jedným rodičom a mnohodedných rodín aj na špecifickú situáciu ľudí z MRK. Ľudia z MRK často žijú v neregistrovaných a neformálnych obydliach bez súpisného čísla, ktorí z akýchkoľvek dotačných a kompenzačných schém kvôli tomuto typu obydľí často vypadávajú. Vzniknutá energetická kríza preto môže ich situáciu značne amplifikovať.

Štrukturálna diskriminácia, systémový rasizmus a nerovnosti

Pri snahách prijímať opatrenia zamerané na znižovanie rozdielov a elimináciu chudoby je dôležité venovať pozornosť aj diskriminácii a rasizmu, keďže tieto často priamo vplývajú na (ne)možnosť osôb z MRK zamestnať sa a získať stabilný príjem, získať adekvátny prístup k vzdelaniu a k základným službám. Diskriminácia je teda jedným z faktorov, ktorý vplýva na situáciu chudoby MRK.

²²⁹ Zákon č. 250/2012 Z. z. o regulácii v sieťových odvetviach.

²³⁰ EUROSTAT. 2020. Living conditions in Europe – housing, 2020.

Táto podkapitola je venovaná špecifikám protirómskeho rasizmu na Slovensku, diskriminácii MRK a uvádza aj koncept štrukturálneho rasizmu, tzv. averzívneho rasizmu, ktoré sú niekedy na úrovni prístupu k službám, vzdelaniu, zdravotníctvu či zamestnaniu problematickejšie detekovateľné a dokázateľné z dôvodu šedej zóny, do ktorej spadajú. Text dopĺňajú aktuálne štatistiky EU SILC, a FRA a zistenia Amnesty International.

„Počas roka 2020 dochádzalo k rozsiahlej diskriminácii Rómov a Rómok zo strany slovenských úradov.“²³¹ Diskrimináciou rozumieme spôsob zaobchádzania, pri ktorom „je s jednou osobou zaobchádzané menej primerane z dôvodu pohlavia a rodu, veku, národnosti, rasy, etnického pôvodu, náboženstva alebo viery, zdravotného stavu, zdravotného postihnutia, sexuálnej orientácie alebo pohlavnej identity, ako s inou osobou v podobnej situácii“.²³²

Antidiskriminačný zákon definuje priamu a nepriamu diskrimináciu, pričom priamu diskrimináciu označuje ako „konanie alebo opomenutie, pri ktorom sa s osobou zaobchádza menej priaznivo, ako sa zaobchádza, zaobchádzalo alebo by sa mohlo zaobchádzať s inou osobou v porovnateľnej situácii“.

Nepriamu diskrimináciu pritom zákon označuje ako „navonok neutrálny predpis, rozhodnutie, pokyn alebo prax, ktoré znevýhodňujú alebo by mohli znevýhodňovať osobu v porovnaní s inou osobou“. Nepriamou diskrimináciou nie je, ak takýto predpis, rozhodnutie, pokyn alebo prax sú objektívne odôvodnené sledovaním oprávneného záujmu a sú primerané a nevyhnutné na dosiahnutie takého záujmu.

Priama diskriminácia Rómov na Slovensku zaznamenala podľa posledného zisťovania EU SILC MRK 2020²³³ čiastočný pokles. Podľa zistení každý piaty Róm alebo Rómka zažil priamu diskrimináciu z dôvodu svojho pôvodu minimálne v jednej zo skúmaných oblastí aspoň raz za posledných 12 mesiacov. Rasovo alebo etnicky motivovanú diskrimináciu za posledných 5

²³¹ Amnesty International, European Roma Rights. 2017. Lekcia z diskriminácie segregácia rómskych detí v základnom vzdelávaní v Slovenskej republike.

²³² Európsky inštitút pre rodovú rovnosť. Priama diskriminácia: definícia.

²³³ Zisťovanie sa zameriavalo na skúsenosti Rómov a Rómok nad 16 rokov s diskrimináciou na základe ich etnického alebo rasového pôvodu v období za posledných 5 rokov a 12 mesiacov v oblastiach: hľadanie práce, na pracovisku, pri hľadaní bývania, v zdravotníctve, v školstve, pri kontakte s verejnými úradmi alebo poskytovateľom služieb

rokov zažilo v roku 2021 21 % Rómov zúčastnených EU SILC merania, čo je pokles oproti roku 2016 (54 %)²³⁴.

Obzvlášť závažnou oblasťou diskriminácie je tá v oblasti prístupu k zdravotnej starostlivosti. Revízia výdavkov pripomína problém Slovenska v oblasti poskytovania nižšej kvality zdravotnej starostlivosti Rómom a Rómkam, a to hlavne z prostredia MRK, z dôvodov priamej a nepriamej diskriminácie, kvôli ktorým Slovensko čelí viacerým žalobám.²³⁵

Belák v rámci národného projektu Zdravé komunity v prieskume zdokumentoval incidenty diskriminácie a rasizmu voči MRK v oblasti služieb – v škole, v obchode, na úrade, vo verejnej doprave, v podniku. Vo všetkých skúmaných regiónoch a oblastiach, až na jednu výnimku, prevažuje priama diskriminácia zo strany úradov. Toto mimoriadne vážne zistenie len potvrdzuje existenciu štrukturálneho rasizmu a diskriminácie Rómov na Slovensku a nutnosť urgentne tento problém riešiť a adresovať prijímaním systematických a systémových opatrení.²³⁶

Belák označuje časté zažívanie diskriminácie za „závažný dlhodobý stresor, významne prispievajúci k vyhýbaniu sa prostrediam, v ktorých k daným zážitkom dochádza. Takéto vyhýbanie sa následne prehľbuje mieru sociálneho vylúčenia zahŕňajúceho menej účinné využívanie dostupných verejných služieb vo všeobecnosti.“²³⁷

²³⁴ EU-MIDIS II. 2017. Second European Union Minorities and Discrimination Survey - Questionnaire.

²³⁵ Útvar hodnoty za peniaze. 2020. Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením, s. 186.

²³⁶ Belák, A. 2020. Zdravé regióny, Úrovne podmienok pre zdravie a zdravotné potreby vo vylúčených rómskych osídleniach na Slovensku.

²³⁷ Ibid.

Tabuľka 3 Podiel domácností, v ktorých sa za posledný rok niekto stretol s priamou diskrimináciou

	V škole	V obchode	Na úrade	Vo verejnej doprave	V podniku (hotel, reštaurácia atď.)
NP ZK lokality spolu	23,3 %	24,5 %	27,3 %	24,7 %	23,3 %
NP ZK KE kraj	20,5 %	25,2 %	29,2 %	23,1 %	22,1 %
NP ZK PO kraj	26,2 %	25,7 %	26,9 %	27,7 %	25,0 %
NP ZK BB kraj	22,7 %	21,9 %	25,0 %	23,0 %	23,3 %
NP ZK kraje NR TN TT	9,6 %	8,6 %	20,7 %	3,5 %	6,8 %
Kontrolné lokality spolu	18,5 %	20,5 %	27,2 %	26,3 %	24,1 %

Zdroj: Belák, Zdravé komunity

V legislatíve EÚ nie je štrukturálna diskriminácia definovaná a operuje sa skôr s termínom nepriama diskriminácia, s ktorou korešponduje aj definícia Antidiskriminačného zákona.

Rada Európy identifikovala štrukturálnu diskrimináciu ako spôsob akým je spoločnosť organizovaná a inštitúcie štrukturované, pretože štrukturálna diskriminácia funguje prostredníctvom noriem, vzorov správania a postojov, ktoré vytvárajú prekážky k dosiahnutiu reálnej rovnosti a rovných príležitostí.²³⁸ Európska komisia proti rasizmu a intolerancii (ECRI) ďalej charakterizuje štrukturálnu diskrimináciu ako „pravidlá, normy, zvyklosti, vzorce postojov a správania v inštitúciách a iných sociálnych štruktúrach, ktoré vedome alebo nevedome vytvárajú prekážky pre niektoré skupiny alebo jednotlivcov v prístupe k rovnakým právam a príležitostiam, ako majú k dispozícii ostatní a ktoré tak prispievajú k menej priaznivým výsledkom pre konkrétne skupiny alebo osoby oproti väčšinovej spoločnosti“.²³⁹

Systémová diskriminácia funguje naprieč celým spektrom služieb, zamestnávania, získavania príjmu, vzdelávania, zdravia, bývania, kultúry, prijímania politik, verejných aj súkromných aktérov.²⁴⁰

Štrukturálna diskriminácia²⁴¹ môže byť definovaná aj ako “kombinácia inštitucionálnej diskriminácie, segregácie ...” a „kolektívne zlyhanie organizácií v poskytovaní zodpovedajúcich

²³⁸ Council of Europe. 2020. Identifying and Preventing Systemic Discrimination at the Local Level.

²³⁹ Ibid.

²⁴⁰ Ibid.

²⁴¹ Lilla Farkas (2007: 7) v Pudmarčík, R. 2015. Diskurzívna analýza anticiganizmu v slovenských médiách: Prípady

a profesionálnych služieb Rómom bez prítomnosti rasistických stereotypov, predsudkov a ignorancie.“²⁴²

Typickou a charakteristickou črtou vzťahu slovenskej majority voči osobám z MRK je postoj nadradenosti majority a “hierarchické” nazeranie na túto etnickú skupinu²⁴³, typické napríklad všeobecným tykaním osobám z MRK, paternalistickým správaním majority k minorite (aj v oficiálnom úradnom styku). Tento „etnocentrizmus“²⁴⁴ býva často jedným z dôvodov prijímania a legitimizovania opatrení „ktoré zefektívňujú a reprodujú nerovné rozdelenie moci a zdrojov medzi skupinami, ktoré sú definované na základe etnicity či kultúry“²⁴⁵. Ako píše T. Skuttnab-Kangas “v tejto funkcii bol biologický rasizmus, ktorý je v súčasnosti vo svojej legitimizačnej funkcii už neudržateľný, nahradený etnocentrizmom.”²⁴⁶

Byty “dvojitého” štandardu

Ďalší z prejavov podporovania systémového rasizmu, hierarchického nazerania na MRK a vytvárania z MRK „obyvateľov druhej kategórie“ je existencia bytov nižšieho štandardu, ktorú za problematickú považuje aj ÚSVRK. Ako sa uvádza v prieskume EU SILC MRK 2020:

„Okrem problematickosti samotnej existencie dvojitého štandardu sociálneho bývania, ktorá zároveň predurčuje rómske domácnosti na horšie podmienky, je z pragmatického hľadiska otázna aj udržateľnosť tohto postupu.“²⁴⁷

Samosprávy údajne volia tento typ z finančných dôvodov, keďže je možné náklady pokryť vyššími dotáciami. Vo svojej podstate však tento typ bývania je volený ako „nástroj riešenia problémov s bývaním MRK“.²⁴⁸

volieb do VÚC v Banskobystrickom kraji v roku 2013, s. 17.

²⁴² Ibid.

²⁴³ Ibid.

²⁴⁴ Skuttnab-Kangas, T. 1995. Jazyk, gramotnosť a menšiny, s. 145.

²⁴⁵ Ibid.

²⁴⁶ Skuttnab-Kangas, T. 1995. Jazyk, gramotnosť a menšiny, s. 145.

²⁴⁷ ÚSVRK, Štatistický úrad. 2020. EU SILC MRK 2020.

²⁴⁸ ÚSVRK, Štatistický úrad. 2020. EU SILC MRK 2020.

Diskriminácia obvykle nadväzuje na nejakú formu predsudkov na základe rasy, etnickej príslušnosti, pohlavia, veku a pod. Je extrémne dôležité, aby sme pracovali na uvedení svojich predsudkov, obzvlášť ak sa jedná o osoby v mocensky nerovnakej pozícii. Pri predsudkoch zameraných špecificky na Rómov sa môže jednať aj o tzv. anticiganizmus, ktorý Open Society Initiative for Europe definuje ako „správanie, postoje a politiky odmietajúce alebo popierajúce rovnaké a spravodlivé zaobchádzanie s určitými osobami na základe ich reálneho alebo domnelého rómskeho pôvodu“²⁴⁹. Anticiganizmus môže byť považovaný za formu rasizmu.

Koncept averzívneho rasizmu

V súčasnosti prevláda v západnej spoločnosti, aj vďaka posunu v oblasti ľudských práv a rozvoju noriem penalizujúcich priamu diskrimináciu často skôr tá nepriama, založená aj na tzv. averzívnom rasizme (v slovenčine používame skôr výraz „latentný“ rasizmus alebo len všeobecnejší pojem „nepriama diskriminácia“).

Averzívny rasizmus je koncept vychádzajúci zo sociálnej psychológie definovaný v 90-tych rokoch psychológmi Dovidiom a Gaertnerom, ktorí ho definujú ako „vykazovanie rasistických tendencií, za súčasného popierania osoby, že jej/jeho myšlienky, správanie alebo motívy sú rasistické.“²⁵⁰ Takíto ľudia podľa autorov, často v princípe podporujú egalitárske a rovnostárske hodnoty ale v nejednoznačných situáciách alebo pri nejasných usmerneniach majú tendenciu diskriminovať osoby z historicky marginalizovaných skupín za súčasného racionalizovania si, ospravedlňovania alebo zdôvodňovania si svojich činov na inom ako rasovom základe. Averzívni rasisti si teda o sebe myslia, že nemajú predsudky, zároveň sa u nich môžu vyskytovať negatívne pocity a presvedčenia o členoch menšinových skupín. Napriek svojmu zdanlivo jemnému a nenápadnému vyjadreniu averzívny rasizmus pácha obrovské škody, často veľmi podobné a paralelné s účinkami tradičného priameho

²⁴⁹ Rada Európy v Pudmarčík, R. 2015. Diskurzívna analýza anticiganizmu v slovenských médiách: Prípady volieb do VÚC v Banskobystrickom kraji v roku 2013, s. 17.

²⁵⁰ Dovidio, J. F., Gaertner, S. L., Pearson, A. R. 2017. Aversive racism and contemporary bias. s. 267 – 294.

rasizmu (napr. pri obmedzovaní ekonomických príležitostí), (pozri aj Belák, Zdravé komunity).²⁵¹

Averzívny rasizmus sa, podobne ako nepriama diskriminácia (ktorá je vo svojej podstate demonštrovaním averzívneho rasizmu), na Slovensku často vyskytuje práve v pracovnej oblasti – keď si zamestnávateľ je vedomý, že priame odmietnutie kandidáta napr. z MRK by bolo protiprávne z hľadiska antidiskriminačného zákona, a preto využije iné výhovorky, odmietnutia kandidáta – nekvalitný uchádzač, miesto sa zaplnilo už skôr prípadne firma momentálne nehľadá nových zamestnancov. Dôkazom je aj starší experiment MFSR,²⁵² kedy sa analytici Inštitútu pre finančnú politiku pod fiktívnou identitou, domnelo silne naznačujúcou rómsky pôvod na základe mena či adresy pobytu uchádzača, uchádzali o ponúkanú pozíciu. Výsledky tohto experimentu poukázali na to, čo sa predpokladalo – že takíto uchádzači majú menšiu šancu ako príslušníci majority, že sa im zamestnávateľ ozve, hoci spĺňajú kritériá na výkon povolania.

Averzívny rasizmus podkopáva všetky antidiskriminačné a antirasistické snahy a iniciatívy, a tým pádom aj často nemalé investície zamerané na boj so štrukturálnym a systémovým rasizmom.²⁵³

Ako adresovať diskrimináciu a averzívny rasizmus v spoločnosti a vo verejných inštitúciách?

Shelton, Adsul, a Oh zdôrazňujú, že jedným z dôležitých aspektov adresovania štrukturálneho rasizmu je jeho „identifikovanie, pomenovanie a rozpletenie hlboko zakorenených a vzájomne prepojených foriem rasizmu na štrukturálnych a inštitucionálnych úrovniach“.²⁵⁴

Ako jeden z ďalších krokov autori uvádzajú zakomponovanie potreby adresovať štrukturálny rasizmus a diskrimináciu a formy ich adresovania do koncepčných a strategických

²⁵¹ Ibid.

²⁵² Tódová, M. 2014. Úradníci sa vydávali za Rómov, aby zistili, že ich nikto nechce.

²⁵³ Shelton, R. C., Adsul, P., 2021. Recommendations for addressing structural racism in implementation science: A call to the field. *Ethnicity & Disease*.

²⁵⁴ Ibid.

dokumentov, zapojenie transdisciplinárneho a intersektorálneho prístupu implementácie opatrení na adresovanie štrukturálneho rasizmu a podporu rovnosti.²⁵⁵

Pri pohľade na štatistiku ohlasovania diskriminácie z dôvodu farby pleti či pôvodu na základe zistení EU SILC až 97 % Rómov a Rómok nepodalo sťažnosť ani situáciu neoznámili, hlavne z dôvodu nedôvery v zmenu po ohlásení incidentu, resp. z dôvodu zľahčovania situácie, pocitu hanby či nedostatočnej znalosti procesu podania sťažnosti. Toto číslo predstavuje nárast oproti roku 2018²⁵⁶, kedy podobný incident nahlásilo 18 % Rómov.

Dostupnosť dát o MRK

Dostupnosť etnicky segregovaných dát je na úrovni EÚ ale aj na Slovensku diskutovanou témou už niekoľko desaťročí. Pri zbere dát o životnej situácii MRK však narážame na viaceré problémy od ochrany osobných údajov, cez zverejňovanie dát, ale napr. aj problémy s participatívnym prístupom k zberu dát²⁵⁷ či konceptom „pripísanej identity“.

V súčasnosti je na Slovensku dostupných niekoľko informačných databáz týkajúcich sa MRK, ktoré napomáhajú vytvárať aspoň čiastočný obraz o živote MRK na Slovensku.

Atlas rómskych komunít 2004, 2013 a 2019 je jednou z publikácií najvýraznejšie prispievajúcich k reálnemu obrazu o počte ľudí žijúcich v MRK, geografickom rozložení a polohe osídlení a infraštruktúre MRK na Slovensku. Atlas rómskych komunít pracuje s dátami na úrovni obcí a tzv. koncentrácií²⁵⁸. Jednou z kritik Atlasu rómskych komunít je, že dáta sa zbierajú na základe vyššie spomínanej zvonka pripísanej etnicity a týkajú sa lokalít, označených za relevantné, ako celku, to znamená často v praxi aj Nerómov, žijúcich v daných lokalitách.²⁵⁹ Ďalšou kritikou Atlasu rómskych komunít je, že je neúplný z dôvodu, že sa nezameriava na dáta o Rómoch žijúcich mimo koncentrácií.

²⁵⁵ ibid

²⁵⁶ EU-MIDIS II. 2017. Second European Union Minorities and Discrimination Survey - Questionnaire.

²⁵⁷ Ravasz, Á., Kovács, L. 2021. Etnické dáta na Slovensku v rokoch 2018 až 2021.

²⁵⁸ Pod pojmom „koncentrácia“ rozumie „územné oblasti, kde v bezprostrednej vzájomnej blízkosti býva značný počet osôb, resp. rodín z rómskych komunít. Ide o lokality mimo obce, na okraj obce, v rámci obce (t.j. osady, rómske ulice, rómske bytovky) a obce s rómskou majoritou“(Ravasz, Kovács, 2021).

²⁵⁹ Ravasz Á., Kovács L., 2021. Etnické dáta na Slovensku v rokoch 2018 až 2021.

EU SILC MRK vzniklo ako reakcia na nedostatočne senzitivne reflektovanie situácie MRK na Slovensku pri zbere dát EU SILC²⁶⁰ o príjmoch a životných podmienkach domácností v rámci EÚ, ktoré sa na Slovensku robí od roku 2005 a umožňuje vďaka jednotným indikátorom porovnanie medzi jednotlivými krajinami EÚ. EU SILC MRK bol realizovaný v rokoch 2018 a 2020 v rámci spolupráce ÚSVRK a Štatistického úradu SR.^{261, 262}

Podľa výsledkov posledného **Sčítania obyvateľov domov a bytov v SR** z roku 2021, ktoré je založené na princípe sebaidentifikácie v prípade národnostnej či etnickej príslušnosti, a prvýkrát umožnilo okrem prvej národnosti prihlásiť sa aj k druhej, sa k rómskemu pôvodu ako „prvej národnosti“ prihlásilo 67 179 obyvateľov SR, pričom rómsku národnosť ako druhú uviedlo 88 985 obyvateľov SR.²⁶³

Ravasz spomína aj databázu **Zdravých regiónov**, príspevkovej organizácie MZ SR, ktorá v roku 2019 zisťovala stav zdravia a podmienok v rámci prístupu k zdravotnej starostlivosti MRK prostredníctvom terénneho sčítania domácností v 232 lokalitách, v ktorých pôsobia Zdravé regióny a 13 500 rozhovormi s obyvateľmi týchto lokalít.²⁶⁴

Na doplnenie obrazu, súčasťou databáz etnických dát v SR je aj **databáza Inštitútu finančnej politiky**, ktorá vznikla „prepojením dát z Atlasu rómskych komunít 2013 s administratívnymi dátami štátu.“ Táto anonymizovaná databáza obsahuje údaje, ktoré sú „odhadom rómskej populácie v obciach s koncentrovanými osídleniami s dodatočnými charakteristikami či údajmi, ktoré pochádzajú z iných administratívnych databáz“²⁶⁵, napr. Sociálna poisťovňa. Táto databáza nie je verejne dostupná a pracujú s ňou len odborné a analytické inštitúty, hlavne na účely zberu a analýzy informácií v oblasti zamestnanosti.²⁶⁶

²⁶⁰ EUROSTAT, 2022. EU Survey of Income and Living Conditions (SILC).

²⁶¹ Jednalo sa o Národný projekt „Monitorovanie a hodnotenie inkluzívnych politík a ich dopad na marginalizované rómske komunity (2016 - 2022)“ (NP MaH) v rámci Operačného programu Ľudské zdroje (OP ĽZ).

²⁶² EU SILC MRK sa vytvára vďaka vzorke 1000 domácností v roku 2018 a 1250 v 2020, vybraných za pomoci databázy Atlas rómskych komunít 2013 a 2019 na základe pripísanej etnicity.

²⁶³ Obyvatelia - Základné výsledky. 2021.

²⁶⁴ Belák, A., 2020. Zdravé regióny, Úrovně podmienok pre zdravie a zdravotné potreby vo vylúčených rómskych osídleniach na Slovensku. Košice: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, 2020.

²⁶⁵ Ravasz Á., Kovács L., 2021. Etnické dáta na Slovensku v rokoch 2018 až 2021.

²⁶⁶ Ravasz Á., Kovács L., 2021. Etnické dáta na Slovensku v rokoch 2018 až 2021.

Jedným z nepriaznivých faktorov týchto meraní a databáz je, že pri troch z piatich ide o zber dát realizovaný z finančných prostriedkov EÚ, ktoré nie sú považované za dlhodobý a udržateľný zdroj financovania. Ak Slovensko považuje zlepšenie podmienok MRK a boj s chudobou za svoju prioritu, bolo by vhodné systematicky zastrešiť zber dát a prijať dobrú prax a nadobudnuté skúsenosti a metodológiu tohto zberu dát, aby bolo možné tieto dáta porovnávať aj z dlhodobého hľadiska a bolo možné sledovať vývoj situácie a prispôbovať politiky získaným dátam.

V súčasnosti už panuje v rámci odbornej verejnosti konsenzus o potrebe zberu etnicky senzitívnych a segregovaných dát napr. na účely vzdelávania či zamestnanosti. Systematický zber dát v oblasti zdravia ale aj vzdelávania dlhodobo odporúča Európska komisia, Svetová zdravotnícka organizácia (WHO), aj Európske centrum pre práva Rómov (ERRC).²⁶⁷ Európska komisia v jednom z odporúčaní v rámci nového Strategického rámca pre rovnosť, začleňovanie a účasť Rómov v krajinách EÚ na roky 2020 - 2030²⁶⁸ zdôrazňuje potrebu zlepšenia cieleného zberu dát, monitoringu a reportingu, na dôkladnejšiu prácu smerom k dosiahnutiu cieľov EÚ aj národných cieľov v oblasti zlepšenia situácie Rómov, ich inklúzie a participácie. Dáta by mali byť pravidelne zhromažďované a vyhodnocované, aby dopĺňali reporting a monitoring, aby sa zlepšila transparentnosť a zodpovednosť a podporilo sa zdieľanie informácií a skúseností.²⁶⁹

Programy na podporu MRK a alokácie

Programy na podporu MRK sú obvykle národnými projektmi implementovanými ÚSVRK, MPSVR, MZ SR alebo dopytovo-orientovanými projektmi, všetky financované z EŠIF. K týmto projektom alebo k podpore týchto projektov majú prístup hlavne obce s prítomnosťou MRK, avšak nie všetky využívajú túto možnosť.²⁷⁰

²⁶⁷ Rafael, V., Skupník J., Belák, A., Kobes T., Buzalka T., Mokrý L., Mušínska A., 2021. Externé hodnotenia implementácie Stratégie Slovenskej republiky pre začleňovanie Rómov do roku 2020.

²⁶⁸ European Commission. 2020. EU Roma strategic framework for equality, inclusion and participation for 2020 – 2030, s. 7.

²⁶⁹ Ravasz Á., Kovács L., 2021. Etnické dáta na Slovensku v rokoch 2018 až 2021.

²⁷⁰ Útvar hodnoty za peniaze. 2020. Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením.

K týmto patria hlavne **Národný projekt Zdravé komunity** zamerané na podporu zdravia MRK a vzdelávania v oblasti zdravého životného štýlu pomocou svojich 253 zdravotných asistentov, predovšetkým spomedzi komunit, ďalej **2 národné projekty zamerané na podporu terénnej sociálnej práce** s cieľom zlepšenia prístupu k verejným službám, individuálnej asistencii a pomoci vďaka 980 terénnym sociálnym pracovníkom, ktorý existuje v rôznej forme už od roku 2002.

Aktuálne sú v teréne implementované nasledovné projekty:

- Podpora a zvyšovanie kvality terénnej sociálnej práce (NP TSP II)²⁷¹ v gescii MPSVR SR (PO4 OP ĽZ)
- Terénna sociálna práca a terénna práca v obciach s prítomnosťou marginalizovaných rómskych komunit II.272 (NP TSP a TP II) v gescii Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity (PO5 OP ĽZ).

TSP je implementovaná čiastočne MPSVR SR a čiastočne ÚSVRK v 380 lokalitách. Ďalšie národné projekty sú **zamerané na podporu sociálnych služieb krízovej intervencie, napr. komunitné centrá**, ktoré vytvárajú sieť od roku 2013 a ktoré sa dostali až do zákona o sociálnych službách ako druh sociálnej služby, ktorá poskytuje základné sociálne poradenstvo, organizuje aktivity pre deti, pomáha s pomocou pri uplatňovaní práv a pomáha pri príprave na školské vyučovanie a pod. V roku 2020 fungovalo 175 centier podporených z projektov. Na podporu rekonštrukcie budov týchto centier boli využité aj zdroje z ERDF pre obce s prítomnosťou MRK.²⁷³

K dopytovo-orientovaným projektom patria **Miestne občianske poriadkové služby (MOPS)**, implementované v 212 lokalitách a spolufinancované z ESF, zamerané na znižovanie rizikového správania v lokalitách, kde žijú ľudia z MRK. Tomuto projektu je často vyčítané, že

²⁷¹ <https://tsp.gov.sk/o-projekte/zakladne-informacie/index.html?csrt=5112232494454864064>

²⁷² <https://www.romovia.vlada.gov.sk/narodne-projekty/narodny-projekt-terenna-socialna-praca-a-terenna-praca-v-obciach-s-pritomnostou-marginalizovanych-romskych-komunit-ii/zakladne-informacie-o-projekte/?csrt=1775157897865253437>

²⁷³ Kahanec a kol. 2020. The social and employment situation of Roma communities in Slovakia.

oproti Zdravým regiónom či TSP zamestnanci MOPS nedostávajú tréningy, nezvyšujú si kvalifikáciu a ich práca nemá jednotnú metodiku.²⁷⁴

Projektové financovanie podporných programov je dobré pri pilotných programoch, na overenie udržateľnosti a dopadov projektu, no dlhodobo je považované za „nesystémové riešenie, ktoré je závislé na alokáciách v každom novom programovom období, projektovom cykle a na negociáciách s Európskou komisiou“. Z dlhodobého hľadiska je vhodné prejsť na model financovania týchto aktivít zo štátneho rozpočtu, aby sa minimálne predišlo výpadkom zdrojov medzi obdobiami.²⁷⁵

Na záver tejto kapitoly by sme chceli venovať priestor užitočnému príkladu z praxe priamo zo Slovenska, ktorý relatívne komplexne zhŕňa potreby a naznačuje možnosti riešení chudoby a zlej životnej situácie MRK na mikroúrovni obce. Na Slovensku existuje niekoľko obcí, ktoré sú známe svojím posunom v rámci témy chudoby, ako napr. Spišský Hrhov či Raslavice, avšak týmto samosprávam sa to podarilo nie vďaka podpore štátu a jeho intervenciám, ale napriek dlhodobej pasivite štátu a nepriaznivým okolnostiam.

Príklad dobrej praxe 5

Prípadová štúdia – obec Varhaňovce

Obec Varhaňovce sa nachádza v Prešovskom kraji a podľa údajov z roku 2016 má 1 438, z toho približne 1 150 Rómov. Nezamestnanosť v obci bola vyše 22 % ešte v roku 2014, 5 rokov neskôr zásadne klesla na pribl. 5,5 %. Starostka obce tvrdí, že v obci s rasizmom a diskrimináciou problém nemajú. Prečo sú Varhaňovce príkladom úspešnej praxe?

Relevantných faktorov je hneď niekoľko a spolu vytvárajú komplexnú spleť dôvodov úspechu tejto obce v porovnaní s inými:

- 1. Vedenie obce, ktoré si uvedomuje závažnosť situácie**, je schopné pracovať v prospech obyvateľov bez ohľadu na ich pôvod a je **dostatočne kapacitne vybavené** pracovať

²⁷⁴ Ibid.

²⁷⁵ Útvar hodnoty za peniaze. 2020. Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením.

komplexne na rozvoji obce napr. podávaním úspešných žiadostí o NFP. Starostka vyvracia mýty o tom, že Rómom „sa pracovať nechce“.²⁷⁶ Dodáva tiež:

*Keď som ako starostka začínala, mali sme tu veľa nezamestnaných. Bola veľká nespokojnosť zo strany Rómov. Situácia sa **neriešila komplexne**, niektorí obyvatelia boli uprednostňovaní pred druhými. Vytvorili sa dve skupiny – jedna bola zamestnaná na obecnom úrade, druhá bola bez práce,...*²⁷⁷

Získaná skúsenosť: nezáujem samosprávy o komplexné riešenie problémov, slabá kapacita starostov a primátorov a nedostatok pozornosti resp. skúseností, často dopĺňaných priamo rasizmom a stereotypmi starostov alebo obecného zastupiteľstva, hierarchickým nazeraním na MRK a pod. je obrovský problém, ktorý tvorí prvú veľkú prekážku v rozvoji obce. Možnosť uchádzať sa o eurofondy by mala byť podmienená budovaním kapacít starostov (povinnej účasti na tréningoch a školeniach v prípade záujmu uchádzať sa o granty EŠIF) a záväzkom k výsledkom a skutočným dopadom (nie deklarováním o realizovaní (počtu) aktivít). Dôležitá je aj práca s verejnosťou hlavne v regiónoch, v ktorých MRK žijú, scitlivovanie verejnej mienky a lepšie chápanie situácie MRK a chudoby na Slovensku.

2. Tvrdé investície – zrekonštruovaná infraštruktúra (prístup k pitnej vode, vodojem), zberné stojiská, vyčistené skládky, zrekonštruovaná materská škola s rozšírenou kapacitou, komunitné centrum, elektrifikácia, dobudovanie cestnej infraštruktúry, výmena a dobudovanie osvetlenia, rozšírenie kapacity ZŠ, dobudovanie ihrísk.²⁷⁸

Získaná skúsenosť: úspešné žiadosti o NFP, zdravá finančná situácia obce a možnosť spolufinancovania, ak je to podmienkou výzvy, je dobrým základom k rozvoju infraštruktúry obce a lokalít, v ktorých žijú ľudia z MRK. Bez dostatočného prístupu k službám, pitnej vode či kanalizácii sa nemôže životná situácia MRK zlepšiť.

²⁷⁶ Mičuda, V. 2019. Nesmieme prenechávať regióny extrémistom, Rómovia chcú pracovať. v tejto obci sa nezamestnanosť znížila o 80 %.

²⁷⁷ Ibid.

²⁷⁸ Roma Spirit. Obec Varhaňovce.

3. Mäkké investície – zapojenie obce do rôznych podporných programov – v obci funguje Miestna občianska hliadka (MOPS), Národný projekt podpora inklúzie na materských školách (NP PRIM), Národný projekt Terénna sociálna práca a terénna práca v obciach s prítomnosťou MRK (NP TSP) ÚSVRK²⁷⁹.

Získaná skúsenosť: s ľuďmi žijúcimi v cykle chudoby viacero generácií bez príležitostí na dostatočné rozvinutie mäkkých zručností, finančnej gramotnosti, povedomia o životnom prostredí, bezpečnosti, ochrane zdravia a pod. je potrebné, okrem prístupu k infraštruktúre, prípadne prestupnému bývaniu, pracovať na pravidelnej báze a dlhodobo prostredníctvom pracovníkov, ktorí majú dôveru a rešpekt komunity. Takéto projekty a ich celkový aj čiastkový dopad je potrebné pravidelne vyhodnocovať, prispôbovať zmene okolností a zvyšovať kvalitu prinášaných služieb.

4. Práca na vysporiadaní pozemkov a pasportizácii stavieb

Získaná skúsenosť: Množstvo obcí na Slovensku sa stretáva s problémom nevysporiadaných pozemkov a nelegálnych stavieb. Uvedomenie si závažnosti tohto problému a jeho vplyvu na všetky ďalšie aspekty rozvoja bývania a infraštruktúry je prvým dôležitým krokom v rozvoji obce. Spolupráca s ÚSVRK a Pozemkovým fondom a aktívne vedenie obce s prístupom „dá-sa“ (tzv. „can-do attitude“) je krokom vpred správnym smerom.

5. Podpora vzdelávania a dopĺňania zručností - pracoviská Strednej odbornej školy Lipany – odbor krajčírka a Súkromnej odbornej školy Elba Prešov – odbor murár.

Získaná skúsenosť: nejaká forma prístupu k tréningom, celoživotnému vzdelávaniu, praktickej výuke a dopĺňaniu si zručností pomôže preklenúť prípadné problémy s nesúlalom požiadaviek trhu práce a zručností nezamestnaných.

6. Individuálna práca s klientom – obec v záujme zvýšiť zamestnanosť svojich občanov aktívne pomáha s vyhľadávaním zamestnania, prípravou životopisov, obec aktívne oslovuje potenciálnych zamestnávateľov; aktivačné práce.

²⁷⁹ Terénna sociálna práca. Varhaňovce - oficiálna stránka obce.

Získaná skúsenosť: individuálna práca s klientom na mikroúrovni v spolupráci s pracovníkmi TSP je v tomto prípade síce suplovaním činnosti úradov práce, ktoré by mali vyvíjať maximálnu snahu o efektívne riešenie individuálnych prípadov predovšetkým špecificky dlhodobej nezamestnanosti vytváraním na mieru „šitých“ plánov, avšak v prípade tejto obce sa javí ako relatívne úspešná. Obec a TSP vytvára link medzi zamestnávateľmi a potenciálnymi uchádzačmi aktívnym oslovovaním zamestnávateľov. Zároveň, aktivačné práce tu slúžia len ako prechodný stupeň medzi neaktivitou, nezamestnanosťou a dlhodobým zamestnaním, pričom prispievajú k reálnemu budovaniu zručností potrebných v ďalších budúcich zamestnaniach uchádzačov a pomáhajú budovať pracovné návyky. Toto je samozrejme možné len v spojitosti s bodom 8 – reálnymi možnosťami sa časom trvalo zamestnať.

7. Pozitívny obraz – podpora kultúry, organizovanie podujatí a výletov, ocenenie Roma Spirit²⁸⁰

Získaná skúsenosť: podpora kultúrneho rozvoja (aj pomocou grantov MK SR a Fondu na podporu kultúry národnostných menšín) a medzikultúrnych výmen, turizmu, vzdelávania ku kultúrnym, ekologickým a historickým hodnotám (vrátane histórie MRK) pomáha budovať súdržnosť v rámci obce a pozitívny obraz navonok.

8. Lokalita obce – V neposlednom rade je veľmi dôležité zdôrazniť aj **lokalitu obce** – nachádza sa 22 km od mesta Košice, ktoré poskytujú dostatok možností na oslovenie zamestnávateľov a uplatnenie uchádzačov.

Získaná skúsenosť: ak sú aj všetky ostatné podmienky splnené (mäkké aj tvrdé investície, rozvoj zručností, individuálna práca s klientom, práca s verejnosťou a obyvateľstvo, atď.), geografické umiestnenie často segregovaných osídlení MRK v najmenej rozvinutých regiónoch Slovenska, s vysokou nezamestnanosťou a nedostupnosťou služieb (či už fyzickou bariérou alebo sociálnou) môže napriek tomu spôsobovať vážnu bariéru zamestnania sa. Toto je potrebné riešiť komplexným miestnym ekonomickým rozvojom (local economy development – LED). Zatiaľ čo ide o pomerne komplikovaný a dlhodobý

²⁸⁰ Roma Spirit. Obec Varhaňovce.

proces, do ktorého musia byť zapojení viacerí aktéri vrátane MPSVR SR, MH SR, miestnych podnikateľov a developerov a neziskového sektora, nápomocnými môžu byť hlavne pre obce a regióny rôzne príručky a príklady dobrej praxe.

Prístup k zdravotnej starostlivosti

Prístup k zdravotnej starostlivosti dokáže negatívne ovplyvňovať aj ďalšie aspekty života, napr. výkon detí v škole a naopak, kumulované znevýhodnenia z dôvodu komplikovanej situácie v oblasti bývania, zamestnanosti, či vzdelávania, sa výrazne negatívnym spôsobom odrážajú aj na ich zdravotnom stave.²⁸¹ Osobitne negatívny dopad má nedostatok prístupu k zdravotnej starostlivosti pre zraniteľné skupiny ako sú dôchodcovia, osoby so zdravotným znevýhodnením, či nízkopříjmové osoby.

Jednou z takýchto zraniteľných skupín sú aj ľudia z MRK, ktorých priemerný vek dožitia je v porovnaní s majoritnou populáciou v priemere o 6 rokov kratší²⁸². Podľa posledných údajov je rozdiel v očakávanej dĺžke dožitia medzi celou populáciou a MRK 7 rokov²⁸³ a podobne aj v dojčenskej úmrtnosti, ktorá je v prípade detí z MRK trojnásobne vyššia ako u celkovej populácie.

Zisťovania EU SILC a EU SILC MRK sa venujú oblasti zdravia len okrajovo, napr. otázkami týkajúcimi sa zdravotného stavu, obmedzení v poskytovaní zdravotnej starostlivosti, pričom odpovede bývajú väčšinou subjektívnym posúdením respondentov.

V oblasti zdravia je jediným nástrojom vyslovene zameraným na sociálnu inklúziu ľudí z MRK národný projekt Zdravé komunity, ktorý spadá po gesciu MZ SR a jeho rozpočtovej organizácie Zdravé regióny. Existencia rozpočtovej organizácie a národného projektu je jedným z prínosných riešení, lebo sa špecificky venuje potrebám MRK iba v konkrétnych lokalitách. Zároveň však môže vytvárať falošný pocit z prijatých riešení na úrovni MZ SR - že téma zdravia

²⁸¹ Útvar hodnoty za peniaze. 2020. Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením, s. 190.

²⁸² Bojko a kol. (2018) v ÚSVRK, Štatistický úrad. 2020. EU SILC MRK 2020.

²⁸³ Ministerstvo zdravotníctva SR. 2022. Aktualizácia Strategického rámca starostlivosti o zdravie pre roky 2014 - 2030.

MRK už je dostatočne pokrytá a preto si zdravie ľudí z MRK nevyžaduje žiadnu ďalšiu pozornosť orgánov a tým pádom ani prijímanie komplexných riešení na vyššej úrovni, ktoré - ako sme už viackrát prízvukovali v tejto kapitole – sú jediným spôsobom ako reálne ovplyvniť dlhodobú a udržateľnú situáciu MRK. Dôkazom je aj Akčný plán Zdravie, ktorý vznikol v spolupráci s relevantnými partnermi, primárne MZ SR a obsahuje pomerne vážne a jednosmerne zamerané opatrenia.²⁸⁴

5.2.1 Odporúčania

Včasnú a individualizovanú služby zamestnanosti, tréningy a adaptácia zručností

Efektívnemu budovaniu kapacít a zručností UoZ využiteľných v praxi, ktoré by sa odrazilo na štatistike dlhodobej nezamestnanosti v regiónoch dlhodobo zaostávajúcimi v ekonomickom rozvoji za priemerom Slovenska, doposiaľ nebola venovaná v Slovenskej republike dostatočná pozornosť.²⁸⁵ Výsledky mnohých zahraničných štúdií ukazujú, že včasné a individualizované služby zamestnanosti a zacielený prístup (napr. tvorba individualizovaných klientskych plánov, odborné poradenstvo, zvyšovanie vedomostí, rekvalifikácia v prirodzenom pracovnom prostredí) patria k „najúčinnjším verejným politikám na zvýšenie zamestnanosti ťažko uplatniteľných uchádzačov“²⁸⁶.

Výsledky opatrení zameraných na tréningy a zvyšovanie kvalifikácií majú pozitívny dopad zo strednodobého a dlhodobého hľadiska, a o to viac ak vedú k formálnemu ukončeniu v podobe certifikátu alebo diplomu.²⁸⁷ Podobne, túto cestu podporujú aj OECD vo svojej správe a Európska komisia.

Zároveň, hoci je dobré nadviazať na skúsenosti súkromného aj mimovládneho sektora v oblasti tréningov a rekvalifikácií znevýhodnených skupín, toto nemá nahrádzať interné budovanie kapacít systému v štátnej správe.

²⁸⁴ Osobná konzultácia. 2022. ÚSVRK.

²⁸⁵ CEDEFOP. 2022. Long-term unemployment in the EU: trends and policies.

²⁸⁶ Útvar hodnoty za peniaze. 2020. Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením.

²⁸⁷ CEDEFOP. 2022. Long-term unemployment in the EU: trends and policies.

Posilnenie kapacít úradov práce v exponovaných regiónoch s prítomnosťou veľkého počtu dlhodobo nezamestnaných

Aktuálnym trendom pri službách zamestnanosti je približovanie sa smerom k menšiemu počtu UoZ resp. klientov na jedného pracovníka a väčšia špecializácia a posilnenie kapacít tých pracovníkov, ktorí sa venujú ťažko umiestniteľným klientom. Vo Francúzsku a Nemecku napr. majú pracovníci úradov práce, ktorí pracujú s najťažšími prípadmi maximálne 70 - 75 klientov a dostávajú pravidelné intenzívne školenia.²⁸⁸ Štúdie dokazujú, že nízky počet prípadov je absolútnou podmienkou k efektívnemu fungovaniu systémov aktivácie.

V Poľsku napr. vytvorili špeciálnu funkciu poradcov pre klienta, zameranú hlavne na dlhodobo nezamestnaných a v Chorvátsku sa plánuje zaviesť na úradoch práce funkcia tzv. poradcov prípravy na trh práce, ktorí budú robiť individuálne poradenské sedenia pre ťažko umiestniteľných uchádzačov a pomáhať im s prípravou na zamestnanie.²⁸⁹

Inštitucionálna spolupráca a holistický prístup k včasnému identifikovaniu a skorej intervencii

Posilňovanie multisektorových partnerstiev a spolupráca so zamestnávateľmi sú nevyhnutné v rámci, ale aj mimo takýchto podporných programov, ktoré sa zaoberajú dlhodobými nezamestnanými a ďalšími skupinami, ktoré čelia viacnásobným prekážkam pri hľadaní zamestnania. Účinnosť tejto spolupráce sa môže zvýšiť, ak sa zamestnávateľom ponúkajú konkrétne sociálno-pedagogické usmernenia.²⁹⁰

Celkovo sú holistické prístupy zamerané na včasnú identifikáciu a intervenciu kľúčovými prvkami pri zlepšovaní účinnosti aktivačných opatrení. Hoci existujú dôvody domnievať sa, že nástroje štatistického profilovania môžu byť primerane efektívne, nemusia sami o sebe stačiť na identifikáciu vhodného aktivačného opatrenia. Outreach, manažment prípadov, vytváranie individuálnych profilov a mentorstvo sú všeobecne uznávané za osvedčené postupy.

²⁸⁸ Ibid.

²⁸⁹ CEDEFOP. 2022. Long-term unemployment in the EU: trends and policies.

²⁹⁰ Ibid.

Prieskumy poukazujú na nevyhnutnosť primerane a podľa potrieb kombinovať viaceré komponenty.²⁹¹

Antidiskriminačné opatrenia

Informovanosť je dôležitou súčasťou konceptu „empowermentu“/ zmocňovania a možnosti rozhodovať o svojej situácii pri plnom uvedomovaní si svojich možností. Jedným zo spôsobov, ako adresovať tento problém je práca s MRK a poskytovanie pomoci a poradenstva založeného na dôvere. Budovanie vzťahu je preto kľúčovým aspektom ohlasovania protiprávneho zaobchádzania.

Zároveň je mimoriadne dôležitá aj práca s majoritným obyvateľstvom, predovšetkým s osobami v pozícii moci – príslušníkmi policajného zboru, hasičského zboru, zdravotníkmi, politickými reprezentantmi ale aj pracovníkmi úradov práce či pošty a scitlivovanie verejnej mienky. Dôležitá je systematická a dlhodobá práca s predsudkami, snaha o pochopenie situácie v komplexnom obraze a nie jednorazové školenia kvôli odpočtovaniu. V niektorých regiónoch a lokalitách môže ísť o mimoriadne náročnú činnosť, ktorá ale môže byť podporená mediátormi, prítomnosťou zástupcov komunity či sociálnymi pracovníkmi a psychológmi.

Akčný plán boja s protirómskym rasizmom uvádza niekoľko opatrení na adresovanie celospoločenského problému protirómskeho rasizmu, nadväzujúc na Stratégiu. Negatívom môže byť, ako pri mnohých iných odpočtoch strategických dokumentov, spôsob hodnotenia splnenia cieľa, a to je odpočtovanie počtu školení namiesto odpočtovania dopadov na spoločnosť, merateľných napríklad opakovanými dotazníkmi a rozhovormi.

Aj publikácie EÚ - ROMA-NeT - The Housing Challenges of Roma Inclusion uvádza, síce v súvislosti s bývaním, ale platí to na všetky oblasti života MRK, že je dôležité, aby sa pracovalo s verejnosťou a obyvateľmi miest a obcí a aby dostali potrebné informácie na zvyšovanie povedomia a scitlivovanie smerom k zníženiu diskriminácie MRK. Bez zmeny postojov majority, ale aj MRK (preto je potrebná aj spoločná práca), budú všetky ostatné aj dobré výsledky a úspechy len krátkodobé a neudržateľné.²⁹²

²⁹¹ Ibid.

²⁹² ROMA-NeT - The Housing Challenges of Roma Inclusion.

Jedným zo spôsobov ako posilniť postavenie Rómov v spoločnosti a bojovať s diskrimináciou, okrem práce s verejnosťou, je zapojenie MRK a skupín, ktoré sú „ťažko dostupné“ do participatívneho prístupu k tvorbe politík. Zapojenie týchto skupín môže vyžadovať viac úsilia kvôli ich priestorovej aj sociálnej vylúčenosti, ale pomôcť môžu tzv. zmocňovacie mechanizmy (ang. *enabling mechanisms*) založené na troch faktoroch: aktéri (budovanie sebahodnoty), aktivita (zapojenie komunity už do vývojového procesu) a aliancia (manažovanie rolí, pravidiel, a rozhodnutí). Úspešné zapojenie komunit vyžaduje dlhodobý záväzok zapojiť organizácie a partnerov, skúseného mediátora, pripravenosť na heterogénnosť skupiny, vytváranie dôvery, preklenutie prípadnej jazykovej bariéry, manažment očakávaní, použitie jednoduchého jazyka a osobný kontakt.²⁹³

5.3 Energetika a bytová politika

Právo na prístup k udržateľným a spoľahlivým energiám, ktoré si ľudia môžu dovoliť, zaraďuje OSN medzi 17 cieľov Agendy pre udržateľný rozvoj do roku 2030.²⁹⁴ Európsky pilier sociálnych práv považuje prístup k energiám za jedno z práv na kvalitné základné služby, ku ktorým má mať každý prístup, vrátane ľudí v núdzi.²⁹⁵ Napriek tomu, v roku 2020 nedokázalo svoje príbytky primerane vykúriť až 8 % občanov EÚ.²⁹⁶ V súvislosti s prudkým nárastom cien, ktorým naša spoločnosť čelí od polovice roka 2021, a ktorý sa zrýchlil v dôsledku vojny na Ukrajine, je namieste predpokladať, že energetická chudoba postihne ešte širšiu časť populácie.

V reakcii na nepriaznivý vývoj vláda Slovenskej republiky a Úrad pre reguláciu sieťových odvetví (ÚRSO) podnikli sériu krokov, ktorých cieľom bolo sprístupniť energie všetkým spotrebiteľom za primerané ceny. Prijaté opatrenia sa však často stávali terčom kritiky podnikateľského prostredia, samospráv, či odborov pre ich pomalé zavádzanie, nedostatočný rozsah alebo neadresnosť. Najmä za poslednú výhradou možno identifikovať aj samotný

²⁹³ Lambat, A. I., Lambat, Y. I. 2011. Engaging with hard to reach groups – LMCP.

²⁹⁴ UN. 2015. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development.

²⁹⁵ Európska komisia, EP, Rada. 2017. Európsky pilier sociálnych práv, s. 22.

²⁹⁶ Európska komisia. 2021. Energy poverty in the EU.

problém definície energetickej chudoby. Tú definuje Koncepcia na ochranu odberateľov spĺňajúcich podmienky energetickej chudoby, ktorú schválila vláda Slovenskej republiky až 25. januára 2023²⁹⁷, pričom definícia stále nie je ukotvená v národnom právnom rámci. Slovenské domácnosti pritom vynakladajú na bývanie jeden z najvyšších podielov svojich príjmov z krajín EÚ: Bývanie spolu s energiami a vodou im z príjmu ukrojí viac než 30 %, kým priemer EÚ dosahuje 25,7 %. Významnejšie nad európskym priemerom sa pohybujú výdaje na domácnosť v Česku (28,3%), Francúzsku (28,3%), Írsku (28,6%), Dánsku (28,9%) a Fínsku (30,6%). Na bývanie, energie a vodu naopak najmenej vynakladajú domácnosti v Bulharsku (20,7%), na Cypre (18%), Malte (16,8%), Poľsku (20,9%), Portugalsku (19,4%) a Slovinsku (20,9%).²⁹⁸

Za nepriaznivým umiestnením Slovenska v uvedenom štatistickom rebríčku je, popri geografických činiteľoch a životnej úrovni, potrebné vidieť tiež politiku rozvoja bývania. Najmä v prípade renovácií bytov v rodinných domoch vystupuje rad faktorov, ktoré je potrebné vziať do úvahy z hľadiska ich vplyvu na kvalitu renovácie ako aj z hľadiska jej samotnej dostupnosti pre nízkopríjmové skupiny obyvateľstva:

V prvom rade ide o otázku nákladov, ktoré sú v prípade obnovy rodinných domov v prepočte na m² vyššie ako v prípade bytov v bytových domoch. Druhým významným faktorom, ktorý negatívne vplyva na celkovú kvalitu renovácie, či jej dostupnosť ako takej, je vysoká miera spolufinancovania zo strany vlastníka (minimálne 40 %, donedávna 50%)²⁹⁹. Aj preto až 39 % opýtaných uvádza, že hlavným dôvodom, prečo sa nemôžu uchádzať o financie na obnovu rodinných domov vyčlenených z plánu obnovy a odolnosti, je ich zlá finančná situácia.³⁰⁰

V neposlednom rade, vlastníci domov za prekážku, ktorá ich od renovácie môže odradiť, označujú byrokratickú záťaž (26 % opýtaných).³⁰¹ Tá je v ich prípade vyššia než v prípade vlastníkov bytov v bytových domoch, kde jej značnú časť na seba preberá správca.

²⁹⁷ Vláda Slovenskej republiky. 2023. Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 40 z 25. januára 2023.

²⁹⁸ Eurostat. 2020. Household expenditure by category.

²⁹⁹ SAŽP. 2022. Poznáme podmienky obnovy rodinných domov.

³⁰⁰ SKI. 2022. Zelená ekonomika: Ako zabezpečiť správnu implementáciu Plánu obnovy?

³⁰¹ Ibid.

K 1. januáru 2021 bolo na Slovensku 1 234 592 domov. Z nich 1 081 293 (takmer 88 %) pripadá na rodinné domy a 77 113 (6,25 %) na bytové.³⁰² Do konca roka 2019 bolo obnovených 44,97 % obývaných bytov v rodinných domoch a 67,87 % bytov v bytových domoch.³⁰³ Z uvedených údajov opäť vyplýva, že zvýšená pozornosť politiky rozvoja bývania by sa pri obnove budov mala zamerať na rodinné domy. Na regionálnej úrovni túto domnienku napríklad potvrdzujú kľúčové zistenia Nízkouhlíkovej stratégie pre územie Miestnej akčnej skupiny Malý Gemer. V danom regióne, kde na rodinné domy pripadá približne 88 % celkovej potreby energie v budovách,³⁰⁴ by komplexnou rekonštrukciou budov bolo možné znížiť ročný únik finančných tokov zo súčasných 6 mil. eur na menej ako 3 mil. eur.³⁰⁵

Optimálne nastavenie schémy pomoci pri obnove rodinných domov má potenciál významne znížiť podiel, ktorý slovenské domácnosti vynakladajú zo svojho príjmu na bývanie, energie a vodu. Žiaľ, pre nízkopříjmové skupiny obyvateľstva, teda práve pre tie, ktoré sú najviac ohrozené energetickou chudobou, býva tento druh pomoci zároveň najmenej dostupný. Plán obnovy rodinných domov síce ponúka možnosť až 95 % pokrytia nákladov na obnovu, tá sa však týka iba úzkej skupiny žiadateľov*, pri ktorej sa ohrozenie energetickou chudobou nezohľadňuje. Domácnosti ohrozené energetickou chudobou rovnako nie sú cieľovou skupinou výziev v rámci projektu Zelená domácnostiam.

Potrebu optimalizovať nastavenie schémy obnovy budov poukazuje aj samotný cieľ stanovený vládou Slovenskej republiky: Vzhľadom na objem finančných prostriedkov, ktoré Slovensko mohlo využiť z Plánu obnovy a odolnosti a z eurofondov, vzhľadom na celkový počet rodinných domov vyžadujúcich si obnovu, vzhľadom na už popísanú situáciu týkajúcu sa energetickej chudoby na Slovensku, či vzhľadom na prudký rast cien energií, politickú nestabilitu, bezpečnostné a environmentálne výzvy, považujeme zámer vlády Slovenskej republiky

³⁰² Štatistický úrad SR. 2021. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021.

³⁰³ MDV SR. 2020. Dlhodobá stratégia obnovy fondu budov.

³⁰⁴ Priatelia Zeme - CEPA. 2021. Nízkouhlíková stratégia pre územie MAS Malý Gemer. s.2.

³⁰⁵ Ibid. s. 92.

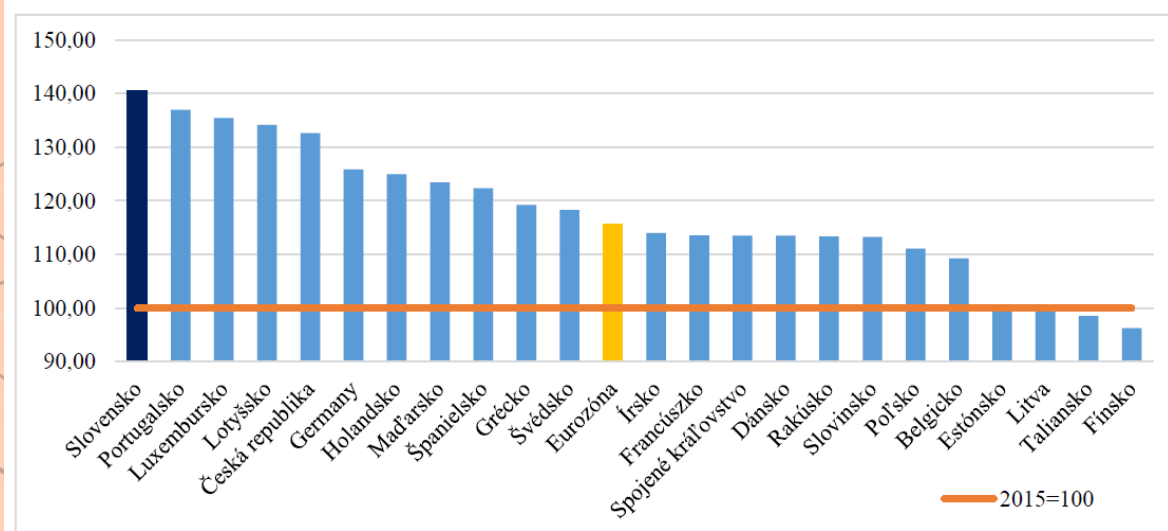
* Zvýhodnenou skupinou budú rodiny so štyrmi a viac deťmi, rodič, ktorý sám vychováva dieťa a rodiny s ťažkým zdravotným postihnutím dieťaťa. (Plán obnovy rodinných domov 2022).

obnoviť 30 000 rodinných domov do roku 2026 za nedostatočne ambiciózne a nesplniteľný zároveň.

Zdravý psychosociálny vývoj osobnosti detí ale aj dospelých ľudí je podmienený okrem prístupu ku kvalitným zdravotným službám aj zabezpečením adekvátneho bývania. Nevyhovujúce bývanie môže byť, podobne ako dlhodobá diskriminácia, stresovým faktorom vplývajúcim na kvalitu života a zdravotný stav človeka.³⁰⁶

Dostupnosť bývania je a bude na Slovensku dlhodobo celospoločenským problémom, a to z dôvodu fyzickej nedostupnosti bývania na Slovensku, ktorá patrí k tým najhorším medzi členskými štátmi EÚ³⁰⁷, stúpajúcich cien nehnuteľností aj nájmov, nízkej dostupnosti bývania s regulovaným nájomom a mnohých ďalších problémov.

Graf 8 Graf pomeru cien bytov a príjmov v členských štátoch EÚ

Zdroj: Medzinárodný menový fond, údaje za 1. kvartál 2020 v Konceptii štátnej bytovej politiky do roku 2030 – návrh

³⁰⁶ ÚSVRK, Štatistický úrad. 2020. EU SILC MRK 2020.

³⁰⁷ Útvar hodnoty za peniaze. 2020. Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením.

Problém s bývaním je pri chudobných a vylúčených skupinách obyvateľstva bez trvalého a oficiálneho zdroja adekvátneho príjmu ešte viac znásobený a viditeľný, a to rovnako priestorovou segregáciou, ako aj nízkou kvalitou obydlií.³⁰⁸

5.3.1 Odporúčania

V rámci optimalizácie Plánu obnovy pre domácnosti odporúčame, v súlade s Dlhodobou stratégiou obnovy fondu budov MDV SR hľadať riešenia a zároveň využiť „zavedené účinné systémové mechanizmy na predchádzanie vzniku energetickej chudoby“ akými sú predovšetkým príspevok na zateplenie rodinného domu alebo príspevok na inštaláciu malých zariadení na využívanie obnoviteľných zdrojov energie v domácnostiach.³⁰⁹

Podotýkame, že riešenia, ktoré obnovu rodinných domov sprístupnia predovšetkým domácnostiam ohrozeným energetickou chudobou, si vyžadujú jednoznačnú a zodpovedajúcu definíciu pojmu energetickej chudoby, dôkladné zmapovanie budov vyžadujúcich si renováciu a o úzku spoluprácu štátu so samosprávou. Štát a samosprávy by zároveň mali na seba, minimálne v prípade domácností trpiacich energetickou chudobou, prevziať väčšiu iniciatívu a administratívnu záťaž s cieľom odstrániť čo najviac prekážok technického charakteru stojacich v ceste obnovy rodinných domov. Domácnosti trpiace energetickou chudobou, obzvlášť v domoch s nižšou energetickou triedou, by zároveň mali mať možnosť získať príspevok do výšky 100 % nákladov a nadviazať tak na pozitívne skúsenosti s bojom proti energetickej chudobe Bulharska, či Chorvátska. Oveľa vyššiu mieru pozornosti a podpory zo strany štátu si tiež zaslúži v zahraničí oveľa viac rozšírená garantovaná energetická schéma. V rámci nej získava zhotovovateľ odplatu z rozdielu v platbách za energie medzi stavom pred a po obnove rodinného domu. V schéme tak nedochádza k zadlženiu objednávateľa a zároveň sa zvyšuje motivácia zhotoviteľa dosiahnuť obnovou čo najvyššie úspory.

³⁰⁸ ÚSVRK, Štatistický úrad. 2020. EU SILC MRK 2020.

³⁰⁹ MDV SR. 2020. Dlhodobá stratégia obnovy fondu budov, s. 38 - 39.

Zvýšenie tempa obnovy bytových, najmä však rodinných domov a jej sprístupnenie aj sociálne najviac znevýhodneným skupinám obyvateľstva má potenciál pomôcť zlepšiť kvalitu života občanov aj v menej rozvinutých regiónoch a znížiť ich závislosť od externých dodávok palív a energií, ktorá je „významným destabilizujúcim faktorom pre regionálnu ekonomiku, pretože energeticky závislý región nemá v rukách cenotvorbu ani žiadny výraznejší vplyv na charakter podmienok, za ktorých mu externý dodávateľ dodáva palivá a energiu.“³¹⁰ Ambiciózne ciele v znižovaní energetickej závislosti presadzované z národnej úrovne môžu motivovať samosprávy angažovať sa v rozvoji miestnej energetiky a zasadzovať sa za vyššiu energetickú samostatnosť, ktorá by sa tak mohla stať nielen zdrojom príjmov, ale aj pracovných príležitostí.³¹¹

Úhrada nákladov na bývanie

Prístup, ktorý bol v minulosti často aplikovaný na úrovni miest a obcí – presunutie celej komunity z chatrčí do nových bytoviek alebo „sociálneho bývania“ bez akejkoľvek ďalšej sociálnej podpory, práce s MRK a prelomením cyklu generačnej chudoby, je dávno prekonaný a téma bývania sa musí riešiť komplexne prostredníctvom mäkkých aj tvrdých investícií, s porozumením špecifik situácie a v kontexte, podobne ako aj všetky ďalšie oblasti problémov, s ktorými sa MRK na Slovensku stretávajú.

Štát vo svojich koncepciách štátnej bytovej politiky dlhodobo deklaruje, že v zodpovednosť za zaobstaranie si bývania je v podmienkach trhovej ekonomiky na strane občana.³¹² Zároveň však aj dodáva, že niektorým ohrozeným skupinám je v súlade s princípom solidarity nutné pomôcť napr. aj prostredníctvom intervencií štátu na trhu s bývaním.

Ako uvádza EU SILC MRK, „jedným z nástrojov pomoci domácnostiam s úhradou súvisiacich nákladov je príspevok na bývanie, ktorého výška v roku 2020 predstavovala 57,2 eur pre 1-členné a 91,4 eur pre viacčlenné domácnosti.“³¹³ Všeobecne známym problémom je, že nárok naň môže vzniknúť len domácnosti, ktorej sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi, „s právnym

³¹⁰ CEPA. 2021. Nízkouhlíková stratégia pre územie MAS Malý Gemer, s. 91.

³¹¹ Ibid., s. 91.

³¹² Ibid.

³¹³ Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR. 2021. Správa o sociálnej situácii obyvateľstva Slovenskej republiky za rok 2020.

vzťahom k obydlíu (vlastnícky list, nájomná zmluva a pod.).“ Problematickým je aj charakter tohto príspevku – že „na jedno obydlie je možné poberať jeden príspevok bez ohľadu na to, koľko domácností v ňom žije.“³¹⁴

Toto spôsobilo, že v roku 2020 v období predchádzajúceho roka sa síce pomoc v hmotnej núdzi poskytovala polovici domácností MRK, avšak nárok na príspevok na bývanie vznikol len 18 % domácností, t. j. 37 % z počtu domácností, ktorým sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi. Najvyšší podiel domácností, ktorým sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi, ktorým vznikol nárok na príspevok na bývanie tvorili domácnosti žijúce mimo koncentrácií (51 %), čo môže súvisieť so stavom vysporiadanosti bývania.³¹⁵

Koncepcia štátnej bytovej politiky tiež uvádza, že stanovená suma zvlášť na domácnosť s jedným členom (55,80 eur) a zvlášť na domácnosť s viacerými členmi (bez ohľadu na počet) na 89,20 eur mesačne, dokáže pokryť iba malú časť nákladov na bývanie. V decembri 2020 bol priznaný nárok na tento príspevok len 28 424 príjemcom pomoci v hmotnej núdzi.³¹⁶

Podobne aj Revízia výdavkov uvádza **úpravu príspevku na bývanie** ako jedno z možných opatrení na pomoc ľuďom z deprivovaného prostredia s nákladmi na bývanie.³¹⁷

MDV SR sa odvoláva, medzi ďalšími možnými intervenciami štátu v oblasti bývania, na zákon č. 112/2018 o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Pojem sociálny podnik bývania, s ktorým zákon narába, vychádza z úspešne fungujúceho rakúskeho modelu a má za cieľ vytvoriť priestor na rozvoj nájomného bývania zapojením neziskového sektora, avšak nemá ísť o náhradu ani zasahovanie do existujúceho systému ale skôr o jeho doplnenie.³¹⁸ Takýto podnik musí podľa zákona prenajímať aspoň 70 % bytov, ktoré vlastní za nižšiu ako trhovú hodnotu – t. j. za zvýhodnené ceny pre domácnosti, ktorých „mesačný príjem v úhrne neprevyšuje

³¹⁴ ÚSVRK, Štatistický úrad. 2020. EU SILC MRK 2020.

³¹⁵ Ibid.

³¹⁶ MDV SR. 2010. Koncepcia štátnej bytovej politiky do roku 2015.

³¹⁷ Útvar hodnoty za peniaze. 2020. Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením.

³¹⁸ Ibid.

štvornásobok sumy životného minima. Viac ako polovica prípadného zisku musí byť reinvestovaná do podniku na plnenie jeho funkcie.“³¹⁹

Inou formou pomoci môže byť **podpora svojpomocnej výstavby** či už v podobe ustanovenia príspevku na tento typ bývania, alebo inou formou, avšak táto oblasť si vyžaduje bližšiu analýzu dobrej praxe, situácie na Slovensku a možných bariér.

Sociálny podnik bývania

Reformný kompas navrhuje zabezpečenie inkluzívnejšieho prístupu a podpory klientov prostredníctvom „rozsiahlejšieho zapojenia mimovládneho sektora do správy alebo aj vlastníctva nájomného bývania s regulovaným nájomom, ako tomu býva v zahraničí.“³²⁰

Tento koncept je bežne a úspešne fungujúcim konceptom v zahraničí, s výhodami počnúc od regulácie cien, cez nižšiu administratívnu záťaž a byrokráciu, nižšiu mieru korupcie a politikárčenia či podporu integrácie menšín a majority. Táto myšlienka je veľmi zaujímavá a užitočná, avšak na druhej strane, ako správne ďalej podotýka aj Revízia výdavkov, slovenský neziskový sektor sa vyznačuje relatívne vysokou fluktuáciou neziskových organizácií, ktorá môže byť „prekážkou ich účasti v sektore nájomného bývania s regulovaným nájomom“, vzhľadom na to, že zapojenie neziskového sektora do tohto typu aktivít si vyžaduje stabilitu organizácie, dlhodobý zámer a predovšetkým finančné prostriedky³²¹. Reálnejšia je preto momentálne, ako uvádza aj Revízia, účasť neziskového sektora v spolupráci so samosprávou. V slovenskej realite sa teda jedná skôr o podporu samospráv, než reálne neziskového sektora, predovšetkým z dôvodu, že „o štátnu podporu na rozvoj bývania na Slovensku je napríklad oprávnená žiadať iba nezisková organizácia zriadená obcou alebo VÚC, ktorých vklad tvorí najmenej 51 % jej majetku a v správnej rade ich zastupuje nadpolovičný počet členov“³²².

Ku dňu 27. 09. 2022 bolo registrovaných spolu 532 aktívnych sociálnych podnikov, z toho žiadny sociálny podnik bývania.³²³ Tu sa logicky načrtáva otázka o efektívnosti nastavených

³¹⁹ MDV SR. 2010. Konceptia štátnej bytovej politiky do roku 2015.

³²⁰ Ministerstvo financií SR. 2022. Reformný kompas Inštitútu finančnej politiky.

³²¹ Útvar hodnoty za peniaze. 2020. Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením.

³²² Ibid.

³²³ Inštitút zamestnanosti. 2018. Sociálne podniky.

podmienok a ich realizácii v praxi, ktorá, ako je zjavné z týchto dát, zatiaľ nenapĺňa zámer zákonodarcu. MPSVR SR by malo postupne pristúpiť k zhodnoteniu a analýze tejto situácie a metodicky sa pripraviť v roku 2023 na 5-ročné zhodnotenie dopadov implementácie zákona o sociálnej ekonomike v oblasti bývania ale aj v oblasti dopadov a vplyvov na zamestnanosť MRK.

5.4 Otvorená strategická autonómia

Predkladaná štúdia vychádza z predpokladu, že trend prehlbovania nerovností je možné spomaliť, či dokonca zvrátiť pomocou vhodne nastavených a cielených nástrojov. Nemenej dôležitá je však existencia dlhodobej stratégie ukotvenej v hodnotovom rámci, ktorý kladie dôraz na rovnováhu medzi konkurencieschopným a odolným hospodárstvom na strane jednej a udržateľným, environmentálne orientovaným a sociálne spravodlivým rozvojom na strane druhej. Politiky opierajúce sa o takýto hodnotový rámec obmedzujú priestor pre prehlbovanie príjmovej a majetkovej nerovnosti aj bez toho, aby problematiku znižovania príjmovej a majetkovej nerovnosti explicitne zahŕňali medzi svoje priority.

Potenciál naplniť definíciu predmetných politík má koncept Európskej komisie označovaný ako otvorená strategická autonómia. Európska komisia chce pomocou neho predovšetkým posilniť bezpečnosť a suverenitu EÚ a uvoľniť potenciál pre udržateľný a technologický rozvoj.

Otvorená strategická autonómia*, podľa Európskej komisie, umožní Únii efektívnejšie:

- využívať medzinárodné príležitosti a zároveň asertívne brániť svoje záujmy;
- chrániť hospodárstvo EÚ pred nekalými obchodnými praktikami a zaisťovať rovnaké podmienky;

* Diskusie o strategickú autonómii, ktoré boli skôr zamerané na obrannú politiku, začali už v deväťdesiatych rokoch na britsko-francúzskom summite v Saint-Malo. Od rozhodnutia o brexite a s novými výzvami v transatlantickom partnerstve sa o koncepte hovorí skôr v novom kontexte, za čím je potrebné hľadať najmä iniciatívu francúzskeho prezidenta Emmanuela Macrona. Podľa štúdie mimovládnej organizácie European Power, je európska strategická autonómia, popri Francúzsku, dôležitá najmä pre Nemecko. Známymi európskimi zástancami sú aj Fíni, Rumuni, Taliani, Gréci a Litovčania (pozri: YAR, L. 2019. Európska strategická autonómia podľa V4: Neduplikujme NATO a zabudnime na jadrové zbrane).

- podporovať domáce politiky s cieľom posilniť hospodárstvo EÚ a dopomôcť mu dosiahnuť postavenie svetového lídra.³²⁴

Otvorená strategická autonómia prináša nový pohľad na známe i menej známe nedostatky strategického smerovania v kontexte hospodárskych, spoločenských a environmentálnych výziev, pričom termín „otvorená“ má za úlohu pripomínať vymedzenie daného konceptu voči politike protekcionizmu. Komplexnosť daného pohľadu neznižuje význam správneho nastavovania priorít, naopak – rámec autonómie jasne vymedzuje oblasti a pomenúva problémy, ktorým treba venovať zvýšenú pozornosť.

Jednou z najsilnejších stránok konceptu otvorenej strategickkej autonómie je jeho viacúrovňová aplikovateľnosť – či už sa jedná o politické a obchodné bloky štátov, národné štáty, regióny alebo komunity. Z pohľadu zamerania predkladanej štúdie považujeme za zásadné chápať otvorenú strategickú autonómiu ako súbor politík, ktorých primárnym cieľom je redukcia vplyvov negatívnych externalít. Napĺňaním uvedeného cieľa koncept otvorenej strategickkej autonómie vytvára predpoklady pre zvyšovanie odolnosti a konkurencieschopnosti ekonomiky, ktorá je charakteristická udržateľným rastom a zodpovedajúcou úrovňou socioekonomického rozvoja - úrovňou, ktorá je nezlučiteľná s vysokou mierou príjmovej a majetkovej nerovnosti.

Slovensku chýba komplexný pohľad na zásadné reformy a dlhodobá vízia, ktoré by rezonovali v diskusiách širšej odbornej verejnosti a mohli sa oprieť o širokú politickú podporu, ktorá by umožnila implementáciu strategických cieľov nezávisle od výsledkov parlamentných volieb. POO sa svojou komplexnosťou a významom k takémuto konceptu síce približuje, je však skôr vnímaný ako povinný nástroj na získanie dosiaľ bezprecedentného objemu európskych finančných zdrojov. Po splnení tejto úlohy ho preto môže postihnúť osud mnohých strategických dokumentov, v písaní ktorých je Slovensko síce premiantom, ich aplikáciu už ale zvláda s ťažkosťami alebo vôbec.

³²⁴ Európska komisia. 2021. Preskúmanie obchodnej politiky – otvorená, udržateľná a asertívna obchodná politika.

5.4.1 Odporúčania

Slovensko disponuje kvalitnými analýzami rozvoja spoločnosti a hospodárstva. Koncept otvorenej strategickej autonómie mu navyše ponúka návod, ako predstaviť a podporovať stratégie, ktorých implementácia nepodlieha krátkodobým a účelovým zmenám súvisiacich s výmenou jednotlivcov na politických pozíciách. Otvorená strategická autonómia zároveň prináša významnú synergiu so strategickým smerovaním EÚ a jej ďalších členských štátov. Táto kompatibilita sama o sebe predstavuje podporu pri presadzovaní strategických cieľov Slovenskej republiky.

Predpokladom silnej otvorenej strategickej autonómie EÚ a jej členských štátov je schopnosť správne a včas reagovať na vývoj a udávať smer v oblastiach, ktoré sa pre hospodárstvo a bezpečnosť ukazujú ako kľúčové. Sem patrí najmä oblasť umelej inteligencie, veľkých dát, robotiky, kvantových technológií, vývoja a výroby mikročipov a batérií, prístup k polovodičom, či angažovanie sa v kozmických projektoch.³²⁵ EÚ, no najmä Slovensko, bude musieť výraznejšie **pokročiť v oblasti digitálnych služieb, digitálnych mien a virtuálnej reality, v oblasti obehového hospodárstva, v podpore aliancií pre startupy, malé a stredné podniky ako aj vo výrobe a zavádzaní alternatívnych plynov.^{326, 327} V súlade s cieľom posilniť otvorenú strategickú autonómiu Európska komisia hľadá spôsoby ako sa vyrovnáť so silnou závislosťou EÚ na kľúčových surovinách, podporuje úsilie o diverzifikáciu dodávateľských reťazcov a obchodných vzťahov, plánuje zvýšiť angažovanosť EÚ pri tvorbe globálnych technologických štandardov, a zároveň chce prísnejšie preverovať priame zahraničné investície.^{328, 329, 330, 331}**

³²⁵ MZVaEZ SR. 2022. K FR (a európskemu) hybridnému modelu digitálnej suverenity.

³²⁶ Európska komisia. 2020. Vodíková stratégia pre klimaticky neutrálnu Európu.

³²⁷ Európska komisia. 2015. Kruh sa uzatvára – Akčný plán EÚ pre obehové hospodárstvo.

³²⁸ Európska komisia. 2021. Správa o strategickom výhľade za rok 2021: Kapacita EÚ a jej sloboda konať.

³²⁹ Európska komisia. 2021. Preskúmanie obchodnej politiky – otvorená, udržateľná a asertívna obchodná politika.

³³⁰ Európska komisia. 2021. Aktualizácia novej priemyselnej stratégie na rok 2020.

³³¹ Európska komisia. 2020. Biela kniha o vytvorení rovnakých podmienok v oblasti zahraničných subvencií.

Európska komisia aj preto považuje „zabezpečenie udržateľných a odolných potravinových systémov“ za jednu z kľúčových strategických oblastí.³³² EHSV vníma poľnohospodárske podniky, úrodnú poľnohospodársku pôdu a vodu ako strategické aktíva, ktoré sa „musia do určitej miery chrániť v celej EÚ, pretože predstavujú hlavnú oporu otvorenej strategickkej potravinovej autonómie EÚ.“ S cieľom zaistiť potravinovú bezpečnosť a udržateľnosť pre všetkých občanov EÚ by sa podľa EHSV mali potravinové systémy viac diverzifikovať a dôraz by sa mal tiež položiť na zvýšenie atraktívnosti povolania pre mladých ľudí, ako aj na súlad obchodných politík s normami EÚ v oblasti potravinovej udržateľnosti a konkurencie.

EÚ (a platí to aj pre Slovensko) by mala zároveň posilniť miestnu a regionálnu výrobu v snahe kombinovať dobre vyváženú výrobu a spracovanie potravín s nízkou uhlíkovou stopou. Rozvoj krátkych dodávateľských reťazcov totiž podľa EHSV prispieva k odolnosti Európy. Na miestnej úrovni by sa mali viac rozvíjať aj spracovateľské kapacity.³³³ Ako ukázala kríza spôsobená pandemiou COVID-19, odolné dodávateľské reťazce závisia od účinných opatrení na miestnej úrovni, kde občianska spoločnosť môže spolupracovať so štátnymi a s obchodnými partnermi na odstránení nedostatkov v zásobovaní potravinami. Návrat na miestnu úroveň podporuje tiež pracovné miesta a miestnu dynamiku.³³⁴ EÚ by preto mala zvýšiť výrobnú kapacitu poľnohospodárskych vstupov v Európe, a zároveň v zmysle odporúčania EHSV znížiť závislosť od monopolných dodávateľov určitých výrobkov.³³⁵

Slovensko a EÚ čelia v rámci procesu posilňovania otvorenej strategickkej autonómie mnohým spoločným výzvam. Spomedzi nich odporúčame v prípade Slovenska upriamiť pozornosť najmä na:

1. znižovanie závislosti na energiách, kľúčových surovinách a potravinách dovážaných z tretích krajín;
2. posilnenie ochrany pitnej vody;
3. intenzívnejší rozvoj miestnej a regionálnej výroby a spracovateľských kapacít;

³³² Európska komisia, JRC. 2021. Shaping and securing the EU's open strategic autonomy by 2040 and beyond.

³³³ EHSV. 2021. Strategická autonómia, potravinová bezpečnosť a udržateľnosť.

³³⁴ Európska komisia. 2020. Stratégia „z farmy na stôl“.

³³⁵ EHSV. 2021. Strategická autonómia, potravinová bezpečnosť a udržateľnosť.

4. akceleráciu vo vývoji a využívaní moderných technológií.

Aby na nich dokázalo včas a primerane odpovedať, musí si Slovensko vedieť vytvoriť podmienky na domácej pôde. Z pohľadu zabezpečenia stabilného, predvídateľného a motivačného prostredia, ktoré bude atraktívne pre vysokokvalifikovanú pracovnú silu, medzi takéto podmienky považujeme **pozdvihnutie zdravotníctva, školstva, vedy a výskumu na európsku úroveň**. Z pohľadu využitia ľudského potenciálu a zamedzenia nepriaznivého demografického vývoja v regiónoch Slovenska je zas nevyhnutné naštartovať proces skutočnej **regionálnej konvergencie**. Stieraním regionálnych rozdielov sa totiž nielen vyrovnáva štartovná čiara príležitostí pre obyvateľov pôvodne menej rozvinutých regiónov, ale dochádza tiež k efektívnejšiemu využívaniu ich ľudského kapitálu, čo v konečnom dôsledku pozitívne ovplyvňuje socioekonomický rozvoj celej krajiny. Aby uvoľnený potenciál a adekvátne nastavené podmienky v oblasti školstva, vedy a výskumu dokázali generovať zodpovedajúce výsledky, je rovnako potrebné zamerať pozornosť na **aplikovaný výskum, duálne vzdelávanie**, podporu družstiev, malých a stredných podnikov, pôdohospodárstva a priemyslu tak, aby nezaostávali za európskou konkurenciou vinou nesprávne nastavených domácich politík.

Tie Slovenskú republiku zaraďujú na posledné priečky spomedzi členských krajín EÚ vo **využívaní štátnej pomoci** (na rozdiel od iných členských štátov štátny rozpočet SR napríklad neposkytol domácim výrobcam potravín žiadne finančné príspevky na kompenzáciu negatívnych vplyvov spôsobených pandémiou ochorenia COVID-19³³⁶), v **poskytovaní priamych a nepriamych subvencií** pôdohospodárom (ktorí sa navyše nedočkali podpory ani z Plánu obnovy a odolnosti) alebo v prerozdeľovaní prostriedkov z národných klimatických fondov, kam priemyselné podniky prispievajú formou platieb za emisné povolenky (slovenské firmy zďaleka nedosahujú mieru následnej kompenzácie v porovnaní so zahraničnými, čo ich stavia do pozície nerovného konkurenčného boja). Z pohľadu posilňovania otvorenej strategickej autonómie identifikujeme značné rezervy Slovenskej republiky v gastrosektore, cestovnom ruchu, sektore verejnej dopravy a kultúry.

³³⁶ MPSVR SR. 2021. Podkladové materiály pre štátneho tajomníka.

Otvorená strategická autonómia poskytuje optimálny priestor pre synergiu a harmonizáciu opatrení zvyšujúcich konkurencieschopnosť hospodárstva a jeho odolnosť, za súčasnej podpory udržateľného, environmentálne orientovaného a sociálne spravodlivého rastu. Vytvára tým nepriamy tlak na znižovanie nerovností, keďže ich vysoká úroveň sa v oblasti hospodárstva, udržateľného rozvoja a sociálnej oblasti prejavuje negatívnymi vplyvmi narúšajúcimi zámery, ktoré chce Únia prostredníctvom otvorenej strategickej autonómie dosiahnuť. Snaha o redukovanie vplyvu negatívnych externalít, ktorá sa v konkrétnych politikách premieta do zámerov skrátiť dodávateľské reťazce, zvýšiť úroveň diverzifikácie a vlastnej produkcie strategických surovín, posilniť hospodársky a sociálny rozvoj na miestnej úrovni, ponúka strategický rámec, ktorý odporúčame osvojiť si pri príprave strategických, koncepčných materiálov Slovenskej republiky a akčných plánov.

Otvorená strategická autonómia vo svojej podstate vedie k posilňovaniu socioekonomických väzieb a rozhodovacích procesov na miestnej a regionálnej úrovni. Za jej doplnkový pilier, ktorý má potenciál pozdvihnúť demokratické spravovanie vecí verejných na vyššiu úroveň, preto možno považovať i participatívny rozpočet (participatívne rozpočty kladú vyšší dôraz na sociálnu oblasť a verejné služby). Medzi ďalšie prvky s potenciálom posilniť úroveň demokracie patria participatívne, respektíve kooperatívne formy podnikania, ktoré sa vyznačujú kvalitnejšími a stabilnejšími pracovnými miestami a v krízových časoch preukazujú vyššiu odolnosť.³³⁷

5.5 Európske fondy a ich efektívne využívanie

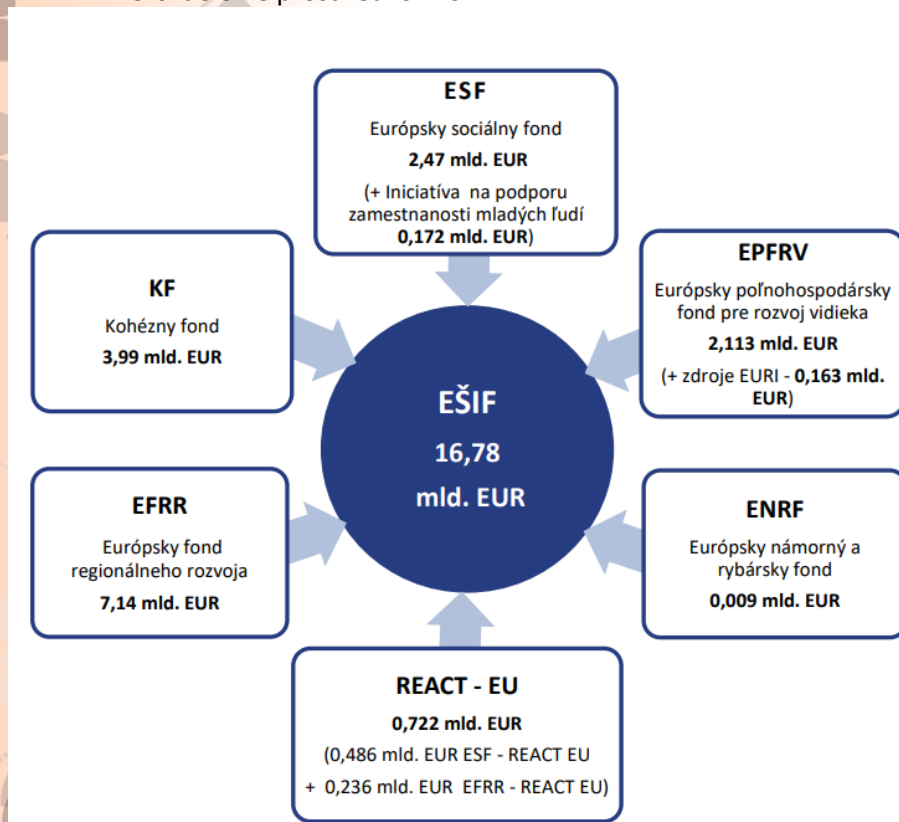
Informácia o stave implementácie európskych štrukturálnych a investičných fondov

V rámci Slovenskej republiky spolu implementujeme 11 programov európskych štrukturálnych a investičných fondov (EŠIF), dezinovaných bolo 12 vrátane už neexistujúceho operačného programu Výskum a inovácie.

³³⁷ KRASNODĚBSKI, Z. 2016. Správa o najlepšom spôsobe využitia potenciálu malých a stredných podnikov (MSP) vytvárať pracovné miesta, s. 6, 11.

Aktuálna alokácia EÚ zdrojov (k 31. 10. 2022) PO 2014 – 2020 je vo výške 16,78 miliárd eur. Pôvodná alokácia pre PO 2014 – 2020 bola navýšená o zdroje REACT- EU v dvoch fázach spolu v objeme 722,25 milióna eur. Navýšené boli alokácie 3 OP: OP Ľudské zdroje o 383,29 milióna eur, Integrovaný regionálny OP o 235,78 milióna eur a OP Efektívna verejná správa o 103,18 milióna eur. V súvislosti s predĺžením PO pre Program rozvoja vidieka do 31. 12. 2022 bola zároveň navýšená alokácia pre tento program o 716,38 milióna eur.³³⁸

Obrázok 7 Prerozdelenie prostriedkov EŠIF

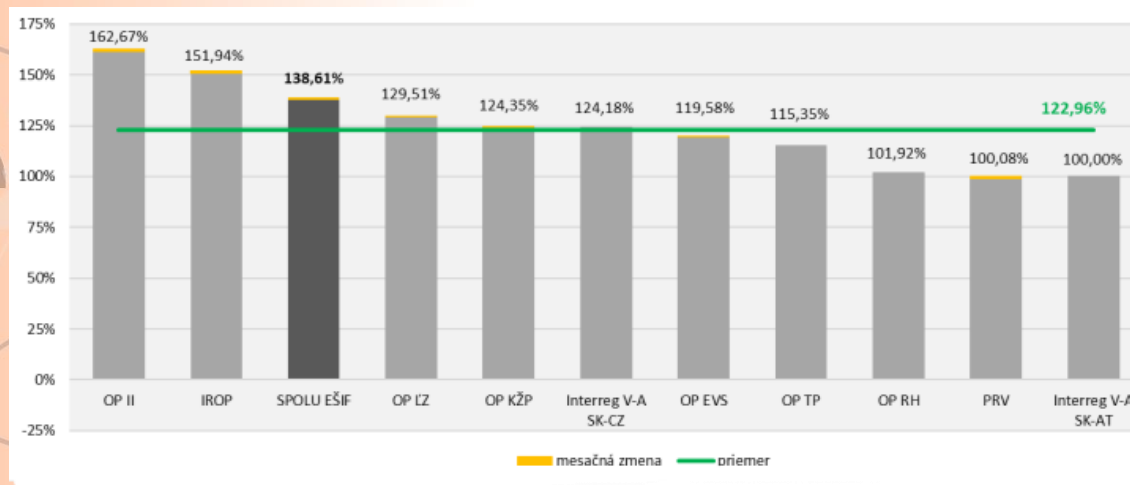

Zdroj: MIRRI. Informácia o implementácii EŠIF k 31. 10. 2022. s 1.

Z celkovej alokácie európskych štrukturálnych a investičných fondov (EŠIF) na PO 2014 – 2020 (16,78 miliárd eur) sprístupnili riadiace orgány v platných výzvach a vyzvaniach pre potenciálnych žiadateľov nenávratného finančného príspevku ku dňu 31. 10. 2022 finančné prostriedky vo výške 23,20 miliárd eur, čo predstavuje 138,61 % z celkovej alokácie (EÚ zdroj).

³³⁸ Ministerstvo investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie SR, 2022. Informácia o implementácii EŠIF k 31. 10. 2022, s. 1.

Graf 9 Podiel alokovaných zdrojov vo výzvach/vyzvaniach na celkovej alokácii (EÚ zdroje) jednotlivých programov a za EŠIF celkom k 31. 10. 2022 s označením mesačnej zmeny

Zdroj: MIRRI/OMH na základe exportu údajov z ITMS2014+ dňa 02. 11. 2022 a RO pre PRV

Ku dňu 31. 10. 2022 boli v Slovenskej republike za všetky fondy pre PO 2014 – 2020 kontrahované prostriedky v hodnote 15,83 miliárd eur, čo predstavuje 94,35 % z celkovej alokácie (EÚ zdroj).

Ku dňu 31. 10. 2022 dosiahla Slovenská republika za všetky fondy pre PO 2014 – 2020 čerpanie³³⁹ na národnej úrovni 10,33 miliárd eur, čo predstavuje 61,57 % z celkovej alokácie (EÚ zdroj). Najvyššiu mieru čerpania vykazuje OP TP, PS INTERACT III a OP LZ.

MIRRI SR v spolupráci s MF SR na základe bilaterálnych rokovaní s jednotlivými rezortami v súvislosti so vzniknutou situáciou spôsobenou pandémiou koronavírusu COVID-19 vypracovalo Návrh opatrení financovaných z operačných programov európskych štrukturálnych a investičných fondov na boj s pandémiou koronavírusu COVID-19 a odstraňovanie a zmiernenie jej dôsledkov, ktorý bol schválený uznesením vlády Slovenskej republiky č. 257/2020 zo dňa 28. 04. 2020. Na opatrenia, ktoré majú prispieť k eliminovaniu

³³⁹ Čerpanie = suma oprávnených výdavkov zo zdrojov EÚ schválených certifikačným orgánom v súhrnných žiadostiach o platbu zníženú o sumu nezrovnalostí a vratiek zaznamenaných v účtovníctve certifikačného orgánu za časť vzťahujúcu sa k zdrojom EÚ (pre PRV ide o sumu vyplatených platieb prijímateľom z Európskeho poľnohospodárskeho fondu pre rozvoj vidieka). Za 7. a 8. účtovný rok uplatnenie 100 % financovania výdavkov zo strany Európskej komisie - t. j. preplatenie všetkých deklarovaných výdavkov z rozpočtu EÚ.

dopadov pandémie na ekonomiku Slovenska a opätovne ju naštartovať, bolo alokovaných 1,105 miliárd eur z nezazmluvnených prostriedkov EŠIF.

COVID opatrenia sú zamerané na:

1. podporu udržania zamestnanosti: 410,26 milióna eur (OP ĽZ);
2. podporu zdravotníckeho systému: 204,30 milióna eur (IROP, OP II);
3. podporu pre mikro, malé a stredné podniky: 330,20 milióna eur (OP II);
4. podporu zložiek integrovaného záchranného systému: 51,00 milióna eur (OP KŽP);
5. iné opatrenia na zmiernenie dopadov COVID-19: 109,30 milióna eur (OP ĽZ).

REACT-EU

Ďalším opatrením na eliminovanie dopadov pandémie je 3. balíček podpory Európskej komisie – REACT-EU v celkovej hodnote 745,18 milióna eur, o ktorú sa navýši finančná obálka PO 2014 – 2020. Zdroje sa pridelujú v dvoch fázach. V prvej fáze na rok 2021 má Slovensko v zmysle Vykonávacieho rozhodnutia Európskej komisie z 12. 02. 2021 k dispozícii 615,98 miliónov eur. Na rok 2022 má Slovensko v druhej fáze v zmysle Vykonávacieho rozhodnutia Európskej komisie z 23. 11. 2021 k dispozícii 129,20 milióna eur.

V zmysle materiálu č. UV-20294/2020, ktorý vláda Slovenskej republiky vzala na vedomie na zasadnutí dňa 23. 09. 2020, ako aj na základe následných negociácií s Európskou komisiou a riadiacimi orgánmi, bude podpora z REACT-EU zameraná najmä na:

1. Podporu aktivít na udržanie a vytváranie pracovných miest, pokračovanie poskytovania sociálnych služieb občanom vrátane terénnej práce a komunitnej starostlivosti. Financovať sa bude aj zvyšovanie odolnosti zdravotníckeho systému. Pomoc má byť poskytnutá aj regiónom vo forme financovania zelených aktivít (cyklotrasy, zelená infraštruktúra) a podpora bude smerovať aj na zatepľovanie bytových domov, zvýšenie kapacít základných škôl a zvýšenie kvality odborného vzdelávania. V rámci boja s pandemiou budú finančne podporení zamestnanci v prvej línii ako sú zdravotníci alebo policajti a hasiči. Keďže súčasná kríza má za následok aj zvyšovanie počtu najodkázanejších osôb, pomoc z REACT-EU bude smerovať aj na pokračovanie distribúcie potravinových balíčkov pre tieto osoby.

2. Tieto aktivity je možné realizovať navýšením alokácie v štyroch OP: OP ĽZ, IROP, OP EVS a OP FEAD. Celková alokácia REACT-EU vo výške 745,18 milióna eur bude rozdelená medzi 4 OP nasledovne:

Tabuľka 4 Celková alokácia REACT-EU

Operačný program	Prvá fáza pridelovania zdrojov na rok 2021	Druhá fáza pridelovania zdrojov na rok 2022	Spolu
OP ĽZ	316 832 573	66 458 080	383 290 653
IROP	194 900 994	40 881 990	235 782 984
OP EVS	85 288 928	17 890 012	103 178 940
SPOLU EŠIF	597 022 495	125 230 082	722 252 577
OP FEAD	18 953 095	3 975 558	22 928 653
Spolu REACT - EU	615 975 590	129 205 640	745 181 230

Zdroj: MIRRI SR

Problémy s čerpaním zdrojov z EÚ fondov

SR sa momentálne nachádza v období, kedy bude môcť čerpať veľký objem finančných prostriedkov z EÚ.³⁴⁰ Vzhľadom na predchádzajúce skúsenosti s prepadnutím prostriedkov (spolu 152,3 milióna eur za roky 2017 až 2020)³⁴¹ a aktuálny stav kľúčových ukazovateľov vykazovaných v Programovo období (PO) 2014 až 2020 (k 30. 11. 2021 bolo vyčerpaných iba 46,7 % prostriedkov, bez Programu rozvoja vidieka, k 31. 10. 2022 dosiahla SR za všetky fondy pre PO 2014 – 2020 čerpanie na národnej úrovni 10,33 miliárd eur, čo predstavuje 61,57 % z celkovej alokácie) však vyvstáva otázka, či vie SR tieto prostriedky aj efektívne vyčerpať.

Najakútnejšie je momentálne čerpanie financií z PO 2014 až 2020, kde je možné využiť tieto prostriedky už iba v rámci pravidla n+3. Do konca roku 2023 tak musí SR minúť približne 7,7 miliárd eur. Toto PO sprevádzali už od začiatku problémy s tempom čerpania, ale aj s

³⁴⁰ Spolu z viacerých zdrojov môže SR v období 2022 až 2029 čerpať približne 27 miliárd eur (obrázok 7). Do tohto objemu financií sme zahrnuli prostriedky, ktoré treba dočerpať ešte zo starého PO 2014 až 2020, prostriedky alokované v novom PO 2021 až 2017, a aj prostriedky, ktoré sa plánujú čerpať v rámci Plánu obnovy a odolnosti.

³⁴¹ Za rok 2017 musela SR vrátiť prostriedky vo výške 26,9 milióna eur (predstavovali záväzok roku 2014), za rok 2018 (záväzok 2015) 122,2 milióna eur, za rok 2019 (záväzok 2016) 1,1 milióna eur a za rok 2020 (záväzok 2017) 2,1 milióna eur. Nesplnený záväzok znamená, že sa nepodarilo vyčerpať dopredu stanovená suma peňazí na konkrétny rok, pri ktorom platí pravidlo n+3. Častým dôvodom prepadnutia prostriedkov je práve nestihnutie termínov na ich dočerpanie. Príkladom je nedostatočne funkčný OP Rybné hospodárstvo, kedy mu Európska komisia pridelila stupeň uistenia 3 a následne prostriedky prepadli, pretože sa nestihli vyčerpať do konca roku 2018.

prepadnutím finančných prostriedkov.³⁴² Počet vyhlásených výziev a vyzvaní zo strany riadiacich orgánov je síce vysoký z alokácie za EÚ zdroj, avšak zazmluvnenie je pomerne nízke. Taktiež samotné zazmluvnenie projektov ešte neznamená reálne začatie čerpania. Podstatnejším je stav úspešne ukončených verejných obstarávaní a počet uzavretých zmlúv prijímateľov s dodávateľmi. Vzhľadom na dlhé trvanie verejných obstarávaní je odôvodnené predpokladať, že tento počet môže byť výrazne nižší než zazmluvnenie prijímateľov. Takýto údaj však nie je oficiálne sledovaný a vykazovaný. Absencia monitoringu týchto dát tak môže vytvárať skreslený obraz o stave implementácie EŠIF.

Hlavné riziká dočerpania prostriedkov z PO 2014 až 2020 vyplývajú z týchto skutočností:

1. tlak na rýchle dočerpanie, vyplývajúci z kratšieho času na čerpanie, môže spôsobiť vyššiu mieru chybovosti a následných nezrovnalostí, pričom často ide o chyby vo verejnom obstarávaní alebo v žiadostiach o dotácie;³⁴³
2. absolútne prioritné čerpanie môže byť na úkor kvality projektov, ktoré nemusia dosiahnuť určené ciele a výsledky.

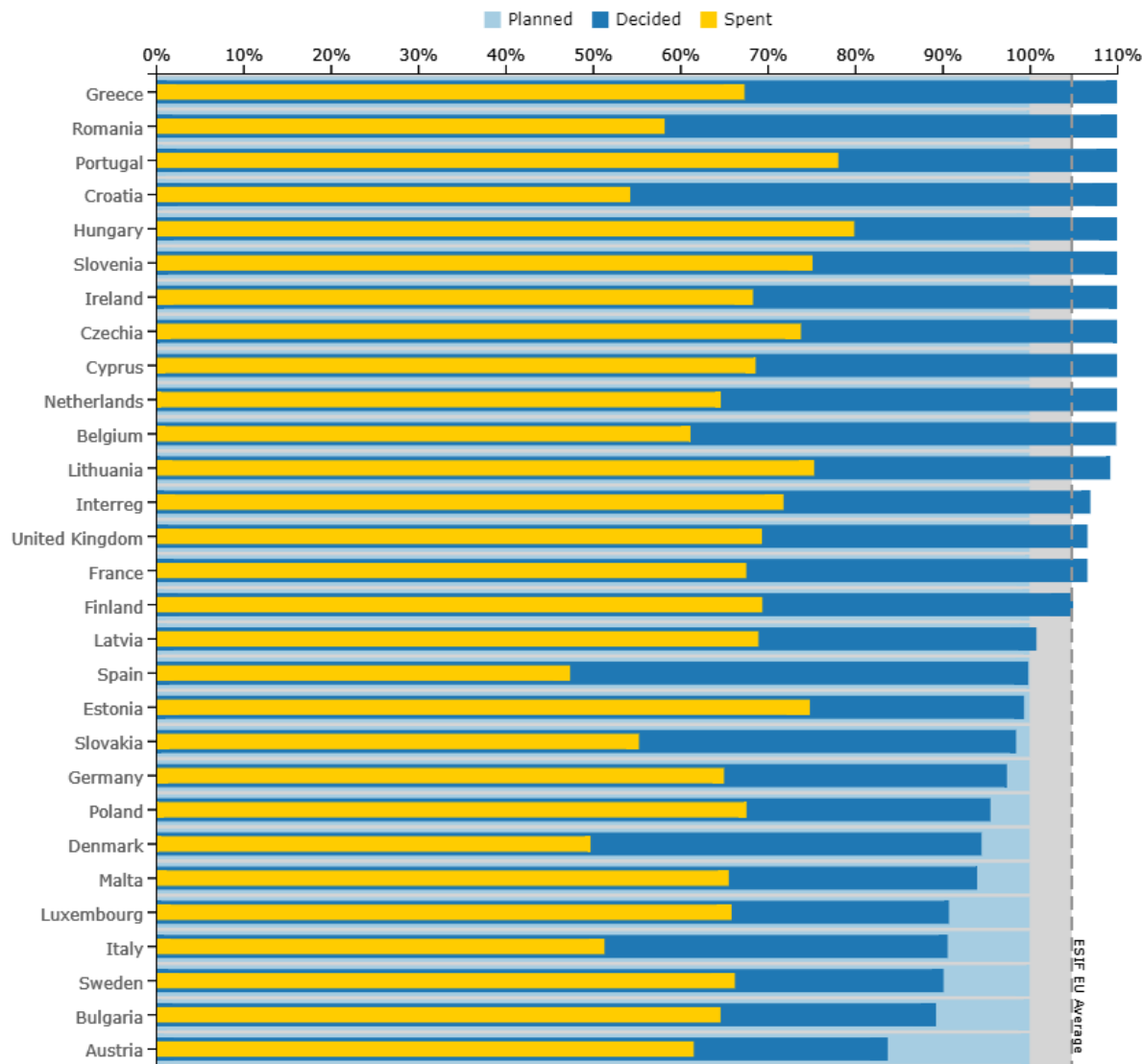
SR je jedna z mála krajín, ktorá má spomedzi štátov EÚ väčšie problémy s čerpaním fondov EÚ (Graf 10). V medzinárodnom porovnaní bola ku koncu júna SR na 5. mieste od konca. Naopak, krajiny ktoré sú z geografického i historického hľadiska SR najbližšie (v rámci V4), boli v tempe čerpania rádovo lepšie.

³⁴² V rámci PO 2014 až 2020 prepadlo ku koncu roka 2021 v operačnom programe (OP) Výskum a inovácie celkom 108,4 milióna eur (5,1 % z alokácie OP), v Integrovanom regionálnom OP 38,8 milióna eur (0,98 % z alokácie OP) a v OP Rybné hospodárstvo 5,1 milióna eur (23,16 % z alokácie OP).

³⁴³ Nezrovnalosti za PO 2007 až 2013 boli vo výške 932 miliónov eur (EÚ zdroj, trvalo stiahnuté sumy voči Európskej komisii), pričom za PO 2014 až 2020 boli napr. k 31. 10. 2021 na úrovni 224,3 milióna eur (EÚ zdroj, trvalo stiahnuté sumy voči Európskej komisii), čo vzhľadom na doposiaľ stále nevyčerpanú sumu EŠIF vytvára predpoklad ďalších nezrovnalostí ku koncu súčasného PO. Vysokú mieru nezrovnalostí v SR potvrdzuje aj výročná správa OLAF-u za rok 2020, podľa ktorej slovenské úrady nahlásili 1 281 hlásení, čo predstavuje 19,02 %. Väčšina týchto hlásení je však iba v rovine administratívnych pochybení a nemá trestno-právny charakter.

Graf 10 V rámci EÚ27 je SR v čerpaní na 5. mieste od konca (čerpanie EŠIF za vybrané krajiny k 30. 6. 2022), tesne za ním je Chorvátsko, Taliansko, Dánsko a Španielsko

ESIF 2014-2020: Financial implementation (total cost) by Country

Period Covered: up to 30/06/2022

Refresh Date: 11/11/2022

Zdroj: Európska komisia³⁴⁴

SR mala už v prvých rokoch implementácie problémy s vysokými rozdielmi medzi kontrahovaním a reálnym čerpaním, čo konštatovala aj Analýza stavu riadenia a

³⁴⁴ Open Data Portal for the European Structural Investment Funds - European Commission: Data: European Structural and Investment Funds. Tyler Data & Insights.

implementácie EŠIF v SR, vrátane porovnania so systémami iných členských krajín, ktorú si nechal vypracovať Úrad vlády SR.

Plán obnovy a odolnosti

Veľkou výzvou bude aj čerpanie financií z Plánu obnovy a odolnosti³⁴⁵, ktoré sa SR zaviazala minúť do roku 2026. Na základe podpísanej dohody o financovaní medzi SR a Európskou komisiou prvé prostriedky v objeme takmer 823 miliónov eur prišli v októbri 2021. Na schválenie predložila SR tento plán ako jedna z prvých krajín EÚ a už počas jeho prípravy pracovala na implementačnom mechanizme. Iný bude aj mechanizmus čerpania týchto prostriedkov, keďže pri nich pôjde najmä o dosahovanie dohodnutých výsledkov, ktoré musia byť splnené, aby Európska komisia peniaze vyplatila. Z pohľadu prijímateľa ide teda o prísnejší mechanizmus než pri štandardných európskych a investičných fondoch. Nevyhnutnou bude najmä spolupráca jednotlivých rezortov v oveľa vyššej miere, než tomu bolo doposiaľ. Dôvodom je dosiahnutie synergie pri jednotlivých reformách a projektoch, ako aj s fondami politiky súdržnosti a inými nástrojmi EÚ, aby došlo nielen k vyčerpaniu pridelených prostriedkov, ale najmä k úspešnému naplneniu stanovených cieľov.

Dôležitou bude aj kvalita spolupráce medzi jednotlivými rezortmi. Tie budú musieť už tradične dbať na prísne pravidlá Európskej komisie, doplnkovú povahu fondov EÚ, avšak po novom aj na elimináciu možných duplicit, ktoré by mohli spôsobiť problémy pri súčinnom čerpaní z Plánu obnovy a odolnosti.

Programové obdobie 2021 až 2027

Na použitie prostriedkov z nového PO 2021 až 2027 bude z dnešného pohľadu najviac času, pričom SR ich bude môcť využívať až do roku 2029.³⁴⁶ Alokácia nového PO bola síce oproti predchádzajúcemu znížená o približne 8 %, avšak spolufinancovanie zo strany štátu, resp. prijímateľov pri menej rozvinutých regiónoch zostalo na 15 %, a to napriek snahe Európskej

³⁴⁵ Plán obnovy a odolnosti je súčasťou fondu NextGenerationEU. Okrem Mechanizmu na podporu obnovy a odolnosti sa v ňom nachádzajú aj peniaze z iniciatívy REACT-EU, ďalšie menšie programy, ako aj zdroje navyšujúce Program na rozvoj vidieka a Fond na spravodlivú transformáciu.

³⁴⁶ Podľa článku 63 ods. 2 Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2021/1060 – pravidlo n+2 platí pre záväzok posledného roka 2027; podľa článku 105 ods. 1 pravidlo n+3 platí pre záväzky rokov 2021 až 2026.

komisie o zvýšenie tejto hodnoty. Čo sa týka implementačnej štruktúry, uznesením vlády bol určený riadiaci orgán pre OP Slovensko³⁴⁷ (MIRRI SR) a riadiace orgány pre ďalšie programy.³⁴⁸

V novom PO klesne počet sprostredkovateľských orgánov na desať. Zo zoznamu vypadli samosprávne kraje, krajské mestá i Ministerstvo kultúry. MIRRI SR chce tiež zriadiť tzv. Regionálne centrá, ktoré majú byť podpornými centrami riadiaceho rezortu v krajoch.

Doterajšie skúsenosti s realizáciou predchádzajúcich PO poukazujú na **významné riziká najmä v súvislosti s včasnou prípravou a spustením implementácie**. Oneskorené spustenie implementácie OP spôsobuje neskorší nábeh čerpania finančných prostriedkov, čo v minulosti viedlo k problémom s dodržiavaním pravidla n+3, prípadne s prepadnutím nevyčerpaných prostriedkov. Výrazným problémom pre riadiace orgány je aj príprava projektov, ktoré majú byť financované zo zdrojov EÚ. Príkladom sú stavebné zákazky a práce, pri ktorých je prípravná a administratívna fáza finančne náročná. Systém finančného riadenia pre projekty EÚ dovoľuje alokovať iba 10 % oprávnených výdavkov na prípravnú fázu, čo vytvára tlak na riadiace orgány, ktoré musia hľadať potrebné zdroje v rámci kapitoly, prípadne rokovať s MF SR o navýšení zdrojov prostredníctvom rozpočtových opatrení. Tieto kroky celý proces realizácie spomaľujú. Projekty, ktoré sa majú realizovať v rámci PO 2021 až 2027, môžu mať projektovú prípravu hračenú už z OP, ktoré patria do PO 2014 až 2020. Príkladom takéhoto fungovania je OP Integrovaná infraštruktúra, kde je tento postup možný napríklad pri projektoch miest pre projektovú prípravu modernizácie električkových tratí.

V prípade PO 2021 až 2027 EÚ zjednodušila niektoré pravidlá a zároveň stanovila aj nové, ktoré možno vzhľadom na doterajšie skúsenosti považovať za rizikové. Ide najmä o dodržanie povinných tematických koncentrácií³⁴⁹ z Európskeho fondu regionálneho rozvoja (EFRR) do prvých dvoch cieľov politiky súdržnosti (Inteligentnejšia Európa, Ekologickejšia,

³⁴⁷ OP Slovensko zlučuje sedem samostatných OP PO 2014 až 2020: OP Kvalita životného prostredia, OP Efektívna verejná správa, OP Výskum a inovácie (neskôr včlenený do OP Integrovaná infraštruktúra), OP Technická pomoc, Integrovaný regionálny OP, OP Ľudské zdroje.

³⁴⁸ Uznesenie vlády SR č. 329 z 27. 5. 2020 k návrhu na určenie orgánov zodpovedných za koordináciu, riadenie, kontrolu a audit Európskeho fondu regionálneho rozvoja, Európskeho sociálneho fondu plus, Kohézneho fondu, Európskeho námorného a rybárskeho fondu, Fondu pre azyl a migráciu, Fondu pre vnútornú bezpečnosť a Nástroja na riadenie hraníc a víza v PO 2021 až 2027.

³⁴⁹ Tematické koncentrácie sa v prostredí fondov EÚ chápu ako prioritné oblasti, do ktorých je potrebné investovať.

nízkouhlíková Európa), kde má smerovať minimálne 85 % celkovej alokácie v rámci viac rozvinutých regiónov a minimálne 55 % v rámci menej rozvinutých regiónov. Na opatrenia v oblasti zmeny klímy z Kohézneho fondu je potrebné vyčleniť 37 % a z EFRR 30 % prostriedkov.

Ďalšie riziká čerpania fondov EÚ v novom PO súvisia s týmito skutočnosťami:

1. zníženie financovania zo zdrojov EÚ pri viac rozvinutých regiónoch (v SR to platí pre región Bratislavského kraja) z 50 % na 40 %;
2. nové nástroje EÚ predstavujú pridelenie ďalších prostriedkov, čo má za následok súbeh implementácie nových nástrojov EÚ s dočerpávaním prostriedkov PO 2014 až 2020 a implementáciou PO 2021 až 2027, čo predstavuje riziko posúvania implementácie nového PO, ako aj vysoký tlak na efektívnu koordináciu všetkých nástrojov;
3. v oblasti ľudských zdrojov chýba strategické plánovanie a riadenie pre zabezpečenie efektívnej implementácie, ako aj kvalitné personálne kapacity hlavne v regiónoch; dostatočné a kvalitné ľudské zdroje sú nevyhnutné pre úspešné zvládnutie dobiehajúceho PO a to súbežne s naštartovaním nového PO a čerpaním ďalších nástrojov EÚ.

Európsky fond na prispôsobenie sa globalizácii (EGF)

Slovenská republika nielen čelí vážnym a dlhodobým problémom pri čerpaní finančných zdrojov z EÚ, nevyužíva tiež všetky zdroje, ktorých čerpanie je relatívne bezproblémové a nevyžaduje si zdĺhavé komplikované administratívne procesy. Dobrým príkladom je Európsky fond na prispôsobenie sa globalizácii (EGF), o zdroje z ktorého mohla Slovenská republika žiadať už viackrát, no zatiaľ tak ešte neurobila.

Stručná charakteristika

EGF vznikol v roku 2007 s ročným rozpočtom vo výške 150 miliónov Eur. Jeho zdroje boli pôvodne vyčleňované predovšetkým v prospech osôb, ktoré stratili zamestnanie v dôsledku hromadného prepúšťania súvisiaceho s pohybom na globálnom trhu. Najčastejšie dôvody uvádzané národnými autoritami v žiadosti o mobilizáciu EGF sa konkrétne týkali prípadov optimalizácie pracovnej sily a ekonomických problémov zamestnávateľa, ktorý sa snažil

vyrovnať s tlakom konkurenčného prostredia, alebo odchodom zamestnávateľa do regiónu s lacnejšou pracovnou silou.

V odpovedi na finančnú krízu v roku 2008, na krízu spôsobenú pandémiou ochorenia COVID-19, ale aj z dôvodu rozmáhajúcej sa digitalizácie, automatizácie, presadzovania čoraz zásadnejších opatrení v oblasti environmentálnej a energetickej politiky, či z dôvodu iných zmien, sa parametre fondu zmenili tak, aby pomoc, ktorá sa prostredníctvom neho poskytuje, bola flexibilnejšia, účinnejšia a zahŕňala širší okruh osôb v núdzi. V súčasnom viacročnom rozpočtovom období (2021 – 2027) predstavuje ročný rozpočet fondu 209,6 milióna eur, pričom jeho využitie sa môže aplikovať už od hranice 200 pracujúcich alebo samostatne zárobkovo činných osôb, ktoré stratili zamestnanie (oproti pôvodných 500). Dôraz, ktorý nové nariadenie o EGF z 28. apríla 2021 kladie na regióny a trhy menších členských štátov, kde „*vlny prepúšťania v rôznych odvetviach majú rovnako výrazný dosah na miestny trh práce*“³⁵⁰ sa premieta do snahy umožniť získanie podpory z fondu aj v prípade nižšieho počtu zrušených pracovných miest. Z fondu je možné financovať 60 % nákladov na projekty, ktorých hlavným cieľom je dopomôcť cieľovým skupinám vrátiť sa na trh práce a zvýšiť svoje uplatnenie na ňom.³⁵¹

Popri prepustených zamestnancoch s pracovnou zmluvou na dobu neurčitú sa o podporu z EGF môžu uchádzať aj dočasní zamestnanci, samostatne zárobkovo činné osoby a mladí ľudia, ktorí neboli zamestnaní, ani sa nenachádzali v procese vzdelávania alebo odbornej prípravy (tzv. NEET). Finančná podpora sa priznáva pri hľadaní práce, kariérom poradenstve, vzdelávaní, odbornej príprave a rekvalifikácii, mentorstve a školeniach, podnikaní a založení podniku, odbornej príprave, mobilite/premiestnení.³⁵² V novom nariadení o EGF z roku 2021 sa dôraz kladie napríklad aj na odbornú prípravu a rekvalifikáciu vrátane zručností v oblasti informačných a komunikačných technológií a ďalších digitálnych zručností, zavádza sa tiež

³⁵⁰ Európska komisia. 2021. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2021/691 z 28. apríla 2021 o Európskom fonde...

³⁵¹ Ibid.

³⁵² Európska komisia. Európsky fond na prispôsobenie sa globalizácii na pomoc nadbytočným pracovníkom (EFG).

podpora pri prevzatí podniku zamestnancami, činnosti zameranej na spoluprácu a na určité skupiny.³⁵³

Využívanie fondu členskými krajinami EÚ

Od začiatku existencie fondu po rok 2020 bolo schválených 166 žiadostí o finančnú podporu. Suma vo výške 652 002 420 eur bola v tomto období poskytnutá pre podporu 159 198 osôb z 20 členských štátov EÚ. Najvyšší počet žiadostí podalo Estónsko (24), nasledované Holandskom (19) a Belgickom (14). V hodnotenom období 2007 – 2020 predstavovala priemerná suma požadovaná z EGF na jedného prijímateľa 3 993 eur. „O najvyššiu sumu spolufinancovania z EGF požiadalo Francúzsko (99 655 342 na 9 žiadostí), za ním nasledovalo Írsko (67 720 204 eur na 10 žiadostí) a Taliansko (63 885 181 eur na 14 žiadostí).“³⁵⁴ Uvedené štatistické údaje spolu s priemernou viac ako 50 % mierou opätovného začlenenia do zamestnania v prípade pracovníkov, ktorým bola poskytnutá pomoc prostredníctvom EGF³⁵⁵, dokazuje opodstatnenosť existencie a využívania daného nástroja.

Hlavný dôvod, ktorý členské štáty odrádza od podávania žiadostí o podporu z EGF súvisí s ich finančnou a inštitucionálnou kapacitou.³⁵⁶ Popri nedostatku ľudských zdrojov zodpovedajúcich za správne využívanie EGF, môže v prípade Slovenska predstavovať isté prekážky a) podceňovanie významu vzdelávania a poradenstva pri opätovnom začleňovaní na trh práce, b) úroveň flexibility verejných inštitúcií a c) schopnosť ich efektívnej spolupráce s neverejným sektorom v prípade rýchleho a efektívneho využívania európskych zdrojov.

Uvedené prekážky však považujeme za prekonateľné, pričom náklady spojené s využívaním EGF majú potenciál vrátiť sa v podobe zníženého počtu dávok v nezamestnanosti, vyššieho výberu daní a posilnenia schopnosti slovenského hospodárstva reagovať na nepredvídateľné udalosti v oblasti trhu práce. EGF je nástroj s potenciálom pomôcť nezamestnaným, a to tak

³⁵³ Ibid.

³⁵⁴ Európska komisia. 2021. Prílohy k správe Komisie Európskemu parlamentu a Rade o činnostiach Európskeho fondu.

³⁵⁵ Európska komisia. 2021. Správa Komisie Európskemu parlamentu a Rade o činnostiach Európskeho fondu...

³⁵⁶ Európska komisia. 2021. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2021/691 z 28. apríla 2021 o Európskom fonde...

pri prepúšťaní celoslovenského významu, ako aj pri strate pracovných pozícií v lokálnom meradle. Vie byť adresný v prípade znevýhodnených a zraniteľných skupín obyvateľstva, podporuje mobilitu, socializáciu, ponúka tiež možnosť celoživotného vzdelávania. Jeho využitie je zaujímavé aj z hľadiska prevencie proti zväčšujúcim sa sociálnym a regionálnym rozdielom a frustrácii prameniacej z pocitu bezvýchodiskovosti v dôsledku straty zamestnania v slabo rozvinutých regiónoch.

EGF a ESF

Aj napriek doplnkovej funkcii EGF voči Európskemu sociálnemu fondu (ESF), predstavuje EGF významný nástroj pomoci v reakcii na hromadné prepúšťanie, ku ktorému došlo počas krátko obdobia a na krízové situácie. Pomoc, ktorú EGF poskytuje je lepšie prispôbená konkrétnym situáciám, personalizovanejšia, jedinečná a z pohľadu najzraniteľnejších skupín oveľa adresnejšia, než pomoc poskytovaná prostredníctvom ESF.³⁵⁷

Fond európskej pomoci pre najodkázanejšie osoby

Napriek celkovému blahobytu Európskej únie je takmer štvrtina Európanov stále ohrozená chudobou alebo sociálnym vylúčením. Boj proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu je jadrom stratégie Európa 2020. Komisia vyčlenila na obdobie 2014 – 2020 prostredníctvom Fondu európskej pomoci pre najodkázanejšie osoby³⁵⁸ (FEAD) 3,8 miliárd eur. Cieľom FEAD je zmierniť extrémne formy chudoby s najväčším vplyvom na sociálne vylúčenie, ako sú bezdomovectvo, chudoba detí a potravinová deprivácia.

S cieľom zefektívniť a zjednodušiť oblasť financovania a vytvoriť ďalšie príležitosti na synergie prostredníctvom integrovaných prístupov k financovaniu by sa mali akcie, ktoré boli podporované z FEAD zriadeného nariadením Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 223/2014³⁵⁹ a programu Európskej únie v oblasti zamestnanosti a sociálnej inovácie

³⁵⁷ Európska komisia. 2021. Správa Komisie Európskemu parlamentu a Rade o činnostiach Európskeho fondu...

³⁵⁸ Pojem „najodkázanejšie osoby“ ostáva všeobecným pojmom, záleží preto na členských štátoch, aby určili osoby najviac ohrozené chudobou, na ktoré sa má zamerať podpora z FEAD prostredníctvom ich vnútroštátnych operačných programov.

³⁵⁹ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 223/2014 z 11. marca 2014 o Fonde európskej pomoci pre najodkázanejšie osoby (Ú. v. EÚ L 72, 12.3.2014), s. 1.

zriadeného nariadením Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1296/2013 (12), začleniť do ESF+.

Pridelené rozpočtové prostriedky FEAD pre Slovensko predstavujú 55,1 milióna eur, vnútroštátny príspevok je 9,7 milióna eur. Využitie finančných prostriedkov je určené na poskytovanie potravinovej a materiálnej pomoci pre ľudí bez domova a domácností, ktorým sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi, ktoré sú odkázané na sociálnu podporu.³⁶⁰

Revidovaný Operačný program potravinovej a základnej materiálnej pomoci (ďalej len revidovaný OP FEAD) predkladá Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky z dôvodu navýšenia finančných prostriedkov na OP FEAD zo zdrojov iniciatívy REACT-EÚ na základe Vykonávacieho rozhodnutia Komisie (EÚ) 2021/2055 z 23. novembra 2021, ktorým sa mení vykonávacie rozhodnutie (EÚ) 2021/182 s cieľom stanoviť rozdelenie zdrojov REACT-EU na rok 2022 podľa členských štátov.

V rámci novej iniciatívy REACT-EU Európska komisia navrhla navýšenie finančných prostriedkov súčasných programov, v rámci ktorých je aj Operačný program FEAD. Európska komisia prijala dňa 23. 11. 2021 Vykonávacie rozhodnutie 2021/2055, ktorým stanovila rozdelenie zdrojov REACT-EU na rok 2022 podľa členských štátov. Prvá tranža REACT-EU pre Slovenskú republiku na rok 2021 bola stanovená vo výške 615 975 590 eur a druhou tranžou REACT-EU na rok 2022 sa Slovenskej republike prideliuje suma 129 205 640 eur v bežných cenách. Celková alokácia REACT-EU pre Slovenskú republiku tak predstavuje sumu 745 181 230 eur.³⁶¹ Ako vyplýva z návrhu revidovaného operačného programu potravinovej a základnej materiálnej pomoci na roky 2014 až 2020, ktorý schválila Vláda SR, zvýšenie objemu prostriedkov pre tento fond v tomto roku pomôže 60-tisícom príjemcov pomoci v hmotnej núdzi. Pozitívny vplyv sa prejaví znížením ekonomického zaťaženia domácnosti so zabezpečením základných komodít ako sú potraviny u rozšírenej cieľovej skupiny. Pôjde o poskytovanie potravinových balíčkov pre ľudí v hmotnej núdzi.

³⁶⁰ Európska komisia. 2016. Prelomenie začarovaného kruhu chudoby a deprivácie, s. 23.

³⁶¹ Revidovaný operačný program potravinovej a základnej materiálnej pomoci 2014/2020, s. 6.

FEAD pomáha zmierňovať najhoršie formy chudoby v EÚ, ako je potravinová deprivácia a materiálna deprivácia najodkázanejších osôb. Fond podporuje vnútroštátne schémy, v rámci ktorých sa potravinová alebo základná materiálna pomoc distribuuje pomocou partnerských organizácií vybraných členskými štátmi medzi najodkázanejšie osoby.

Táto pomoc zahŕňa potraviny a ďalšie základné veci osobnej potreby, napríklad mydlo a šampón. Materiálnu pomoc musia sprevádzať opatrenia v oblasti sociálneho začlenenia, ako sú napríklad usmernenie a podpora, ktoré majú ľuďom pomôcť vymaniť sa z chudoby.

FEAD, ktorý bol zriadený v roku 2014 so sedemročným rozpočtom 3,8 miliárd eur v rámci úsilia EÚ o zmiernenie najhorších foriem chudoby a podporu európskej sociálnej súdržnosti, každoročne pomáha približne trinástim miliónom ľudí vrátane štyroch miliónov detí. Fond vznikol s cieľom prelomiť začarovaný kruh chudoby a deprivácie a prispieva k tomu poskytovaním nefinančnej pomoci niektorým z najzraniteľnejších osôb v EÚ. V rámci fondu sa poskytuje podpora jednotlivcom, rodinám, domácnostiam alebo skupinám ľudí v členských štátoch EÚ, a to vo forme jedla, oblečenia či ďalších základných potrieb. Zároveň sa umožňuje prístup k poradenským a konzultačným službám alebo k inej pomoci zameranej na opätovné začlenenie do spoločnosti. FEAD môže tiež financovať nezávislé činnosti v oblasti sociálneho začlenenia zamerané na najodkázanejšie osoby a na posilňovanie ich zručností a schopností, aby dokázali prekonať ťažkosti alebo diskrimináciu, ktorým čelia v každodennom živote.

Pandémia ochorenia COVID-19 a jej hospodárske dôsledky viedli k zhoršeniu finančnej situácie viac než 20 % obyvateľov Únie, ktorým aktuálne hrozí chudoba alebo sociálne vylúčenie. Kríza spôsobená novým koronavírusom tiež prehĺbila sociálne rozdiely, viedla k rozsiahlejšiemu zániku pracovných miest a zvýšila mieru nezamestnanosti a nerovnosti.

FEAD bol dobre začlenený do rámca sociálnej politiky a pomerne efektívne prispieva k postupom členských štátov pri zmierňovaní chudoby. Navyše obsahuje inovačné opatrenia sociálneho začlenenia. V osobitnej Správe Európskeho dvora audítorov sa však uvádza, že fond ostáva naďalej v podstate systémom potravinovej podpory a nie vždy sa zameriava na

najextrémnejšie formy chudoby v členských štátoch. A napokon, z dôvodu neúplného monitorovania sme nemohli určiť jeho podiel na znižovaní chudoby.³⁶²

Napriek týmto zmenám je však možné konštatovať, že FEAD ostáva v podstate programom potravinovej pomoci, keďže 83 % prostriedkov fondu je vyčlenených na potravinovú pomoc. Umožnilo to základné nariadenie o FEAD, ktoré členským štátom umožňuje financovať potravinovú pomoc veľmi podobným spôsobom ako v rámci predchádzajúceho programu distribúcie potravín pre najodkázanejšie osoby.

Európsky sociálny fond plus

S cieľom riešiť pretrvávajúcu vysokú úroveň chudoby detí v Únii a v súlade so zásadou 11 piliera, v ktorej sa uvádza, že deti majú právo na ochranu proti chudobe a že deti zo sociálne a ekonomicky znevýhodneného prostredia majú právo na osobitné opatrenia na podporu rovnosti príležitostí, by členské štáty mali pri programovaní prideliť primeranú sumu zo svojich zdrojov zo zložky ESF+ podliehajúcej zdieľanému riadeniu na vykonávanie záruky pre deti pre činnosti zamerané na riešenie chudoby detí v súlade so špecifickými cieľmi ESF+, ktoré umožňujú programovanie zdrojov na akcie, ktoré priamo podporujú rovný prístup detí k starostlivosti o ne, vzdelávaniu, zdravotnej starostlivosti, dôstojnému bývaniu a primeranej výžive. Členské štáty, v ktorých bola v rokoch 2017 až 2019 podľa údajov Eurostatu priemerná miera detí mladších ako 18 rokov ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením vyššia, než bol v tomto období priemer Únie, by mali na uvedené činnosti prideliť aspoň 5 % svojich zdrojov zo zložky ESF+ podliehajúcej zdieľanému riadeniu.

S cieľom uľahčiť inkluzívnu hospodársku obnovu po závažnej kríze a podporovať zamestnanosť mladých ľudí v meniacom sa svete práce a vzhľadom na pretrvávajúce vysoké úrovne nezamestnanosti a neaktivity mladých ľudí vo viacerých členských štátoch a regiónoch je potrebné, aby členské štáty investovali primeranú časť svojich zdrojov z ESF+ do opatrení na podporu zamestnanosti a zručností mladých ľudí, a to aj prostredníctvom vykonávania systémov záruk pre mladých ľudí. Členské štáty by takisto mali investovať do opatrení

³⁶² Osobitná správa - FEAD – Fond európskej pomoci pre najodkázanejšie osoby: cená podpora, ale jej podiel na znižovaní chudoby nie je zatiaľ stanovený, 2019, s. 1.

zameraných na uľahčenie prechodu zo školy do zamestnania, ako aj do primeraných kapacít služieb zamestnanosti s cieľom poskytovať mladým ľuďom individualizovanú a celostnú podporu a lepšie zacielené ponuky. Úplným začlenením iniciatívy na podporu zamestnanosti mladých ľudí do ESF+ bude implementácia cielených akcií v oblasti zamestnanosti mladých ľudí účinnejšia a efektívnejšia a rozsah pôsobnosti sa rozšíri aj na štrukturálne opatrenia a reformy, čím sa zabezpečí lepší súlad medzi podporou z finančných prostriedkov Únie a vykonávaním posilnenej záruky pre mladých ľudí.

Zvyšovanie úrovne zručností a získavanie nových a rôznorodých zručností pomáha mladým ľuďom využiť príležitosti v rastúcich odvetviach a pripraviť sa na meniaci sa charakter práce a zároveň využiť príležitosti vyplývajúce z digitálnej a zelenej transformácie a transformácie priemyselných ekosystémov Únie. Preto by členské štáty, v ktorých bola v rokoch 2017 – 2019 podľa údajov Eurostatu miera mladých ľudí vo veku 15 až 29 rokov, ktorí neboli zamestnaní, ani neboli v procese vzdelávania alebo odbornej prípravy, vyššia, než bol v tomto období priemer Únie, mali na tieto akcie prideliť aspoň 12,5 % svojich zdrojov zo zložky ESF+ podliehajúcej zdieľanému riadeniu.

Podpora sociálnej inovácie³⁶³ má zásadný význam pre to, aby sa zlepšila schopnosť politik reagovať na sociálne zmeny a aby sa podnietili a podporovali inovačné riešenia. Pri zlepšovaní efektívnosti politik je rozhodujúce najmä testovanie a hodnotenie inovačných riešení pred tým, než sa začnú využívať vo väčšej miere, čo opodstatňuje ich osobitnú podporu z ESF+. Kľúčovú úlohu pri realizácii sociálnej inovácie a prispievaní k hospodárskej a sociálnej odolnosti by mohli zohrávať podniky sociálneho hospodárstva.

Členské štáty a Európska komisia by mali zabezpečiť, aby ESF+ prispieval k podpore rovnosti medzi ženami a mužmi v súlade s článkom 8 ZFEÚ v záujme podpory rovnosti zaobchádzania a rovnosti príležitostí medzi ženami a mužmi vo všetkých oblastiach vrátane účasti na trhu práce, podmienok zamestnávania a kariérneho rastu. Takisto by mali zabezpečiť, aby ESF+

³⁶³ „Sociálna inovácia“ je podľa nariadenia, ktorým sa zriaďuje ESF+ činnosť, ktorá má z hľadiska svojich cieľov aj prostriedkov sociálny charakter, a to najmä činnosť, ktorá súvisí s vývojom a realizáciou nových myšlienok týkajúcich sa výrobkov, služieb, postupov a modelov, ktorá napĺňa sociálne potreby a zároveň vytvára nové sociálne vzťahy alebo spoluprácu medzi verejnými organizáciami, organizáciami občianskej spoločnosti alebo súkromnými organizáciami, čím je prospešná pre spoločnosť a zvyšuje jej schopnosť konať.

slúžil na podporu rovných príležitostí pre všetkých bez diskriminácie v súlade s článkom 10 ZFEÚ, podporoval začlenenie osôb so zdravotným postihnutím do spoločnosti na rovnakom základe s ostatnými.

Európska komisia a členské štáty by mali zaručiť koherentnosť, koordináciu a komplementárnosť medzi zložkou ESF+ podliehajúcou zdieľanému riadeniu a inými fondmi, programami a nástrojmi Únie, ako je napríklad FST, či Fond európskej pomoci pre najodkázanejšie osoby.

Fond na spravodlivú transformáciu

Zelená a digitálna transformácia a transformácia európskych priemyselných ekosystémov pravdepodobne prinesie množstvo nových príležitostí, ak ich bude sprevádzať správny súbor zručností a vhodné politiky a opatrenia v oblasti zamestnanosti, ako aj v sociálnej oblasti. Jedným z aktuálnych opatrení EÚ, ktorého cieľom je poskytovať podporu územiám, ktoré čelia vážnym sociálno-ekonomickým výzvam vyplývajúcim z prechodu ku klimatickej neutralite, je Fond na spravodlivú transformáciu (FST).

Cieľmi FST je zmierňovať nepriaznivé účinky klimatickej transformácie podporou najviac postihnutých území a dotknutých pracovníkov a podporovať **vyváženú sociálno-ekonomickú transformáciu**. FST sa vykonáva v rámci pravidiel zdieľaného riadenia, čo znamená úzku spoluprácu s národnými, regionálnymi a miestnymi orgánmi. Na získanie prístupu k podpore z fondu musia členské štáty predložiť plány spravodlivej transformácie územia.

Pri podpore opatrení v oblasti energetickej efektívnosti by sa mala umožniť podpora z FST pre investície, ktoré prispievajú aj k znižovaniu energetickej chudoby, najmä zlepšením energetickej efektívnosti bytového fondu. Z FST by sa mala umožniť podpora pre vývoj inovačných technológií uskladňovania. V záujme ochrany občanov, ktorí sú najviac zraniteľní voči klimatickej transformácii, by mal FST pokrývať aj zvyšovanie úrovne zručností a rekvalifikáciu vrátane odbornej prípravy dotknutých pracovníkov bez ohľadu na to, či sú stále zamestnaní alebo v dôsledku transformácie prišli o prácu. FST by mal poskytovať vhodnú formu podpory aj uchádzačom o zamestnanie, čo zahŕňa aj pomoc pri hľadaní pracovného miesta a ich aktívne začleňovanie do trhu práce. FST by mal venovať osobitnú pozornosť aj

ďalším zraniteľným skupinám, ktoré neprimerane trpia v dôsledku nepriaznivých účinkov transformácie, ako sú napríklad pracovníci so zdravotným postihnutím.

S cieľom posilniť hospodársku diverzifikáciu území postihnutých transformáciou, by sa z FST mala poskytovať **podpora podnikom** a hospodárskym aktérom okrem iného vo forme podpory produktívnych investícií do mikropodnikov, malých a stredných podnikov.

Na podporu splnenia záväzkov, pokiaľ ide o splnenie cieľa klimaticky neutrálnej Únie do roku 2050, môže Slovenská republika čerpať zdroje aj z Mechanizmu spravodlivej transformácie v rámci **troch pilierov**.

Obrázok 8 Tri piliere mechanizmu spravodlivej transformácie

Zdroj: MIRRI, február 2021

Prvý pilier Mechanizmu spravodlivej transformácie - Fond na spravodlivú transformáciu, ktorého finančné zdroje budú poskytované vo forme grantov, bude v programovom období 2021 – 2027 kľúčovým nástrojom pre riešenie dôsledkov prechodu na klimaticky neutrálne hospodárstvo. Kým FST poskytne finančné prostriedky primárne vo forme grantov, zvyšné dva zdroje financovania (návrtné formy) plánované ako súčasť Mechanizmu spravodlivej transformácie (osobitná schéma v rámci Programu InvestEU a úverový nástroj pre verejný sektor EIB) budú stimulovať verejné a súkromné investície podporou investičných projektov od finančných partnerov, ako je EIB.

V rámci **Mechanizmu spravodlivej transformácie** je celková alokácia pre všetky členské štáty EÚ zapojené do tohto mechanizmu **100 mld. eur** – z toho 17,5 mld. eur je vyhradených pre prvý pilier (**459 mil. eur pre Slovenskú republiku**) a 82,5 mld. eur pre druhý a tretí pilier Mechanizmu spravodlivej transformácie (alokácia pre Slovenskú republiku pre tieto návratné finančné zdroje je otvorená v rámci finančného rámca). V rámci PO 2021 - 2027 bude FST samostatnou prioritnou osou Operačného programu Slovensko. Podľa návrhu nariadenia sa predpokladá financovanie z FST pre menej rozvinuté regióny vo výške 85 % a 50 % pre viac rozvinuté regióny. Oprávnenými regiónmi na čerpanie podpory z Fondu na spravodlivú transformáciu sú horná Nitra, ktorá bude po roku 2023 najviac zasiahnutá pozastavením banskej ťažby a výroby elektriny a tepla z uhlia a Košický kraj. MIRRI SR vedie rokovania s Európskou komisiou, aby podporu mohol čerpať aj Banskobystrický kraj. V rozpočte EÚ na rok 2022 je výška pre FST stanovená na 1,2 miliardy eur.

Podpora z Fondu na spravodlivú transformáciu bude podmienená schválením **plánov spravodlivej transformácie územia**, ktoré musia obsahovať najmä opis záväzkov Slovenskej republiky, pokiaľ ide o proces transformácie v súlade s národným energetickým a klimatickým plánom a cieľom klimatickej neutrality EÚ do roku 2050. Schválením plánov sa umožní poskytovanie podpory aj z druhého a tretieho piliera Mechanizmu spravodlivej transformácie.

459 miliónov eur z prvého piliera FST je v prípade Slovenska vhodné využiť napríklad na likvidáciu environmentálnych záťaží, na podporu nových a inovatívnych odvetví v dotknutých regiónoch, ktoré tamojším ľuďom zabezpečia kvalitné pracovné miesta s vyššou pridanou hodnotou, lepšie platy a celkové životné podmienky.

Granty EHP a Nórska

Nórsko, Island a Lichtenštajnsko ako nečlenské štáty EÚ poskytujú od roku 1994 prostredníctvom Grantov Európskeho hospodárskeho priestoru (EHP) a Nórska finančné príspevky tým krajinám EÚ, ktorých hrubý domáci produkt na obyvateľa je nižší ako 90 % priemeru EÚ. V programovom období 2014 - 2021 je týchto krajín 15, vrátane Slovenskej republiky. Hlavným cieľom týchto grantov je prispievať k znižovaniu ekonomických a sociálnych rozdielov v rámci EHP a k posilňovaniu spolupráce medzi prispievateľskými

(donorskými) a prijímateľskými štátmi. Realizované projekty sú financované z dvoch mechanizmov - Finančný mechanizmus EHP a Nórsky finančný mechanizmus. Štátny rozpočet SR sa na financovaní podieľa 15 %.

Implementácia dvoch predchádzajúcich programových období (2004 - 2009 a 2009 - 2014) doposiaľ priniesla želané výsledky a nepochybne identifikovaný prínos naprieč oblasťami, v ktorých boli programy realizované. Granty EHP a Nórska sú dnes „značkou“, ktorá nachádza v spoločenskom vedomí svoje stabilné miesto a možno ich označiť ako „úspešný príbeh“, podporujúci zelenú, konkurencieschopnú a inkluzívnu Európu, čo je mimochodom aj výstižné celoeurópske motto grantov pre PO 2014 - 2021.

S pomocou Grantov EHP a Nórska Slovenská republika realizuje Program „**Miestny rozvoj, odstraňovanie chudoby a inklúzia Rómov**“, ktorý má za cieľ prispieť k posilneniu miestneho rozvoja a k odstraňovaniu chudoby, so silným zameraním sa na zraniteľné skupiny s vysokým rizikom vylúčenia, ako sú Rómovia.

Program sa vzťahuje na tieto programové oblasti: Inklúzia a posilnenie postavenia Rómov, Deti a mládež v ohrození a Miestny rozvoj a odstraňovanie chudoby a jeho úsilím je posilniť sociálnu a hospodársku súdržnosť na Slovensku. Realizuje nákladovo hospodárne a udržateľné opatrenia, ktoré integrujú komponenty vzdelávania, bývania, zamestnanosti a zdravia. Správca programu, ktorým je Ministerstvo investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie SR, vyhlásilo v rámci tohto programu celkovo 3 otvorené výzvy (LDI01, LDI02 a LDI03). Hlavnou ambíciou týchto výziev je:

- podpora projektov zameraných na sociálny a ekonomický rozvoj najmenej rozvinutých okresov prostredníctvom podpory služieb a infraštruktúry pre deti a mládež,
- podpora miestnych intervencií v blízkosti/v rámci marginalizovaných rómskych komunít,
- podpora budovania kapacít menších miestnych organizácií prostredníctvom realizácie miestnych iniciatív a opakovaného použitia osvedčených dobrých postupov miestneho rozvoja a sociálnej inklúzie marginalizovaných rómskych komunít v oblastiach zdravia,

vzdelávania, zamestnanosti, bývania a nediskriminácie, s primárnym zameraním na nediskrimináciu.³⁶⁴

Riešenie sociálnych problémov v marginalizovaných rómskych komunitách si vyžaduje osobitný prístup a tiež úzku spoluprácu so samosprávami, mimovládnyimi organizáciami a ďalšími aktérmi. Cieľom je prispieť k posilneniu miestneho rozvoja a k odstraňovaniu diskriminácie a chudoby v sociálne najzraniteľnejších skupinách obyvateľstva. Na takéto aktivity je z Nórskeho grantov vyčlenených takmer 18 miliónov eur.

Z Grantov EHP a Nórska financované projekty týmto ľuďom pomáhajú priamo v teréne, podporujú rozvoj ich vzdelávania a zručností, aby sa mohli lepšie uplatniť na trhu práce a pomáhajú im tiež v boji s diskrimináciou.

Fond európskej pomoci pre najodkázanejšie osoby

Celkovo je možné považovať FEAD za relevantný nástroj, ktorým sa zabezpečuje poskytovanie potravinovej a materiálnej pomoci najodkázanejším osobám, čím dopĺňa iniciatívy členských štátov a súkromné iniciatívy, ale nie nevyhnutne aj ďalšie iniciatívy EÚ. Fond FEAD vítajú aj subjekty, ktoré sa zaoberajú najodkázanejšími osobami. Jeho prínos k zmierňovaniu chudoby však nebol stanovený. Komisia na PO 2021 – 2027 navrhuje efektívnejšie riešiť:

1. lepšie zameranie pomoci;
2. zabezpečenie opatrení sociálneho začlenenia pre príjemcov základnej materiálnej pomoci;
3. zlepšenie hodnotenia sociálneho začlenenia konečných príjemcov FEAD.

5.5.1 Odporúčania

Na základe predchádzajúcich skúseností je nedostatočná pripravenosť na čerpanie fondov EÚ príčinou posúvania a výrazného zvyšovania intenzity čerpania najmä v posledných rokoch PO.

³⁶⁴ Miestny rozvoj a inklúzia. Dostupné na stránke: <https://www.eeagrants.sk/programy/miestny-rozvoj-a-inkluzia/>

Toto obdobie je potom rizikové z hľadiska generovania chýb aj pre už – v tom čase – začínajúce nové PO, a to z dôvodu nezvládnutia zvýšeného nároku a intenzity prác vzhľadom na disponibilné zdroje. Keďže okrem dočerpávania PO 2014 až 2020 a zdrojov z PO 2021 až 2027 bude môcť SR čerpať ešte aj ďalšie zdroje z Plánu obnovy a odolnosti, bude o to **dôležitejšie zamerať sa najmä na tieto tri rizikové oblasti: monitoring čerpania, personálne kapacity a definovanie kompetencií v PO 2021 až 2027**. Príprava PO 2021 až 2027 by mala zohľadňovať aj poučenia z predchádzajúcich PO s cieľom vyhnúť sa opakovaniu rovnakých nedostatkov a chýb a s dôrazom na čo **najväčšie zjednodušenie systému implementácie**.

Pre efektívnejšie čerpanie zdrojov z EÚ v nasledujúcom období je potrebné:

1. oficiálne sledovať a vykazovať celkový stav úspešne ukončených verejných obstarávaní a uzavretých zmlúv prijímateľov s dodávateľmi, aby boli k dispozícii aktuálnejšie a reálnejšie dáta k začatiu čerpania prostriedkov z EÚ;
2. zaviesť prehľadný a prístupný monitoring priebežného sledovania merateľných ukazovateľov projektov za účelom verejnej kontroly, ktorý umožní priebežne vyhodnocovať riziká potenciálneho prepadnutia zdrojov, resp. korekcií;
3. zabezpečiť dostatočné a kvalitné ľudské zdroje na manažment aj technickú podporu, keďže sa súbežne budú čerpať prostriedky z viacerých balíkov;
4. nastaviť efektívny systém implementácie už na začiatku PO 2021 až 2027, t. j. nastaviť efektívnu a účinnú implementačnú štruktúru, vytvoriť jasné postupy a vhodné nástroje. Dôležité je zvýšiť horizontálnu koordináciu rezortov a správne definovať ich kompetencie, keďže v novom PO sa zlučuje sedem doteraz samostatných OP do jedného OP.

5.6 Inštitút domácej práce a telepráce

Pandémia ochorenia Covid-19 postavila globálne hospodárstvo pred množstvo nových výziev, z ktorých jedna podstatná sa týkala schopnosti udržať maximálny možný výkon hospodárstva pri súčasnej redukcii rizika prenosu nákazy na minimálnu úroveň. Popri preventívnych opatreniach v oblasti hygieny a medicíny sa tak k slovu prihlásili digitálne riešenia a úpravy v spôsobe výkonu práce – predovšetkým práca z domu.

Celospoločenský prínos

Práca z domu poskytuje zdravšie pracovné prostredie (o polovicu menšie riziko výskytu chorôb v porovnaní s prácou v tzv. open space)³⁶⁵ a výrazne znižuje riziko nákazy život ohrozujúcimi a ekonomiku paralyzujúcimi vírusmi akými je Covid-19. Nie je preto prekvapujúce, keď epidemiológovia ako William Hanage³⁶⁶ počas kulminácie vlny nákaz spôsobených ochorením Covid-19 požadovali, aby každý kto môže, pracoval z domu.³⁶⁷ Keďže na rozdiel od iných sektorov sa emisie z dopravy nedarí znižovať a naopak rastú, významným prínosom práce z domu je eliminácia uhlíkovej stopy, čím sa tak radí medzi zaujímavé nástroje v oblasti dosahovania klimatických cieľov.

Výhody z pohľadu zamestnávateľa

Práca z domu však prináša aj ďalšie benefity: umožňuje napríklad lepšiu organizáciu pracovného času – podľa štúdie spoločnosti Airtasker³⁶⁸ dokáže zamestnanec pracujúci z domu ušetriť až 17 dní ročne oproti zamestnancovi dochádzajúcemu do kancelárie. Domáce prostredie umožňuje oveľa lepšiu optimalizáciu pracovných podmienok, čo sa pozitívne podpisuje pod lepšiu koncentráciu a vedie k vyššej produktivite práce. Štúdia profesora Blooma zo Stanford Institute for Economic Policy Research v tejto súvislosti hovorí o viac ako 13 % náraste produktivity pri práci z domu oproti práci vykonávanej v kancelárii.³⁶⁹ O rovnaké percento sa v prípade pracujúcich z domu zvyšuje záujem zotrvať u zamestnávateľa oproti tým, ktorí nikdy z domu nepracovali.³⁷⁰ Podľa štúdie Cardiff University je 39 % pracujúcich z domu v porovnaní s 24,1 % pracujúcimi na určenom pracovisku ochotných pracovať nad rámec pracovných hodín s cieľom dokončiť pracovnú úlohu alebo pomôcť v práci.³⁷¹

³⁶⁵ Herinková, E. Aké benefity prináša práca z domu a prečo by ju zamestnávateľa mali stále viac podporovať?

³⁶⁶ Center for Disease Dynamics at the Harvard TH Chan School of Public Health in Boston.

³⁶⁷ GUARDIAN. 2020. People 'should work from home' to tackle coronavirus spread.

³⁶⁸ Airtasker. 2020. The Benefits of Working From Home.

³⁶⁹ BLOOM, N.A., LIANG, J., ROBERTS, J., YING, Z. J. 2013. Does Working from Home Work?

³⁷⁰ ARLINGTON, Va. 2020. Gartner HR Survey Reveals 41 % of Employees Likely to Work Remotely at Least Some of the Time Post Coronavirus Pandemic.

³⁷¹ Felstead, A., Henseke, G. 2017. Growth and consequences of remote working.

Ďalšia silná prednosť práce z domu tkvie vo využití potenciálu tých ľudí, ktorí by sa vzhľadom na požiadavku byť pri výkone práce fyzicky prítomní na striktno zamestnávateľom určenom mieste o pracovnú pozíciu inak neuchádzali, hoci by pre zamestnávateľa mohli byť významným prínosom. Simon Slade, generálny riaditeľ a spoluzakladateľ spoločnosti Affiloroma, na margo odstraňovania umelých fyzických bariér ohraničujúcich miesto pracovného výkonu v tomto zmysle poznamenáva, že „pokiaľ zamestnancom umožníte pracovať z prostredia mimo kancelárie, môžete zamestnať tých najlepších z najlepších bez toho, aby ste brali ohľad na geografické obmedzenia.“³⁷² Nakoniec, zamestnávateľ iste ocení aj ekonomické úspory, ktoré práca z domu so sebou prináša - či už sa týkajú energií, kancelárskeho vybavenia, pracovných úrazov alebo práceneschopnosti, kde sa ukazuje, že väčšina pracujúcich z domu uprednostňuje pokračovať v práci aj napriek chorobe.*

Výhody z pohľadu zamestnanca

Zamestnanci za dochádzanie do práce z väčších vzdialeností platia spravidla nemalú cenu. Popri nákladoch na dopravu sú nezriedka nútení vynakladať značné finančné prostriedky na ubytovanie. Vysoká koncentrácia pracovných príležitostí v bohatších regiónoch spôsobuje, že najvyššie výdavky spojené s dochádzaním do práce sa týkajú zamestnancov pochádzajúcich z regiónov, kde je životná úroveň nižšia. Dochádzajúci a ich rodiny sú navyše vystavení odlúčeniu, ktoré sa môže podpísať pod nevýhodnejšiu štartovaciu pozíciu ich detí v neskoršom veku, či pod schopnosť prekonávať zdravotné, rodinné, finančné alebo iné vážnejšie prekážky. Neefektívne vynaložený (a nezaplatený) čas znižuje priestor pre plnohodnotnú regeneráciu, či osobnostný rast. Nezanedbateľné je tiež riziko úrazov, ktoré rastie so stúpajúcou vzdialenosťou a frekvenciou dochádzania.

Regionálne dopady a vplyvy na rodovú rovnosť

Dochádzanie do práce z menej rozvinutých regiónov k regiónom rozvinutejším stavia menej rozvinuté regióny pred výzvou zhoršujúcej sa demografickej situácie, zvyšuje riziko odlivu mozgov, ako aj potenciálnych ziskov z investícií, spotreby, či výberu daní a odčerpáva

³⁷² MUHLBAUER, V., HARRY, W. 2017. Redefining Management: Smart Power Perspectives.

* Cartridge People. 2016. The Small Office Home Office (SOHO). Podľa Cartridge report takto uvažuje až 84 % opýtaných.

investície do zdravia, vzdelania a regionálneho rozvoja celkovo. Naopak, regióny, v ktorých sa ponuka práce koncentruje, čo sa v prípade Slovenska týka predovšetkým Bratislavy, môžu trpieť nízkou dostupnosťou bývania, predškolských zariadení, sociálnych služieb, ambulantnej starostlivosti, či zvýšenou mierou premávky³⁷³ a znečistenia.³⁷⁴

Tam, kde to charakter práce umožňuje, práca z domu tieto problémy redukuje a zároveň posilňuje pozitívne dopady na sociálnu oblasť a oblasť rodovej rovnosti. Ak sa napríklad žena stará o chorého príbuzného, a zároveň má možnosť vykonávať prácu, o ktorú má záujem vykonávať z domu, nemusí stáť pred rozhodovaním medzi starostlivosťou o rodinu a kariérou. Odstránenie umelých bariér vyžadujúcich si fyzickú prítomnosť na konkrétnom mieste je v tomto prípade významné aj z pohľadu miery zamestnanosti žien. Tá napríklad v roku 2018 neprekročila mieru zamestnanosti mužov v žiadnom regióne EÚ.³⁷⁵

Štátna správa

Nie menej podstatným prínosom práce z domu je možnosť pomocou tejto formy práce prispieť k rovnomernejšiemu geografickému zastúpeniu zamestnancov v štátnej správe. Zoberme si opäť modelový príklad ženy, ktorá nemôže dlhodobo opustiť miesto svojho trvalého pobytu, pretože sa stará o chorého príbuzného alebo nezaopatrené dieťa. V dobe digitálnych technológií nie je nutné, tak ako v minulosti, uvažovať o fyzickom presune jednotlivých sídel alebo pracovísk orgánov štátnej správy za účelom zvýšenia počtu pracovných príležitostí v menej rozvinutých regiónoch. Administratívne pozície, ktorých je v štátnej správe nezanedbateľný počet, sú vhodnými kandidátkami na intenzívnejšie využívanie inštitútu práce z domu. V prípade odstránenia umelých prekážok, ktoré tejto forme práce bránia v jej efektívnejšom rozšírení, je napríklad namieste očakávať vyššie zastúpenie zamestnancov štátnych úradov, ministerstiev alebo Kancelárie NR SR s iným ako trvalým, či prechodným pobytom v Bratislave a blízkom okolí. Intenzívnejšie presadzovanie práce z domu

³⁷³ Koreň, M. 2021. Takto regionálne rozdiely nezmažeme: Župy kritizujú presun eurofondov do Bratislavského kraja.

* Bratislavský samosprávny kraj sa napríklad podieľa 40 % na množstve emisií vyprodukovaných automobilovou dopravou v rámci územia celého Slovenska. (Koreň, M., 2021)

³⁷⁵ The European Committee of the Regions. 2019. European Regional Social Scoreboard.

v štátnej správe by sa tak mohlo prejavíť aj v posilnení úrovne demokracie a objektívnosti legislatívno-rozhodovacieho procesu v Slovenskej republike a redukcii klientelizmu.

Slovensko

Slovensko vo využívaní práce z domu za európskym priemerom zaostáva. V prípade ľudí, ktorí pracujú z domu len občas je tento pomer 8,4 % : 10,6 % v prospech EÚ 27, pričom vo Švajčiarsku využíva občasnú prácu z domu 26,4 % a v Holandsku 31,3 %. V prípade ľudí, u ktorých táto forma práce prevažuje, je rozdiel výraznejší. Na Slovensku obvykle pracuje z domu len 6,6 % pracujúcich, kým priemer EÚ 27 predstavuje 13,4 %. Viac ako dvadsať percentné zastúpenie pracujúcich z domu má Holandsko (22,5 %), Fínsko (24,8 %), Belgicko (26,2 %), Švédsko (27 %), Luxembursko (28,1 %). Rebríček krajín s najvyšším zastúpením ľudí, ktorí zvyčajne pracujú z domu vedie Írsko s 32 %.³⁷⁶

Práca z domu je na Slovensku definovaná ako domácka práca a telepráca v § 52 Zákona č. 311/2001 Z. z. (ďalej len „Zákonník práce“). Zamestnanec ju môže vykonávať na základe dohody so zamestnávateľom a za podmienok, ktoré upresňuje vyššie uvedený paragraf. Právo vykonávať prácu z domu má zamestnanec v čase mimoriadnej situácie, núdzového stavu alebo výnimočného stavu, a ak to dohodnutý druh práce umožňuje a na strane zamestnávateľa nie sú vážne prevádzkové dôvody, ktoré neumožňujú výkon takejto práce (§ 250b Zákonníka práce).

Znenia ustanovení vyššie uvedených paragrafov považujeme za nedostatočne podporujúce ciele právnej úpravy a za nedostatočne odrážajúce potreby vyplývajúce z dynamických zmien na trhu práce. Zároveň v nich vidíme určitú mieru nejednoznačnosti, ktorá vytvára priestor pre svojvoľnú interpretáciu zamestnávateľom.

³⁷⁶ EUROSTAT. 2022. Employed persons working from home as a percentage of the total employment, by sex, age and professional status (%)

5.6.1 Odporúčania

Efektívne využívanie inštitútu práce z domu má jednoznačný potenciál redukovať neekonomické vynakladanie času a finančných prostriedkov zamestnávateľov a zamestnancov, ako aj verejných zdrojov. Predpokladáme jeho pozitívny vplyv na životné prostredie, verejné zdravie, znižovanie regionálnych, rodových a socio-ekonomických rozdielov.

S cieľom využiť celospoločenské výhody práce z domu preto odporúčame prijať právnu úpravu, v zmysle ktorej má zamestnanec právo vykonávať prácu z domu, ak to dohodnutý druh práce umožňuje a na strane zamestnávateľa nie sú vážne prevádzkové dôvody, ktoré neumožňujú výkon takejto práce – teda právnu úpravu nepodmieňujúcu právo zamestnanca na výkon práce z domu trvaním mimoriadnej situácie, núdzového stavu alebo výnimočného stavu. Ďalej odporúčame prijať právnu úpravu ukladajúcu zamestnávateľovi povinnosť odôvodniť zamietavé stanovisko k žiadosti zamestnanca o povolenie vykonávať prácu z domu aj v prípade, ak sa trvale nesará o dieťa mladšie ako 8 rokov (§ 164, ods. 3). Odôvodnenie by malo obsahovať bližšie špecifikované dôvody, pre ktoré nie je možné žiadosti zamestnanca vyhovieť. V neposlednom rade odporúčame zviditeľniť inštitút práce z domu a jeho pozitívne dopady prostredníctvom kampaní zameraných na zamestnávateľov z oblastí, kde takáto forma výkonu práce pripadá do úvahy, ako aj prostredníctvom kampaní vedených v širšom mediálnom priestore.

5.7 Netypická/flexibilná/neštandardná práca, osobitne prekérna a fraudulentná práca

O práci flexibilnej, atypickej, neštandardnej – ide napríklad o prácu vykonávanú na základe iných než pracovnoprávných vzťahov (dohoda o vykonaní práce, dohoda o pracovnej činnosti, zmluva o dielo), alebo o prácu vykonávanú na základe pracovnej zmluvy, ale v iných než štandardných pracovných režimoch – čo sú práca na dobu neurčitú a na ustanovený týždenný pracovný čas 8 hodín denne (flexibilnou sa potom z tohto aspektu rozumie práca na kratší

pracovný čas, práca domácka, telepráca, práca sezónna, príležitostná, práca na zavolanie-práca s nulovým účtom, práca v noci a cez víkend a pod).³⁷⁷

V prípade týchto nových foriem práce ide o potrebu priblížiť ich „klasickému zamestnávaniu“ – čo sa podmienok výkonu práce (pracovných podmienok), mzdy/platu aj benefitov týka, aby neboli pracovníci znevýhodnení v týchto aspektoch (oproti kmeňovým zamestnancom). Na druhej strane je to práve rozlišovací znak medzi „klasickou“ a flexibilnou prácou, že je pre zamestnávateľa rôzne finančne nákladná.

O výhodách aj nevýhodách flexibilnej práce (budeme ňou chápať všetky vyššie zmenené podoby neštandardnej práce) sa mnoho hovorí aj polemizuje. Existujú skupiny osôb, pre ktoré je táto práca jedinou možnosťou, ako sa uplatniť na trhu práce.

Existujú však aj skupiny, ktoré túto prácu vykonávajú, resp. vykonávali nedobrovoľne – a to z dôvodu, že pre zamestnávateľa bola či stále je táto forma finančnej výhodnejšia (pracovník „stojí firmu menej peňazí“), alebo si to vyžadovali prevádzkové dôvody na strane zamestnávateľa (silnejšia a slabšia prevádzka, potreba vykryť neplánované výpadky kmeňových zamestnancov a pod., potreba riešiť zamestnávanie ľudí z dôvodu výkyvov v dopyte/v odbyte, alebo z dôvodu rôznej potreby práce počas rôznych období - práca v sezóne a mimo sezóny). V tomto prípade sa hovorí o prenose časti podnikateľského rizika podnikateľa na pracovníka. Teda nemožno urobiť všeobecné a jednoznačné závery o tom, či flexibilná práca vplýva a akým spôsobom vplýva na príjmovú nerovnosť. V prípade ľudí, ktorí o prácu majú záujem a je to pre nich (z osobných, rodinných, zdravotných dôvodov) jediný spôsob zamestnať sa, je flexibilná práca výhodou a jedinou šancou, ako byť zárobkovo činný. Rovnako tak pri ľuďoch, ktorí túto formu práce preferujú z osobných – nie vynútených, ale dobrovoľne zvolených a preferovaných dôvodov (popri práci sa vzdelávajú, venujú sa viac svojim

³⁷⁷ Rovnako je tu vysvetlený aj význam „prekérna práca“ (pozri napr. Holečková, a kol., 2021, s. 160): „Slovo prekérny sa vysvetľuje ako háklivý, povážlivý, chúlостivý, trápny. Pojem prekarizácia práce sa v odbornej literatúre a debate používa ako vyjadrenie pre také formy práce, ktoré spôsobujú problémy a ťažkosti na strane vykonávateľov práce a to najmä v porovnaní s výkonom práce v zamestnaneckých pomeroch.“ Flexibilná práca sa často spája aj s pojmom fraudulentný/podvodný. Ide o prípady navonok legitímnych foriem pracovných zmlúv, pretože využívajú legálne zamestnanie/zmluvné vzťahy, pritom však je zřejmé, že zdanlivá pracovná zmluva maskuje „svojrázne pracovné vzťahy a/alebo iného zamestnávateľa“ (Exploring the fraudulent contracting of work in the European Union, 2016; Kordošová, Bednárík, 2016).

koníčkom, športujú, oddychujú). Existuje však stále aj veľmi významná skupina ľudí, ktorí sú nútení takúto prácu prijať, aby si pracovné miesto udržali, alebo získali nové, pretože zamestnávateľ im inú možnosť neponúka.

Štatistický úrad SR realizoval v rámci výberového zisťovania pracovných síl vo štvrtom štvrtroku 2019 špeciálny modul venovaný organizácii práce a pracovného času za druhý štvrtrok 2019. Z neho napríklad vyplýva, že na Slovenku v práci príležitostnej, dočasnej alebo sezónnej pracovalo až 189,1 tis. zamestnancov (8,6 % zo zamestnancov celkom), z toho 89,8 tis. mužov (7,8 %) a 99,3 tis. žien (9,4 % zo zamestnankýň celkom). Až 66 % zamestnancov pracujúcich v týchto režimoch práce uvádza ako dôvod nemožnosť nájsť si inú prácu. V prípade diferencovaného pohľadu na mužov a ženy ide o 64 % mužov a 67 % žien, ktorí napriek tomu, že príležitostnú, sezónnu alebo dočasnú prácu vykonávajú, nevyhovuje im to, ale nemohli nájsť inú prácu. Naopak zvyšnej tretine tieto režimy práce vyhovujú. Veková skladba zamestnancov, ktorí takto pracujú, je najpočetnejšia zo skupiny 25 – 49-ročných, so stredoškolským vzdelaním, z hľadiska klasifikácie zamestnaní majú najpočetnejšie zastúpenie pomocní a nekvalifikovaní pracovníci. Ide prevažne o zamestnancov v priemysle, v trhových a netrhových službách.

Podľa výsledkov tohto modulu VZPS ďalej zisťujeme, že v druhom štvrtroku 2019 pracovalo na kratší pracovný čas 134,4 tis. pracovníkov z celkového počtu 2 591,2 tis., čo predstavuje 5,2 % z pracujúcich celkom (z toho 48,2 tis. pracujúcich predstavujú muži a 86,2 tis. pracujúcich na kratší pracovný čas predstavujú ženy, čo je 3,4% z pracujúcich mužov celkom a 7,4 % pracujúcich žien celkom). Ak by sme sa mali zamerať na zamestnancov, ide o 5,6 % zamestnancov, z toho 36 % zo zamestnancov-mužov a 7,7 % zo zamestnankýň - žien. Podzamestnaní pracovníci predstavujú 22 % z celkového počtu pracujúcich na kratší pracovný čas. V prípade mužov a žien existujú v tomto indikátore mierne odchýlky, keď ¼ mužov pracujúcich na kratší pracovný čas a 21 % žien takto pracujúcich je klasifikovaná ako podzamestnaní, teda mali by záujem pracovať viac a sú pripravení v krátkom čase do práce nastúpiť. Podzamestnanosť – teda percento populácie, ktorá pracuje menej, ako by mala záujem a je v krátkom čase pripravená nastúpiť do práce – sleduje napríklad aj EU SILC v rámci indikátorov chudoby a sociálneho vylúčenia.

Keď sme zisťovali štruktúru pracujúcich na kratší pracovný čas: najviac pracovníkov pracuje na kratší pracovný čas vo vekovej skupine 25 – 49-ročných, v štruktúre podľa vzdelania ide o najpočetnejšiu skupinu stredoškolsky vzdelaných, ktorí pracujú na kratší pracovný čas, z hľadiska sektora ekonomickej činnosti sú pracujúci na kratší pracovný čas najpočetnejšie pracujúci v trhových a netrhových službách, a podľa klasifikácie zamestnaní pracuje na kratší pracovný čas najpočetnejšia skupina ako pracovníci služieb a obchodu, a ešte početnejšia ako nekvalifikovaní a pomocní pracovníci.

Podľa uvedených výsledkov VZPS, ktoré sledujú motiváciu práce na kratší pracovný čas, z celkového počtu ľudí pracujúcich na kratší pracovný čas uviedlo 22%, že dôvodom je nemožnosť nájsť si prácu na ustanovený týždenný pracovný čas (pričom tak odpovedala štvrtina všetkých pracovníkov - mužov na kratší pracovný čas a 21% takto pracujúcich žien – pracovníčok), druhý najčastejšie uvádzaný dôvod bol, že takto prácu organizuje zamestnávateľ z prevádzkových dôvodov (nedostatku práce), pričom túto možnosť volilo 16 % pracujúcich na kratší pracovný čas (21 % mužov zo všetkých mužov na KPČ a 13 % žien). Kumulatívne tieto dva dôvody, ktoré jediné boli „nedobrovoľné dôvody“ výkonu práce na KPČ (ostatné boli objektívne alebo subjektívne dôvody na strane pracovníka/zamestnanca), 38 % všetkých pracujúcich na KPČ, pričom ide o 45 % všetkých mužov takto pracujúcich a 34 % všetkých takto pracujúcich žien, pracuje na KPČ nedobrovoľne.

Na Slovensku pracuje (podľa výsledkov VZPS v druhom štvrtroku 2019) 1% pracujúcich, čo je cca 26,6 tisíc ľudí v ďalšom zamestnaní, z toho 16,2 tis. predstavujú muži, 10,5 tis. ženy. Viac ako dve tretiny takto pracujúcich (necelých 69 %, z toho 69 % mužov a 67,5 % žien) pracuje v ďalšom zamestnaní s cieľom získať dodatočný zárobok. Z hľadiska vekového zloženia, ďalšie zamestnanie majú ľudia prevažne 24 - 49-roční (tvoria 65 % z celkového počtu pracujúcich v ďalšom zamestnaní, ďalšiu tretinu predstavujú ľudia 50 roční a starší). Keď túto skupinu ľudí budeme štrukturovať podľa veku: v ďalšom zamestnaní pracujúcich 16,2 tisíc ľudí predstavujú muži vo veku 24 - 49 rokov (70 %), muži 50 a viac roční (zvyšných 30 %). Mladší muži pracujúci v ďalšom zamestnaní predstavujú zo spomínanej skupiny celkovo takto pracujúcich mužov necelé percento. Keď budeme podľa veku štrukturovať skupinu 10,5 tisíc žien pracujúcich v ďalšom zamestnaní, vo veku 24 - 49 rokov je 55 % takto pracujúcich žien, 38 % je 50-ročných

a starších. Z hľadiska sektorového pracujú ľudia s ďalším zamestnaním hlavne v službách, tak trhových, ako aj netrhových. Odpracujú v ďalšom zamestnaní do 10 hodín týždenne (podľa sledovaného referenčného týždňa) – 5,1 tis. mužov a 6,5 tis. žien, resp. 10 - 19 hodín (8,1 tis. mužov a 2,2 tis. žien). Zostávajúca skupina 4,7 tisíc pracuje v ďalšom zamestnaní 20 a viac hodín týždenne (podľa referenčného týždňa zisťovania VZPS). Zaujímavá je vzdelanostná skladba ľudí s ďalším zamestnaním, keď až 58 % z tejto skupiny predstavujú vysokoškolsky vzdelaní ľudia (55 % muži a 63 % ženy) a 34,5 % ľudia s úplným stredným vzdelaním s maturitou. V ďalšom zamestnaní prevažuje práca v pracovnom pomere, o niečo menší podiel predstavujú samozamestnaní (v pomere 60 : 40). Rovnako významné je poznanie, že 77 % zo spomínaných 26,6 tisíc ľudí s ďalším zamestnaním uvádza túto činnosť ako pravidelnú, stálu, pričom takto svoju druhú prácu vykonáva 70 % zo spomínaných 16 tisíc mužov a až 89,5 % zo spomínaných 10,5 tis. žien.

Vyššie prezentujeme štatisticky zisťované údaje o miere využívania flexibilnej práce (o počtoch pracujúcich, o rozsahu hodín takto odpracovaných) aj o štruktúre takto pracujúcich (z hľadiska rôznych kritérií) na Slovensku, o príčinách využívania tejto podoby pracovnoprávných alebo obdobných vzťahov. Údaje sú k dispozícii v tomto prípade za Slovensko, existujú však aj medzinárodné údaje. Na záver ešte prinášame niekoľko základných štatistických faktov o odmeňovaní neštandardnej práce, vrátane porovnania s odmeňovaním „štandardnej“ oproti

Tabuľka 5 Hodinové zárobky hrubé v eurách (priemerná hodnota, roky 2014 a 2018)

	2014			2018			2014		2018	
	Celkom	Kratší pracovný čas	Ustanovený pracovný čas	Celkom	Kratší pracovný čas	Ustanovený pracovný čas	Pomer hodinového hrubého zárobku na kratší/ustanovený pracovný čas k hodinovým zárobkom celkom			
							Hodnôt v stĺpcoch 2/1	Hodnôt v stĺpcoch 3/1	Hodnôt v stĺpcoch 5/4	Hodnôt v stĺpcoch 6/4
EU 27	14,03	13,19	14,33	15,43	14,99	15,57	0,94	1,02	0,97	1,01
SR	5,33	4,45	5,40	6,70	5,80	6,78	0,83	1,01	0,87	1,01
ČR	5,38	5,05	5,39	7,12	6,36	7,17	0,94	1,00	0,89	1,01

Zdroj: Štatistická databáza Eurostatu³⁷⁸

Tabuľka 6 Hodinové zárobky v eurách, priemerné, hrubé, rok 2002

	celkom	Práca na dobu neurčitú	Práca na dobu určitú	Pomerové hodnoty hodinových zárobkov v eurách	
				Pomer hodnôt v stĺpci 2 a 1	Pomer hodnôt v stĺpci 3 a 1
EU 25	12,78	13,89	9,43	1,09	0,73
SR	1,99	2,03	1,79	1,02	0,90
ČR	2,82	2,84	2,32	1,00	0,82

Zdroj: Štatistická databáza Eurostatu³⁷⁹

5.7.1 Odporúčania

Keby sme mali uzavrieť tému flexibilnej práce a rodových aspektov a ich vplyvu na nerovnosť príjmov, určite majú tieto faktory na nerovnosť príjmov vplyv. Je však potrebné, podobne ako sme sa o to pokúsili my, hľadať objektívne príčiny vplyvu týchto faktorov na nerovnosť príjmov, ktoré sú opodstatnené. Existujú však aj závažné subjektívne aplikované aspekty, a tiež aj nežiaduce objektívne príčiny flexibility práce (napríklad nemožnosť nájsť si štandardnú prácu, nemožnosť pracovať na ustanovený týždenný pracovný čas z dôvodu starostlivosti o deti, chorých, starých, nerovnosti v odmeňovaní žien a mužov na základe subjektívneho predpokladu zamestnávateľa o pracovných schopnostiach či angažovanosti v práci a mimo práce, ktoré sú často rozdielne posudzované u mužov a žien a priori). A práve tieto príčiny následne riešiť. Objektívne dané a spravodlivé príčiny sú v tomto prípade nie dôvodom na

³⁷⁸ EUROSTAT. Structure of earnings survey: hourly earnings. 2022.

³⁷⁹ Ibid.

riešenie (nerovnosť odmeňovania ako výsledok osobného úsilia, záujmu, ambícií – za predpokladu rovnakých podmienok a možností slobodnej individuálnej voľby pre všetkých).

6 Záver

Predkladaná štúdia sledovala dva hlavné ciele. Kým prvým bolo poukázať na pozitívne vplyvy znižovania príjmovej a majetkovej nerovnosti, v súlade so svojim druhým hlavným cieľom sa štúdia pokúsila navrhnúť nástroje a opatrenia, ktorých správna aplikácia v praxi mieru uvedených nerovností znižuje.

Aby autori štúdie dokázali plnohodnotne dosiahnuť vytýčené ciele, po definíciách základných pojmov podrobili analýze príslušnú literatúru a identifikovali faktory, ktoré za vysokú mieru príjmovej a majetkovej nerovnosti zodpovedajú. Na základe zistení možno medzi tieto faktory predovšetkým zaradiť:

1. nerovnomerné profitovanie z ekonomického rastu a technologického pokroku;
2. prístup k zdrojom, službám a tovarom;
3. nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily;
4. nedostatočné výrobné a spracovateľské kapacity;
5. obmedzenú diverzifikáciu;
6. rozmach neštandardných foriem práce;
7. globálne krízy;
8. politické a geograficko-ekonomické napätie.

Hoci pozitívne vplyvy znižovania príjmovej a majetkovej nerovnosti štúdia skúmala aj z globálneho hľadiska, vzhľadom na aplikovateľnosť svojich zistení sa vo svojom výskume prioritne zamerala na Slovenskú republiku. Autori štúdie tak mohli dospieť k záverom, že znižovanie príjmovej a majetkovej nerovnosti má nezanedbateľný potenciál redukovať značné rezervy, ktoré v Slovenskej republike registrujeme v konkrétnych oblastiach. Spomedzi nich venovali autori štúdie zvýšenú pozornosť oblasti:

1. vzdelávania a zručnosti;
2. dlhodobej nezamestnanosti a nízkej úrovni vzdelania;
3. postaveniu vylúčených komunít na Slovensku;
4. efektívnemu využívaniu financovania z európskych zdrojov;

5. energetike a bytovej politike;
6. pružnosti pri určovaní miesta výkonu práce zamestnancov;
7. otvorenej strategickej autonómii;
8. neštandardným formám práce.

6.1 Kľúčové zistenia

Analýzou nedostatkov v oblasti rovnosti príležitostí, demokracie, hospodárstva, ako aj nedostatkov vo vyššie uvedených oblastiach skúmaných v rámci Slovenskej republiky, štúdia dospela k nasledovným kľúčovým zisteniam:

Znižovanie príjmovej a majetkovej nerovnosti:

1. posilňuje odolnosť a zvyšuje kvalitu demokracie,
2. vedie k vyššiemu a stabilnejšiemu hospodárskemu rastu a k väčšiemu prospechu širokého spektra populácie na tomto raste,
3. zachováva alebo zvyšuje sociálne štandardy,
4. zlepšuje prístup ku kvalitnej zdravotnej starostlivosti, ku kvalitnému vzdelaniu a k uplatneniu sa na trhu práce.

6.2 Odporúčania

Medzi najefektívnejšie nástroje a opatrenia na znižovanie príjmovej a majetkovej nerovnosti štúdia v súlade s OECD radí efektívne a solidárne nastavenú daňovú politiku.

V tomto zmysle odporúča zlepšiť výber daní, sprísniť uplatňovanie odpočtov z daní a daňových vratiek, z ktorých nepomerne viac profitujú najlepšie zarábajúci a prehodnotiť úlohu daní zo všetkých foriem nehnuteľností, majetku, vrátane prevodov aktív. Slovensko by osobitne malo zvážiť návrh ESHV na presunutie daňových príjmov „zo zdaňovania práce na väčšie zdaňovanie majetku vrátane dedičstva a kapitálových príjmov.“³⁸⁰

³⁸⁰ EHSV. 2017. Majetková nerovnosť v Európe: rozdiely medzi členskými štátmi z hľadiska zisku a práce...

Štúdia Slovensku odporúča zvýšiť úsilie o **pozdvihnutie kvality vzdelávacieho systému**, kde predovšetkým navrhuje:

1. posilniť finančnú istotu a predvídateľnosť zavedením mechanizmu konštantného zvyšovania miezd eliminujúceho jednorazové intervencie politického charakteru;
2. zvýšiť mzdy učiteľov na úroveň priemeru krajín OECD;
3. zvýšiť selektívnosť pri vstupe do profesie;
4. skvalitniť infraštruktúru vzdelávacieho systému.

Za ďalšie významné opatrenia zameriavajúce sa na skvalitnenie slovenského vzdelávacieho systému autori štúdie považujú systematickú podporu predprimárneho vzdelávania, zjednotenie štandardov pri poskytovaní poradenskej a odbornej činnosti, navýšenie kapacít odborných poradcov a zabezpečenie objektívneho a transparentného procesu diagnostiky špeciálnych potrieb a mentálneho postihnutia.

V prípade marginalizovaných komúní autori štúdie Slovensku odporúčajú ich maximálne zapojenie do participatívneho prístupu k tvorbe politik, nakoľko **efektívne začlenenie vylúčených skupín** môže prispieť k zvýšeniu životnej úrovne celej spoločnosti a rastu ekonomiky.

Významný potenciál pre znižovanie príjmovej a majetkovej nerovnosti predstavuje **cielená implementácia európskych finančných zdrojov**. Pre ich efektívne čerpanie štúdia odporúča zaviesť prehľadný a prístupný monitoring priebežného sledovania merateľných ukazovateľov projektov za účelom verejnej kontroly, zabezpečiť dostatočné a kvalitné ľudské zdroje na manažment aj technickú podporu, nastaviť efektívnu a účinnú implementačnú štruktúru, zvýšiť horizontálnu koordináciu rezortov a správne definovať ich kompetencie. Štúdia tiež poukazuje na skutočnosť, že Slovensko nevyužíva všetky dostupné európske finančné zdroje, ktorých implementácia je na Slovensku nie len realizovateľná a opodstatnená. Konkrétne odporúča zvážiť využívanie EGF ako nástroja, ktorý prepusteným pracovníkom pomáha zaradiť sa späť na trh práce. Slovensko by spolu s ďalšími členskými štátmi EÚ malo vo väčšej miere využívať ESF+ na podporu sociálnej inovácie, k zvýšeniu úrovne zručností, k získavaniu nových a rôznorodých zručností v rastúcich odvetviach a k príprave na meniaci sa charakter práce.

Rovnako by malo vyvinúť úsilie o efektívne čerpanie európskych prostriedkov z Mechanizmu spravodlivej transformácie, kde sa pre menej rozvinuté regióny predpokladá alokácia zdrojov z Fondu na spravodlivú transformáciu vo výške 85 %.

Energetika a bytová politika sú oblasťami, v ktorých sa príjmová a majetková nerovnosť negatívne odráža v každodennom živote veľkej časti populácie. Na Slovensku sa pritom legislatívne ukotvenie jednoznačnej a zodpovedajúcej definície energetickej chudoby začalo riešiť až v roku 2022, v čase kulminácie energetickej krízy globálnych rozmerov. Štúdia v oblasti energetiky a bytovej politiky poukázala na ďalšie závažné nedostatky, medzi ktoré napríklad patrí neadresné využívanie zdrojov z POO. V tomto zmysle štúdia odporúča poskytovať podporu pre obnovu budov najmä ľuďom ohrozeným energetickou chudobou (v zmysle Konceptie na ochranu odberateľov spĺňajúcich podmienky energetickej chudoby prijatej vládou Slovenskej republiky), nízkopříjmovým domácnostiam a domácnostiam bývajúcich v budovách s nízkou energetickou účinnosťou. Miera spolufinancovania obnovy by pre uvedené časť populácie mala dosahovať minimálne až nulové hodnoty, pričom je nevyhnutné zredukovať na minimum aj všetky možné prekážky technického a administratívneho charakteru. Významný impulz pre znižovanie príjmovej a majetkovej nerovnosti v oblasti energetiky a bývania by predstavovalo zvýšenie tempa výstavby bytových domov, vrátane bytových domov pre nízkopříjmové skupiny obyvateľstva a sociálneho bývania, prípadne adekvátnejšie nastavenie parametrov príspevku na bývanie.

Napriek novelizácii zákonníka práce sa Slovensko radí medzi krajiny, ktoré **potenciál domácej práce a telepráce** nevyužívajú v plnej miere. Pritom, ako vyplýva zo zistení štúdie, efektívne využívanie inštitútu domácej práce a telepráce vedie k redukcii nehospodárne vynakladaného času a finančných prostriedkov zamestnávateľov a zamestnancov, ako aj verejných zdrojov. Jeho pozitívny vplyv štúdia zaznamenáva v oblasti životného prostredia, verejného zdravia, ale tiež v oblasti znižovania regionálnych, rodových a socio-ekonomických rozdielov. Z uvedených dôvodov autori štúdie navrhujú prijať legislatívnu úpravu, ktorá posilní vyjednávaciu pozíciu zamestnanca pri dohode so zamestnávateľom vo veci využívania inštitútu domácej práce a telepráce, pokiaľ to charakter jeho práce dovoľuje.

Slovensko je nie len malou a otvorenou, ale aj zraniteľnou ekonomikou. Slovenská ekonomika je slabo diverzifikovaná, prevažne postavená na využívaní nízkokvalifikovanej pracovnej sily, trpí odlevom aktívnych a talentovaných mladých ľudí, nedostatkom výrobných a spracovateľských kapacít. Všetky tieto faktory zároveň negatívne ovplyvňujú vývoj príjmovej a majetkovej nerovnosti. Prostredníctvom metódy Európskej komisie, ktorá pre určovanie a dosahovanie cieľov vedúcich k posilneniu odolnosti a konkurencieschopnosti hospodárstva EÚ využíva koncept otvorenej strategickej autonómie, štúdia preto identifikuje oblasti, na ktoré by, s cieľom znížiť riziko prehlbovania príjmovej a majetkovej nerovnosti, ako aj s cieľom posilniť **odolnosť a konkurencieschopnosť slovenského hospodárstva**, malo Slovensko zamerať svoju zvýšenú pozornosť. To primárne platí pre:

1. znižovanie závislosti na energiách, kľúčových surovinách a potravinách dovážaných z tretích krajín;
2. posilnenie ochrany pitnej vody;
3. intenzívnejší rozvoj miestnej a regionálnej výroby a spracovateľských kapacít;
4. akceleráciu vo vývoji a využívaní moderných technológií.

Štúdia ďalej upozorňuje, že pre dosiahnutie uvedených cieľov je nevyhnutné zvýšiť kvalitu zdravotníctva, školstva, vedy a výskumu, naštartovať proces skutočnej regionálnej konvergenie, zamerať pozornosť na aplikovaný výskum a duálne vzdelávanie. Kvalitatívny posun v toľkých oblastiach si vyžaduje masívnu politickú a finančnú podporu, čo popri zefektívnení čerpania európskych zdrojov predpokladá rozhodnejšie využívanie štátnej pomoci po vzore zahraničnej konkurencie.

6.3 Rekapitulácia

Otázka príjmovej a majetkovej nerovnosti býva často spájaná s problematikou sociálnej spravodlivosti, chudoby a vylúčenia. Predkladaná štúdia ukazuje, že na príjmovú a majetkovú nerovnosť je treba nazerať v oveľa širších súvislostiach a nepodceňovať jej vplyv na demokraciu, hospodársky rast, prístup ku kvalitnému bývaniu, vzdelaniu, či adekvátnej

zdravotnej starostlivosti. Vzhľadom na súčasnú mieru príjmovej a majetkovej nerovnosti to znamená, že nástroje a opatrenia na znižovanie príjmovej a majetkovej nerovnosti by mali byť dizajnované pre oveľa širšiu časť populácie. Štúdia v tomto zmysle poukazuje na odporúčanie OECD, **zamerať sa až na 40 % populácie z dolnej úrovne distribúcie.**

Nástroje a opatrenia, ktoré štúdia odporúča Slovensku využiť sa zameriavajú predovšetkým na oblasť daňovej politiky, vzdelania, výskumu, využívania európskych finančných zdrojov, na oblasť bývania, inštitút domácej práce a telepráce, na odolnosť a konkurencieschopnosť slovenského hospodárstva. Osobitú analýzu by si zaslúžila oblasť zdravotníctva, tú však autori štúdie nedokázali odborne pokryť podobne, ako ani problematiku týkajúcu sa skupiny seniorov zasluhujúcu si rovnako osobitnú pozornosť.

Predkladaná štúdia napriek tomu poskytuje nespochybniteľné argumenty hovoriace v prospech systematického úsilia o znižovanie príjmovej a majetkovej nerovnosti a identifikuje oblasti, na ktoré by sa Slovenská republika mala v tomto úsilí zamerať. Štúdia zároveň predkladá návrhy opatrení s cieľom povzbudiť a inšpirovať tvorcov politik v procese tvorby legislatívneho procesu a s cieľom posilniť sociálny dialóg o odborné poznatky.

7 Záverečná reflexia

Je veľkou výzvou nastaviť systémové nástroje na zmierňovanie nežiadúcich nerovností v spoločnosti, a to hneď z niekoľkých dôvodov (kvalita a dostupnosť relevantných údajov ako východisko, adresnosť a finančná/fiškálna i reálna efektívnosť nástrojov na makro- aj na mikroúrovni, žiadúce a reálne dopady nástrojov na správanie potrebných jednotlivcov aj zvyšku populácie a pod.):

- O úskaliach verejne dostupných indikátorov sme písali v texte;
- Mnohí ľudia na Slovensku pracujú aj v šedej ekonomike, a teda majú nelegálne príjmy (v plnom alebo v čiastočnom rozsahu);
- Príjmová úroveň a úroveň majetku naprieč slovenskou populáciou nevypovedá o reálnej životnej úrovni či blahobyte a spokojnosti ako takých, ale môže tak indikovať iba v kombinácii s ďalšími mierami, ako sú spotrebné výdavky, životné potreby, ambície, očakávania, hodnoty a pod.;
- Ľudia okrem iného aj subjektívne vnímajú vlastný príjem a majetok – vo väzbe na to, či im umožňujú dôstojný život, život, aký chcú žiť;
- Nástroje sociálnej politiky, či už na národnej (alebo vo veľmi obmedzenej miere aj na lokálnej, na regionálnej úrovni alebo prostredníctvom neziskových organizácií) sú vlastne ad hoc riešením – zmierňujú existujúci problém, či pomáhajú sa s ním vyrovať dôstojnejšie, lepšie, ako bez tejto pomoci. Teda ide o potrebné nástroje, ale neriešia príčinu problémov spoločensky nežiaducej nerovnosti či chudoby;
- Nástroje fiškálnej politiky (daňovo³⁸¹ – dávkové) a ich potenciál riešenia problému nežiaducich nerovností sú obmedzené – napríklad progresívne zdaňovanie príjmov je politicky nepriechodné a demotivačne pôsobiace, zdaňovanie DPH je ako nástroj

³⁸¹ Je potrebné poznamenať, že príjmy z dane príjmov FO nezostávajú v rozpočte štátu (neslúžia na potenciálne prerozdelenie potrebným), ale sú rozdeľované medzi obce a VÚC. Teda zvýšenie progresie zdanenia príjmov by neprinieslo „dodatočné zdroje na redistribúciu pre potrebných“, pretože daňové príjmy nemajú účelové daňové určenie a nie sú určené špecificky na pomoc chudobným či nízkopríjmovým, ale napríklad v prípade dane z príjmov o účele ich použitia rozhoduje prijímateľ, a teda sú určité na plnenie originálnych kompetencií samospráv – obcí, miest a VÚC – v plnom rozsahu, nielen na sociálnu podporu a pomoc nízkopríjmovým, nemajetným a pod.

redistribúcie nie optimálne či príliš vhodné (predpokladá sa vyššia spotreba u bohatších)³⁸², sociálne dávky za významný nástroj redistribúcie tiež nemožno považovať – skôr za nástroj pomoci v danej životnej situácii na zabezpečenie minimálnych životných potrieb, než za nástroj, ktorý by reálne dokázal pomôcť potrebným zlepšiť ich situáciu perspektívne;

- Ako nedávne udalosti v politickom živote Slovenska ukázali, exekútiva má síce výpočty počtov chudobných či nízko príjmových a nízkomajetných, ale ide o anonymné dáta. Reálne „nevie, kto chudobní sú“. Toto sťažuje aj záujem o adresné nástroje na podporu potrebných;
- Skutočné možnosti (perspektívne možnosti - s reálnymi žiadúcimi efektmi v dlhodobej perspektíve), ktoré krajina v boji s nežiaducou nerovnosťou v príjmoch a majetku má, sú tie, ktoré deklaruje aj EÚ, teda dostupnosť a kvalita vzdelania, zdravotnej starostlivosti, dostupnosť pracovných miest, adekvátne finančné ocenenie práce a vytváranie dôstojných pracovných podmienok, dostupnosť bývania. Keby sme mali uvažovať o kategorizácii nástrojov na podporu žiaducej rovnosti (na vyrovnávanie rozdielov, na redukcii neželanej nerovnosti), mohli by sme hovoriť o nástrojoch: 1. na vyrovnávanie šancí pre všetkých, vrátane podpory sociálnej mobility (vzdelávanie, zdravotná starostlivosť, podpora podnikania, tvorba pracovných miest, dostupnosť bývania); 2. na zlepšovanie podmienok práce (pracovný čas, možnosti zosúladenia práce a mimopracovného života (work life balance, wlb), odstraňovanie neoprávnených diskriminujúcich rozdielov na trhu práce a osobitne aj v odmeňovaní (napr. hodinová odmena za prácu na ustanovený týždenný pracovný čas vs. odmena zamestnancov pracujúcich na kratší pracovný čas, rodové mzdové rozdiely a pod.) a 3. o osobitných opatreniach pre znevýhodnených (ľudí s horšou východiskovou situáciou a s ťažšími

³⁸² Rozdielne sadzby DPH majú zabezpečiť vyššiu dostupnosť základných spotrebných tovarov pre nízko príjmové domácnosti, keďže ľudia s nízkymi príjmami vynakladajú na tieto statky veľkú časť svojho príjmu. Ľudia s vyšším príjmom síce mieniajú na tovary základnej spotreby menšiu časť príjmu, v absolútnom vyjadrení však ide o väčšiu sumu. Majú teda zo zníženej sadzby dane väčší úžitok ako ľudia s nižším príjmom. Podľa názoru Rady pre rozpočtovú zodpovednosť je potrebné zvážiť, či neexistujú vhodnejšie nástroje na dosiahnutie sociálnych cieľov, ako znížená sadzba DPH. (Zdroj: Daňová reforma by mala zohľadňovať efektívne a redistribučné dopady daní. Rada pre rozpočtovú zodpovednosť. 2021).

životnými okolnosťami), inklúzia znevýhodnených, ktorí z rôznych dôvodov nemajú rovnaké podmienky či príležitosti;

- Sociálna mobilita, teda možnosť prepracovať sa do vyšších častí príjmového rebríčka, je na Slovensku problémom hlavne v prípade veľmi chudobných regiónov, špecificky rómskych komúnít. Aj v tomto prípade sa ukazuje, že nestačí mať vzdelávací systém financovaný z verejných zdrojov. Na vytváranie ekonomických príležitostí pre všetkých je potrebná decentralizácia tohto systému a možnosť vytvárania špecifických, ale komplexných vzdelávacích prístupov (Radovan Ďurana: O nerovnosti príjmov. Dostupné na: <https://www.iness.sk/sk/stranka/10420-O-nerovnosti-prijmov>);
- Spolu s nerovnosťou je paralelne potrebné v spoločnosti riešiť aj ďalšie bezprostredne súvisiace javy ako napríklad boj s diskrimináciou rôzneho druhu, znižovanie byrokracie a administratívnej náročnosti vo verejných inštitúciách, boj so šedou a čiernou ekonomikou, korupciou, daňovými únikmi, s rasovými a etnickými predsudkami, scitlivosť verejnosti v otázkach pomoci a podpory ľudí v ťažkých životných situáciách a pod.

Neexistuje jednoduchá ani jednoznačná odpoveď na otázku, či sú príjmové nerovnosti žiaduce alebo nežiaduce. Závisí od toho, o ktorej časti príjmovej škály hovoríme, od miery nerovnosti, od okolností jej vzniku (t. j. od okolností nadobúdania príjmov a majetku), od ekonomických, spoločenských a politických dopadov nerovnosti. Určitá miera redistribúcie však je žiaduca kvôli plneniu sociálnych či ekonomických politík štátov. Komplikované je však zvoliť optimálny rozsah redistribúcie a zvoliť nástroje redistribúcie tak, aby plnili sociálnu funkciu redistribúcie, a zároveň pôsobili efektívne (nedeformovali správanie ostatných – ktorí na daniach zaplatia viac, aby nedemotivovali, nepodnecovali k nežiadúcemu vyhýbaniu sa daňovej povinnosti a pod.) a aby boli nasmerované adresne. Dôležitá je aj fungujúca sociálna mobilita, t. j. príležitosti pre všetkých, ktorí majú záujem a ktorí sú ochotní aktívne niečo urobiť pre postup na príjmovom rebríčku (s pomocou vlastných schopností, motivácie, ambícií a úsilia).

Ak sú príjmy nadobúdané legálne, vlastným úsilím, ak sú príjmy „zaslúžené“, prílišná redistribúcia môže byť demotivačná (môže odradzovať ľudí od práce, od úsilia), a naopak príjemcov prerozdelenia môže nechať pasívnymi, čakajúcimi na pomoc „z vonku“ bez

vyvinutia vlastného úsilia o zlepšenie svojej situácie. Je však dôležité poznamenať, že určitá skupina ľudí nemá z objektívnych dôvodov možnosť vlastným pričinením získať príjem (zdravotný stav – vlastný alebo od neho závislých rodinných príslušníkov a pod., rodičovské povinnosti – hlavne u viacdenných rodín s jedným rodičom alebo s rodičmi zo sociálne slabého prostredia a pod.). Problematický je rovnako napríklad aj stav, keď sú príjmy získané rôznymi podvodnými, korupčnými, nelegálnymi praktikami a pod. Rovnako je problematické, ak sa ľudia nemôžu v danej spoločnosti – v danom spoločensko-ekonomickom systéme „iba“ vlastnými silami posúvať smerom nahor v rebríčku (príjmovom aj sociálnom – tzv. sociálna mobilita). Je to signál, že zdrojom príjmov sú nie vlastné úsilie a vlastné schopnosti, ale rôzne systémové anomálie či „diery“, vďaka ktorým sa určitá skupina ľudí dostane k nezaslúženému majetku či príjmom, má lepší prístup k vzdelaniu, k zdrojom, k príležitostiam. V takom prípade je potrebné existujúcu nerovnú distribúciu príjmov a majetku meniť, zasahovať do mechanizmov tvorby a rozdeľovania príjmov (vzdelávací systém, reštrukturalizácia ekonomiky – podpora odvetví s vysokou pridanou hodnotou práce, ktorá je aj adekvátne zaplatená, podpora bývania, podpora priestorovej mobility, podpora podnikateľského prostredia, podpora tvorby pracovných miest, pracovná inklúzia znevýhodnených), a zároveň je potrebné zo strany štátu vytvárať pomocné a podporné mechanizmy potrebným (systém štátnej sociálnej pomoci a štátnej sociálnej podpory a jeho nástroje) a podporovať aj iniciatívy neziskového sektora v daných sférach.

Pri meraní a interpretovaní príjmovej a majetkovej nerovnosti je potrebné byť obozretný a dôsledný, pretože – tak ako popisujeme vyššie v texte – problematická je jednak dostupnosť presných informácií, a následne nájdenie vhodného indikátora na meranie, jeho správna interpretácia aj pochopenie, a to tak pri indikátoroch nerovnosti na Slovensku, ako aj pri porovnávaní Slovenska s Európou (keď Slovensko má určité špecifiká – ako to spomíname v prípade vlastníctva majetku napríklad).

Zásahy do distribúcie príjmov môžu byť problematické aj z hľadiska nastavenia systému redistribúcie, t. j. cieľom je nastaviť systém redistribúcie adresne, a zároveň administratívne aj finančne efektívne (hlavne jednorazové, ale aj niektoré pravidelné sociálne príjmy od štátu pre občanov sú často kritizované kvôli neadresnosti, finančnej neefektívnosti). Niektoré

špecifické skupiny napriek potrebnosti dávky nedostanú („prepadajú sitom“). Na určité bonusy či úľavy napríklad z dôvodu nedostatočne vysokého príjmu určité skupiny obyvateľov vôbec nemajú nárok, alebo si ich môžu uplatniť len čiastočne (napr. nepracujúci alebo slaboplatení pracujúci v prípade daňového bonusu na deti). Rovnako sa vedie široká diskusia o poskytovaní bezplatného vzdelania (hlavne na vyšších stupňoch vzdelávacieho systému) či o rozsahu poskytovania „bezplatnej“ zdravotnej starostlivosti.

V prípade nedostatočných kapacít zariadení verejných služieb (predškolských zariadení alebo zariadení sociálnych služieb) sú ľudia, ktorí sú z kapacitných dôvodov nútení využívať drahšie súkromné zariadenia – aj to má dopady na životnú a príjmovú situáciu jednotlivcov a ich rodín. Je potrebný dobre fungujúci systém sociálnych transferov a sociálnej pomoci. Prerozdeľovanie ako kompenzačný mechanizmus by malo do značnej miery vyplňať medzery v systéme trhového hospodárstva. Mali by sa rozvíjať verejné aktíva (sociálna infraštruktúra, zariadenia pre služby vo verejnom záujme atď.) a ich úloha by sa mala vnímať ako prostriedok na riešenie nerovností.

Koncentrácia bohatstva zároveň vedie k sústreďovaniu obrovskej moci, ktorá má rôzne podoby, ako napríklad narúšanie hospodárskej súťaže. Opatrenia na znižovanie príjmovej a majetkovej nerovnosti by mali zahrňovať aj lepšie využitie štrukturálnych fondov a Kohézneho fondu, podporu podnikania, ochranu hospodárskej súťaže, programy na podporu MSP a zavádzanie politických opatrení na predchádzanie diskriminácii žien a ľudí žijúcich v znevýhodnených situáciách.

V boji proti hospodárskej a sociálnej nerovnosti sú to v prvom rade členské štáty, ktoré disponujú vhodnými nástrojmi, ako sú napríklad investičné programy na podporu hospodárskeho rastu a zamestnanosti, daňový systém a sociálne transfery. Existuje však aj priestor pre opatrenia na európskej úrovni a európske inštitúcie by sa mali týmto problémom vážnejšie zaoberať, pretože jeho vplyvy na reálny hospodársky cyklus môžu byť zložité a oveľa dlhodobejšie. Súčasné politické opatrenia sa naďalej zameriavajú viac na príjmy ako na bohatstvo.

Spoločnosť bude z finančného hľadiska rovnocennejšia, ak sa politika EÚ zameria na opatrenia, ktoré umožnia čoraz väčšiemu počtu ľudí vstúpiť na trh práce a podeliť sa o výhody plynúce z inkluzívneho hospodárskeho rastu. V tomto zmysle sú zníženie majetkovej nerovnosti a konsolidácia dlhodobého hospodárskeho rastu dve strany tej istej mince.³⁸³

Celkovým cieľom ESF+ je podporovať členské štáty a regióny v tom, aby dosiahli vysoké úrovne zamestnanosti a spravodlivú sociálnu ochranu, disponovali kvalifikovanou a odolnou pracovnou silou pripravenou pre budúci svet práce a vybudovali inkluzívne a súdržné spoločnosti v záujme odstránenia chudoby a plnenia zásad stanovených v Európskom pilieri sociálnych práv. ESF+ podporuje, dopĺňa a pridáva hodnotu do politik členských štátov s cieľom zabezpečiť rovné príležitosti, rovný prístup na trh práce, spravodlivé a kvalitné pracovné podmienky, sociálnu ochranu a začlenenie, najmä so zameraním na kvalitné a inkluzívne vzdelávanie a odbornú prípravu, celoživotné vzdelávanie, investovanie do detí a mladých ľudí a prístup k základným službám.

ESF+, s rozpočtom takmer 99,3 miliardy eur na obdobie 2021 až 2027, môže významne prispieť k politikám EÚ v oblasti zamestnanosti, sociálnych vecí, vzdelávania a zručností vrátane štrukturálnych reforiem v týchto oblastiach. V prípade efektívneho čerpania prostriedkov má ESF+ veľký potenciál prispieť k zvýšeniu účinnosti trhov práce, podpore rovného prístupu ku kvalitnému zamestnaniu, zlepšeniu rovného prístupu k vzdelávaniu a odbornej príprave a zlepšeniu ich kvality, podpore sociálneho začlenenia a k celkovému odstráneniu chudoby.

Vzhľadom na meniacu sa realitu sveta práce by sa Únia mala pripraviť na súčasné a budúce výzvy tým, že bude investovať do relevantných zručností, vzdelávania, odbornej prípravy a celoživotného vzdelávania, usilovať sa o inkluzívnejší rast a zlepšovať politiku zamestnanosti a sociálnu politiku, pričom je potrebné prihliadať na hospodársku a priemyselnú udržateľnosť, mobilitu pracovnej sily a snažiť sa vytvoriť rodovú rovnováhu na trhu práce.

Ak má byť transformácia úspešná a spoločensky prijateľná pre všetkých, musí byť spravodlivá a inkluzívna. Sú to práve najzraniteľnejšie osoby, ktoré sú najviac vystavené škodlivým účinkom zmeny klímy a zhoršovania životného prostredia. Únia, členské štáty a ich regióny

³⁸³ EHSV. 2017. Majetková nerovnosť v Európe: rozdiely medzi členskými štátmi z hľadiska zisku a práce...

preto musia od začiatku zohľadniť sociálne, hospodárske a environmentálne dôsledky transformácie a využiť všetky dostupné nástroje na zmiernenie jej nepriaznivých vplyvov. V tejto súvislosti zohráva dôležitú úlohu rozpočet EÚ. **Ak má byť táto transformácia úspešná, musí byť v prvom rade spravodlivá a nemôžu na ňu doplácať ľudia v daných regiónoch.** Práve naopak, tieto zmeny im musia život zlepšiť. Regióny, ktoré budú najviac dotknuté prechodom na uhlíkovú neutralitu, musia rátať s výraznou podporou.

Ekologický pokrok nemôže viesť k sociálnej regresii a nízkopříjmové domácnosti by nemali znášať náklady na túto ekologickú transformáciu, či už prostredníctvom vyšších cien alebo daní. A naopak, všade tam, kde je to možné, by sa mali politiky zamerané na dekarbonizáciu využívať na vytváranie sociálneho pokroku a na zlepšenie hospodárskeho a sociálneho blahobytu pre všetkých. Napriek množstvu dôležitých iniciatív EÚ na riešenie tohto problému (ako napríklad Fond spravodlivej transformácie alebo Fond sociálnej politiky a zmeny klímy³⁸⁴) bude veľa závisieť od toho, ako budú národné a regionálne vlády riešiť sociálne riziká a príležitosti ekologickej transformácie.

Riešenie sociálnych problémov v MRK si vyžaduje osobitný prístup a tiež úzku spoluprácu so samosprávami, mimovládnyimi organizáciami a ďalšími aktérmi.

³⁸⁴ Cieľom Fondu sociálnej politiky a zmeny klímy je zmierniť náklady tých, ktorí sú najviac vystavení zvýšeniu cien fosílnych palív počas prechodu na uhlíkovú neutralitu. Sociálny klimatický fond by mal disponovať 72,2 mld. eur v bežných cenách na obdobie 2025 - 2032. Členským štátom umožní podporovať zraniteľné osoby a domácnosti s nízkym a stredným príjmom a mikropodniky, ktoré najviac ovplyvní spoplatnenie emisií v sektoroch bývania a dopravy. Medzi hlavné ciele fondu patria podľa Európskej komisie investície do zvýšenia energetickej účinnosti a obnovy budov, bezemisného vykurovania a chladenia. Zároveň by mal pomôcť integrovať obnoviteľné zdroje energie takým spôsobom, ktorý umožní udržateľne znižovať emisie CO₂ aj účty za energiu pre zraniteľné domácnosti a mikropodniky. Bude tiež financovať prístup k mobilite s nulovými a nízkymi emisiami.

8 Bibliografické údaje

„28 tis. Slovákov má dve práce“ Televízia Markíza, videoarchív. Dostupné na:

<<https://videoarchiv.markiza.sk/video/f901ab5d-fdd6-4a55-ad06-467d61297351/dve-prace-maju-tisice-slovakov>>

AIRTASKER. The Benefits of Working From Home. Comparing the productivity, spending and health of remote vs. in-office employees. March 31st, 2020. Dostupné na: <<https://www.airtasker.com/blog/the-benefits-of-working-from-home/>>

ARLINGTON, Va. 2020. Gartner HR Survey Reveals 41 % of Employees Likely to Work Remotely at Least Some of the Time Post Coronavirus Pandemic. Gartner.com, Press Releases,. Dostupné na: <[https://www.gartner.com/en/newsroom/press-releases/2020-04-14-gartner-hr-survey-reveals-41--of-employees-likely-to->](https://www.gartner.com/en/newsroom/press-releases/2020-04-14-gartner-hr-survey-reveals-41--of-employees-likely-to-)

ARNTZ, M., GREGORY, T., Zierahn, U. The risk of automation for jobs in OECD countries. [online]. 2016, p. 4, 20, 25. Dostupné na: <<https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5j1z9h56dvq7-en.pdf?expires=1677753823&id=id&accname=guest&checksum=A717D43A65D550B894D9065AE2D6BD80>>

BEDNÁRIK, R.; KORDOŠOVÁ, M. 2016. Nelegálna práca, fraudulentná práca, agentúrne zamestnávanie a ich dopady na pracovné podmienky a BOZP : I. etapa VÚ. Inštitút pre výskum práce a rodiny, Bratislava. 01.01.2016-31.12.2016. Bratislava : IVPR, 2016. - 145 s.

BELÁK, A., 2020. Zdravé regióny, Úrovne podmienok pre zdravie a zdravotné potreby vo vylúčených rómskych osídleniach na Slovensku. Košice: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, 2020. [online] [cit. 2022-12-20]. Dostupné na: <https://www.zdraveregiony.eu/wp-content/uploads/2018/04/ZK_potreby_e-verzia.pdf>

BLANCHARD, O., & RODRIK, D. 2019. We have tools to reverse the rise in inequality [Comment on “Reflections on the conference on ‘Combating Inequality: Rethinking policies to reduce inequality in advanced economies’ ”]. [online]. Dostupné na: <<https://www.piie.com/commentary/speeches-papers/we-have-tools-reverse-rise-inequalit>>

BLAŽEK, J. – UHLÍŘ, D. 2020. Teorie regionálního rozvoje. Nástin, kritika, implikace. Karolinum. EAN 9788024645667

BLOOM, N.A., LIANG, J., ROBERTS, J., YING, Z. J. Does Working from Home Work? In Stanford Graduate School of Business, March 2013, Working Paper No. 3109. Dostupné na: <<https://www.gsb.stanford.edu/faculty-research/working-papers/does-working-home-work-evidence-chinese-experiment>>

BOWLES, S., GINTIS, H., OSBORNE, M. 2000. The Determinants of Earnings : Skills, Preferences, and Schooling, p. 2, 29. In Journal of Economic Literature vol. 39, no. 4. Dostupné na: <<https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jel.39.4.1137>>

BURAJ, I. 2013. Jean-JacquesRousseau : Zmluva o spoločnosti. In NOVOSÁD, F., SMREKOVÁ, D. Dejiny sociálneho a politického myslenia. Bratislava : Kalligram, 2013, s. 289. ISBN 978-80-8101-679-0

CARTRIDGE PEOPLE. 2016. The Small Office Home Office (SOHO). Workers Report. [online]. Produced by Cartridge People, July 2016. Dostupné na: <<https://www.cartridgepeople.com/info/application/files/9215/0218/7394/SOHO-Workers-Report-1.pdf>>

CASE, A., LUBOTSKY, D., PAXSON, CH. Economic Status and Health in Childhood. 2002, p. 1309, 1312, 1323, 1330, 1331. In The American Economic Review [online]. December 2002 [cit. 2023-03-01]. Vol. 92, No. 5, p. 1309, 1312, 1323, 1330-1331. Dostupné na: <https://www.princeton.edu/~accase/downloads/Economic_Status_and_Health_in_Childhood.pdf>

CEDEFOP. 2022. Long-term unemployment rate. [online]. [cit. 2023-02-06]. Dostupné na: <<https://www.cedefop.europa.eu/en/tools/skills-intelligence/long-term-unemployment-rate>>

CEPA. 2021. Nízkouhlíková stratégia pre územie MAS Malý Gemer. [online]. Str. 2, 91-92.

CENTRAL STATISTICS OFFICE. 2022. Survey of Income and Living Conditions. [online]. [cit. 2023-02-11]. Dostupné na:

<<https://www.cso.ie/en/statistics/socialconditions/surveyonincomeandlivingconditions/ilc/>>

DATABÁZA EUROSTAT. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_peps11n/default/map?lang=en>

DATABÁZA EUROSTATU O ODMEŇOVANÍ FLEXIBILNEJ PRÁCE: Dostupné na:

<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/EARN_SES_HOURLY__custom_3181254/default/table?lang=en> ,

<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/EARN_SES_AGT15__custom_3181303/default/table?lang=en>

DELVAUX, M. 2017. Správa s odporúčaniami pre Komisiu k normám občianskeho práva v oblasti robotiky, s. 44. Dostupné na:

<https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0005_SK.html>

DOVIDIO, J. F., GAERTNER, S. L., PEARSON, A. R. 2017. Aversive racism and contemporary bias. In C. G. Sibley & F. K. Barlow (Eds.), [online]. [cit. 2023-01-11]. The Cambridge handbook of the psychology of prejudice. s. 267–294. Cambridge University Press.

Dostupné na: <<https://doi.org/10.1017/9781316161579.012>>

ĎURANA, R. 2021. Nerovnosť príjmov. pozornosť treba venovať chudobným, nie bohatým. Bratislava: INESS. Dostupné na:

<https://iness.sk/sites/default/files/documents/pdf/IPN/nerovnost_prijmov.pdf>

ECB. Household Finance and Consumption Network – HFCN. [online]. Dostupné na:

<<https://nbs.sk/vyskum/pracovne-skupiny/household-finance-and-consumption-network-hfcn/>>

ECB. 2021. The Household Finance and Consumption Survey, wave 2017. Statistical tables. European Central Bank, 2021. Dostupné na:
<https://www.ecb.europa.eu/home/pdf/research/hfcn/HFCS_Statistical_Tables_Wave2.pdf?58cf15114aab934bcd06995c4e91505b>

EHSV. 2017. Majetková nerovnosť v Európe: rozdiely medzi členskými štátmi z hľadiska zisku a práce (stanovisko z vlastnej iniciatívy). In Úradný vestník Európskej únie. Dostupné na: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2018:129:FULL>>

EHSV. 2021. Stanovisko - Strategická autonómia, potravinová bezpečnosť a udržateľnosť. Dostupné na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/edfb7e1f-2dc2-11ec-bd8e-01aa75ed71a1/language-sk/format-XHTML>

EU MIDIS I. 2016. Second European Union Minorities and Discrimination Survey - Questionnaire. [online]. [cit. 2022-12-12]. Dostupné na:
<http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/eumidis-ii-survey-questionnaire_en.pdf>

EUROPEAN OBSERVATION NETWORK FOR TERRITORIAL DEVELOPMENT AND COHESION (ESPON). 2021. Inspire Policy Making with Territorial Evidence. 2021. [online]. [cit. 2023-02-11]. Dostupné na: <<https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/EMPLOY-Slovakia.pdf>>.

EURÓPSKA KOMISIA. 2010. Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov. Sociálna a ekonomická integrácia Rómov. KOM (2010) 133. Dostupné na: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX%3A52010DC0133&qid=1677756007940>>

EURÓPSKA KOMISIA. 2020. BIELA KNIHA o vytvorení rovnakých podmienok v oblasti zahraničných subvencií. COM/2020/253 final. Dostupné na: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0253&qid=1677749220723>>

EURÓPSKA KOMISIA. 2020. Education and Training Monitor 2020. [online]. [cit. 2023-09-11]. Dostupné na: <<https://op.europa.eu/webpub/eac/education-and-training-monitor-2020/countries/slovakia.html>>

EURÓPSKA KOMISIA, EURÓPSKY PARLAMENT, RADA. 2017. Európsky pilier sociálnych práv, s. 22. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/social-summit-european-pillar-social-rights-booklet_sk.pdf>

EURÓPSKA KOMISIA. 2021. Energy poverty in the EU. Dostupné na: <https://energy.ec.europa.eu/topics/markets-and-consumers/energy-consumer-rights/energy-poverty_en>

EURÓPSKA KOMISIA. Európsky fond na prispôsobenie sa globalizácii na pomoc nadbytočným pracovníkom (EFG). Dostupné na: <<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=326&langId=sk>>

EURÓPSKA KOMISIA. 2016. Fond európskej pomoci pre najodkázanejšie osoby (FEAD) - Prelomenie začarovaného kruhu chudoby a deprivácie. [online]. [cit. 2023-02-11]. Dostupné na: <<https://data.europa.eu/doi/10.2767/96526>>

EURÓPSKA KOMISIA. 2021. Index digitálnej ekonomiky a spoločnosti 2021. Dostupné na: <<https://digital-strategy.ec.europa.eu/sk/policies/countries-digitisation-performance>>

EURÓPSKA KOMISIA. 2019. Monitorovacia správa občianskej spoločnosti o implementácii národnej stratégie integrácie Rómov na Slovensku, 2019. Európska únia. [online]. [cit. 2023-02-11]. Publications Office. Dostupné na: <<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6a8a35c1-b1aa-11e9-9d01-01aa75ed71a1/language-sk>>

EURÓPSKA KOMISIA. 2016. Integrated approaches to combating poverty and social exclusion. Best practices from EU Member States. [online]. [cit. 2022-12-11]. Dostupné na: <<http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=15732&langId=en>>

EURÓPSKA KOMISIA. 2022. Joint Employment Report 2022. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion, ISBN 978-92-76-53950-6. [online]. [cit. 2023-01-06]. Dostupné na:

<<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8476&furtherPubs=yes>>

EURÓPSKA KOMISIA. 2020. Monitorovacia správa občianskej spoločnosti o implementácii národnej stratégie integrácie Rómov na Slovensku : so zameraním sa na štrukturálne a horizontálne predpoklady jej úspešnej realizácie, [online]. [cit. [cit. 2023-02-11].

Publications Office, Dostupné na: <<https://data.europa.eu/doi/10.2838/889825detail/-/publication/6a8a35c1-b1aa-11e9-9d01-01aa75ed71a1/language-sk>>

EURÓPSKA KOMISIA. 2014. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 223/2014 z 11. marca 2014 o Fonde európskej pomoci pre najodkázanejšie osoby (Ú. v. EÚ L 72, 12.3.2014).

EURÓPSKA KOMISIA. 2021. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2021/691 z 28. apríla 2021 o Európskom fonde na prispôsobenie sa globalizácii na pomoc pracovníkom, ktorí prišli o zamestnanie (EGF), ktorým sa zrušuje nariadenie (EÚ) č. 1309/2013. s. 51, 57-58. Dostupné na: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX%3A32021R0691>>

EURÓPSKA KOMISIA. 2020. Návrh spoločnej správy Komisie a Rady o zamestnanosti. [online]. [cit. 2022-10-14), s. 68, 72-73, 101. Dostupné na: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:52017DC0674&from=SK>>

EURÓPSKA KOMISIA. 2023. Open Data Portal for the European Structural Investment Funds - European Commission: Data: European Structural and Investment Funds. Tyler Data & Insights. [online]. [cit. 2023-02-11]. Dostupné na: <<https://cohesiondata.ec.europa.eu/overview/14-20>>

EURÓPSKA KOMISIA. 2021. Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov: Akčný plán na realizáciu Európskeho piliera sociálnych práv, COM (2021) 102 final. Dostupné na: <<https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b7c08d86-7cd5-11eb-9ac9->>>

EURÓPSKA KOMISIA. 2021. Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov. Aktualizácia novej

priemyselnej stratégie na rok 2020: Budovanie silnejšieho jednotného trhu pre obnovu Európy. COM/2021/350 final. Dostupné na: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0350&qid=1677749098846>>

EURÓPSKA KOMISIA. 2021. Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov: Preskúmanie obchodnej politiky – otvorená, udržateľná a asertívna obchodná politika. Dostupné na: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0066&qid=1677743469966>>

EURÓPSKA KOMISIA. 2015. Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov. Nový akčný plán EÚ pre obehové hospodárstvo Za čistejšiu a konkurencieschopnejšiu Európu. COM(2020) 98 final. Dostupné na: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=COM:2020:98:FIN>>

EURÓPSKA KOMISIA. 2020. Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov. Stratégia „z farmy na stôl“ v záujme spravodlivého, zdravého potravinového systému šetrného k životnému prostrediu. COM/2020/381 final. Dostupné na: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?qid=1590404602495&uri=CELEX%3A52020DC0381>>

EURÓPSKA KOMISIA. 2020. Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov. Vodíková stratégia pre klimaticky neutrálnu Európu. COM/2020/301 final. Dostupné na: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0301>>

EURÓPSKA KOMISIA. 2016. Prelomenie začarovaného kruhu chudoby a deprivácie. Dostupné na: <<https://www.mpsvr.sk/files/slovensky/rodina-socialna-pomoc/potravinovapomoc/prelomenie-zacarovaneho-kruhu-chudoby-deprivacie.pdf>>

EURÓPSKA KOMISIA. 2021. Prílohy k správe Komisie Európskemu parlamentu a Rade o činnostiach Európskeho fondu na prispôsobenie sa globalizácii (EGF) v rokoch 2019

a 2020. s. 16-19. Dostupné na: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0486&qid=1677751113496>>

EURÓPSKA KOMISIA, JRC. 2021. Shaping and securing the EU's open strategic autonomy by 2040 and beyond EUROSTAT. 2022. Employed persons working from home as a percentage of the total employment, by sex, age and professional status (%). Last update: 24-05-2022. Dostupné na:

<<https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC125994>>

EURÓPSKA KOMISIA. 2021. Správa Komisie Európskemu parlamentu a Rade o činnostiach Európskeho fondu na prispôsobenie sa globalizácii (EGF) v rokoch 2019 a 2020: 2.2.2.

Doplnkovosť s opatreniami financovanými z Európskeho sociálneho fondu (ESF). s. 15-16, 18-21, 31. Dostupné na: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0486&qid=1677751113496>>

EURÓPSKA KOMISIA. 2021. Správa o strategickom výhľade za rok 2021: Kapacita EÚ a jej sloboda konať. Dostupné na: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0750&qid=1677743975346>>

EURÓPSKA KOMISIA. 2017. Tematický informačný prehľad Európskeho semestra.

Riešenie problému nerovností. Dostupné na:

<https://commission.europa.eu/system/files/2018-06/european-semester_thematic-factsheet_addressing-inequalities_sk.pdf>

EURÓPSKY DVOR AUDITOROV. 2019. Osobitná správa - FEAD – Fond európskej pomoci pre najodkázanejšie osoby: cenná podpora, ale jej podiel na znižovaní chudoby nie je zatiaľ sanovený, 2019, s. 1. Dostupné na:

<https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR19_05/SR_FEAD_SK.pdf>

EURÓPSKY INŠTITÚT PRE RODOVÚ ROVNOSŤ. (n.d.). Priama diskriminácia. [online]. [cit. 2022-12-12]. Dostupné na: <<https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1081?lang=sk>>

EUROSTAT. 2020. Household expenditure by category. [online]. Dostupné na:

<https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/hhexpcofog/hhexpcofog_2020/?lang=en>

EUROSTAT. Structure of earnings survey: hourly earnings. 2022. [online]. [cit. 2023-02-11]. Dostupné na:
<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/EARN_SES_HOURLY__custom_3181254/default/table?lang=en>.

EUROSTAT. Working from home in the EU. [online].

Dostupné na: <<https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20180620-1?inheritRedirect=true&redirect=%2Feurostat%2Fnews%2Fwhats-new>>

EUROSTAT. 2020. Living conditions in Europe – housing, 2020. [online]. [cit. 2023-02-12].

Dostupné na: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Living_conditions_in_Europe_-_housing>

Exploring the fraudulent contracting of work in the European Union, 2016.

FELSTEAD, A., HENSEKE, G. 2017. Growth and consequences of remote working. New Technology, Work and Employment. [online]. P. 11. Published by Brian Towers (BRITOW) and John Wiley & Sons Ltd, ISSN 1468-005X. Dostupné na:

<https://orca.cardiff.ac.uk/id/eprint/104239/8/Felstead%20and%20Henseke_NTWE_2017.pdf>

FRIČ, M. 2018. Transformatívne účinky kapitalizmu kontra demokracia, s. 37-38, 72.

Univerzita Komenského v Bratislave. Filozofická fakulta; Katedra filozofie a dejín filozofie.

Dostupné na:

<<https://opac.crzp.sk/?fn=detailBiblioFormChildQ4M25&sid=4323C5C65E607D040F3F9A321C77&seo=CRZP-detail-kniha>>

GORZ, A. Critique of economic reason. London; New York : Verso, 1989, p. 198, 238. ISBN 0-86901-253-1

GUARDIAN. People 'should work from home' to tackle coronavirus spread. Dostupné na:

<<https://www.theguardian.com/world/2020/mar/09/people-should-work-from-home-to-tackle-coronavirus-spread>>

HAVÍROVÁ, Z. 2021. Roma access to adequate minimum income and social protection in Slovakia. Roma Advocacy and Research Centre. [online]. [cit. 2023-02-11]. Dostupné na: <<https://ergonetnetwork.eu/wp-content/uploads/2021/11/SLOVAKIA-Roma-access-to-adequate-minimum-income-and-social-protection-final.pdf>>

HELLEBRANDT, T. 2017. Je Slovensko rovnostárskym krajom?

HELLEBRANDT, T. (former PIIE) and PAOLO MAURO (International Monetary Fund). 2016. World on the move: Consumption patterns in a more equal global economy. ISBN: 978-0-88132-716-8. 166 pp. Dostupné na: <<https://www.piie.com/bookstore/world-move-consumption-patterns-more-equal-global-economy>>

HERINKOVÁ, E. Aké benefity prináša práca z domu a prečo by ju zamestnávateľia mali stále viac podporovať? Dostupné na: <<https://eduworld.sk/cd/eliska-herinkova/3805/ake-benefity-prinasa-praca-z-domu-a-preco-by-ju-zamestnavateliamali-stale-viac-podporovat>>

HOLEČKOVÁ, PETROV, STUŠKA, ONDRUŠ. 2021. Nové formy práce – riziká a príležitosti. Dostupné na: <https://www.ia.gov.sk/data/files/np_PKSD/Analyzy/Stat/NP_PKSD_AV_Nove_formy_prace-rizika_a_prilezitosti.pdf?csrt=2907375559225897292>. Je je vysvetlený aj rozdiel medzi pracovníkom a zamestnancom>

HOUSEHOLD FINANCE AND CONSUMPTION NETWORK – HFCN. 2013. European Central Bank. [online]. [cit. 2023-02-11]. Dostupné na: <https://www.ecb.europa.eu/pub/economic-research/research-networks/html/researcher_hfcn.en.html>

HOWKING, S. 2016. This is the most dangerous time for our planet. In Breitbart. Dostupné na: <<https://www.breitbart.com/politics/2016/12/03/stephen-hawking-dangerous-time-planet/>>

INŠTITÚT ZAMESTNANOSTI. 2018. Sociálne podniky. [online]. [cit. 2023-02-11]. Dostupné na: <<https://www.iz.sk/socialne-podniky>>

JURAŠEKOVÁ KUCSEROVÁ, J. – STRACHOTOVÁ, A. 2019. Výsledky tretej vlny zisťovania o financiách a spotrebe domácností. Bratislava: NBS 2019, 44 s. ISSN 2585-9277.

Dostupné na:

<https://www.nbs.sk/_img/documents/publik/op_1_2019_jurasekova_strachotova_vysledky_tretej_vlny_hfcs.pdf>

KAHANEC A KOL. 2020. The social and employment situation of Roma communities in Slovakia. [online]. [cit. 2023-02-11]. Dostupné na:

<[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/648778/IPOL_STU\(2020\)648778_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/648778/IPOL_STU(2020)648778_EN.pdf)>

KOREŇ, M. 2021. Takto regionálne rozdiely nezmažeme: Župy kritizujú presun eurofondov do Bratislavského kraja. In Euractiv.sk, 7. máj 2021. Dostupné na:

<https://euractiv.sk/section/ekonomika-a-euro/news/takto-regionalne-rozdiely-nezmazeme-zupy-kritizuju-presun-eurofondov-do-bratislavskeho-kraja/>

KPGM International. 2014. New approach to activating the unemployed: European and international experiences. [online] [cit. 2023-02-11]. Dostupné na:

<<https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2014/10/new-approach-activating-unemployed.pdf>>

KRASNODEBSKI, Z. S2016. Správa o najlepšom spôsobe využitia potenciálu malých a stredných podnikov (MSP) vytvárať pracovné miesta, s. 6, 11.

LAMBAT, A. I., LAMBAT, Y. I. 2011. Engaging with hard to reach groups - LMCP. [online]. [cit. 2023-02-11]. Dostupné na: <<https://lmcp.co.uk/wp-content/uploads/2017/03/Hard-to-reach-workbook.pdf>>

LOAYZA, N., & LAMA, R. 2021. Links Between Growth, Inequality, and Poverty: A Survey. IMF Working Papers, 2021(068). Dostupné na:

<<https://doi.org/10.5089/9781513572666.001>>

LÓPEZ, JAVI. 2017. Správa o boji proti nerovnostiam ako prostriedku na podporu tvorby pracovných miest a rastu. Výbor pre zamestnanosť a sociálne veci, Európsky Parlament

(No. A8-0340/2017). Dostupné na:

<https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0340_SK.html>

MDV SR. 2020. Dlhodobá stratégia obnovy fondu budov, s. 38-39. Dostupné na:

<https://ec.europa.eu/energy/sites/default/files/documents/sk_2020_ltrs.pdf>

MDV SR. 2010. Koncepcia štátnej bytovej politiky do roku 2015. [online]. [cit. 2023-02-11]. Dostupné na: <https://hsr.rokovania.sk/data/att/64962_subor.doc>

MF SR. 2022. Reformný kompas Inštitútu finančnej politiky. [online]. [cit. 2022-02-01]. Dostupné na: <<https://www.mfsr.sk/sk/financie/institut-financnej-politiky/publikacie-ifp/ekonomicke-analyzy/59-reformny-kompas-slovenskej-ekonomiky.html>>

MIČUDA, V. 2019. Nesmieme prenechávať regióny extrémistom, Rómovia chcú pracovať. v tejto obci sa nezamestnanosť znížila o 80 %. [online]. [cit. 2023-02-11]. Dostupné na: <<https://refresher.sk/65880-Nesmieme-prenechavat-regiony-extremistom-Romovia-chcu-pracovat-V-tejto-obci-sa-nezamestnanost-znizila-o-80>>.

Miestny rozvoj a inklúzia. Dostupné na: <https://www.eeagrants.sk/programy/miestny-rozvoj-a-inkluzia/>

Ministerstvo investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie Slovenskej republiky:

Podporný dokument k určení rozsahu podpory z Fondu na spravodlivú transformáciu, Dostupné na: <https://www.mirri.gov.sk/wp-content/uploads/2021/02/Podporny-dokument-k-FST-v1_09022021.pdf>

MIRRI SR. 2022. Informácia o implementácii EŠIF k 31.10.2022. [online]. [cit. 2023-02-11].

Dostupné na: <<https://www.mirri.gov.sk/wp-content/uploads/2018/11/Implement%C3%A1cia-E%C5%A0IF-k-31.10.2022.pdf>>

Monitor vzdelávania, 2020. Dostupné na:

<https://op.europa.eu/webpub/eac/education-and-training-monitor-2020/countries/slovakia_sk.html>

MPSVR SR. 2020. Národná rámcová stratégia podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe (Aktualizácia). [online]. [cit. 2023-01-11]. Dostupné na:

<https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/rodina-socialna-pomoc/chudoba/narodna-ramcova-strategia-podpory-socialneho-zaclenenia-boja-proti-chudobe_aktualizacia.pdf>

MPSVR SR. 2020. Správa o sociálnej situácii obyvateľstva Slovenskej republiky za rok 2020.. [online]. [cit. 2023-02-11]. Dostupné na:

<<https://www.employment.gov.sk/sk/ministerstvo/vyskum-oblasti-prace-socialnych-veci-institut-socialnej-politiky/spravy-soc-situacii.html>>

MPSVR SR. 2021. Podkladové materiály pre štátneho tajomníka Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR Milana Kyseľa na zasadnutie Rady ministrov pre poľnohospodárstvo a rybné hospodárstvo.

MPSVR SR. Sociálne vylúčené spoločnosti. (n.d.). [online]. [cit. 2022-09-11]. Dostupné na: <<https://www.employment.gov.sk/sk/rodina-socialna-pomoc/socialne-sluzby/socialne-vylucene-spolocenstva/>>

MŠVVŠ SR. 2021. Stratégia celoživotného vzdelávania a poradenstva na roky 2021 – 2030. [online]. [cit. 2023-02-11]. Dostupné na www.minedu.sk:

<<https://www.minedu.sk/data/att/22182.pdf>>

MUHLBAUER, V., HARRY, W. 2017. Redefining Management: Smart Power Perspectives.

Dostupné na:

<https://www.researchgate.net/publication/321676057_Redefining_Management_Smart_Power_Perspectives>

MULLER, J.Z. Capitalism and Inequality : What the Right and the Left Get Wrong. In Foreign Affairs [online]. March-April 2013. [cit. 2023-03-01]. Dostupné na:

<<http://files.foreignaffairs.com/legacy/articles/92205.pdf>>

MZ SR. Aktualizácia Strategického rámca starostlivosti o zdravie pre roky 2014-2030. 2022. [online]. [cit. 2023-02-11]. Dostupné na:

<<https://www.health.gov.sk/Zdroje?/Sources/Sekcie/IZP/Aktualizacia-strategicky-ramec-starostlivosti-o-zdravie-2014-2030.pdf>>

MZVaEZ SR. 2022. K FR (a európskemu) hybridnému modelu digitálnej suverenity.

Najvyšší kontrolný úrad Slovenskej republiky: Riziká čerpania ďalších zdrojov EÚ.

Dostupné na:

<https://www.nku.gov.sk/documents/10157/1460168/Rizika_cerpania_dalsich-zdrojov_EU_analyza_NKU.pdf>

NÁRODNÁ BANKA SLOVENSKA. 2023. Výskumné štúdie.. [cit. 2023-02-11]. Dostupné na:

<<https://www.nbs.sk/sk/publikacie/publikacie-vyskumu>>

NCCAA. 2020. The cycle of poverty. [online]. [cit. 2023-01-11]. Dostupné na:

<<https://www.nccaa.net/post/the-cycle-of-poverty>>. <https://www.nccaa.net/post/the-cycle-of-poverty>>

NSRR 2007-2013. Centrálny koordinačný orgán 2007-2013, (n.d.). Marginalizované rómske komunity. [online]. [cit. 2022-11-21]. Dostupné na:

<<https://www.nsrr.sk/sk/horizontalne-priority/marginalizovane-romske-komunity/>>

OBEC VARHAŇOVCE. [online]. [cit. 2023-02-11]. Dostupné na:

<<https://www.romaspirit.sk/rocniky/romaspirit-2019/finalisti/obec-varhanovce/>>

OECD. 2022. Divided We Stand. Why inequality keeps rising (n.d.). Retrieved October 8, 2022, Dostupné na: <https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/the-causes-of-growing-inequalities-in-oecd-countries_9789264119536-en>

OECD. 2015. In It Together: Why Less Inequality Benefits All. OECD Publishing, Paris, p. 3, 15-17, 21-22, 26-27, 30, 34-39, 42-46, 48-49, 61-72, 74, 76, 78-80, 136-138, 149-150, 152, 154, 177, 180, 190, 210, 212-213, 226, 242, 251, 257-258, 263, 269, 275. Dostupné na: <<https://www.oecd.org/social/in-it-together-why-less-inequality-benefits-all-9789264235120-en.htm>>

OLTERMANN, P. Sweden sees benefits of six-hour working day in trial for care workers. 2017 (+ uviesť ďalšie)

ONDRUŠKOVÁ, E., (n.d.). Katedra sociálnej práce PdF UK, Kontexty a možnosti sociálnej práce v sociálne vylúčených komunitách. [online]. [cit. 2023-02-11]. Dostupné na <http://www.eromaresource.com/files/library/1519/SP_s_vylucenymi_komunitami.pdf>

PIKETTY, T. 2015. Kapitál v 21. storočí, s. 362, 411, 566, 580. Ikar. ISBN: 978-80-551-4248-7

PISÁR, P. a kol. 2019. Regionálne inovácie v Európskej únii a na Slovensku. Banská Bystrica: Belianum, vydavateľstvo Univerzity M. Bela v Banskej Bystrici, Ekonomická fakulta. ISBN 978-80-557-1606-0

Plán obnovy rodinných domov 2022. [online]. [cit. 2023-02-11]. Dostupné na: <<https://www.plan-obnovy-dotacie.sk/domacnosti/obnova-rodinnych-domov.php>>

PUDMARČÍK, R., 2015. Diskurzívna analýza anticiganizmu v slovenských médiách: Prípady volieb do VÚC v Banskobystrickom kraji v roku 2013. [online]. [cit. 2023-02-11].

Masarykova Univerzita. Dostupné na: <https://is.muni.cz/th/dtedu/DP_Pudmarcik.pdf>

RADA EURÓPY. 2020. Identifying and Preventing Systemic Discrimination at the Local Level, 2020. [online]. [cit. 2023-02-11]. Dostupné na: <<https://rm.coe.int/policy-study-identifying-and-preventing-systemic-discrimination-at-the/1680a00ef4>>

RADA PRE ROZPOČTOVÚ ZODPOVEDNOSŤ. 2021. Daňová reforma by mala zohľadňovať efektívne a redistribučné dopady daní. Dostupné na: <https://www.rrz.sk/danova_reforma_redistribucne_dopady>

RAFAEL, V., SKUPNIK J., BELÁK, A., KOBES T., BUZALKA T., MOKRÁ L., MUŠINKA A., 2021. Externé hodnotenia implementácie Stratégie Slovenskej republiky pre začleňovanie Rómov do roku 2020.

RÉHÁK, Š. – BUČEK, M. – TVRDOŇ, J. 2011. Regionálna ekonómia a politika. Wolters Kluwer. ISBN 978-80-8078-362-4. Dostupné na:

<https://www.researchgate.net/publication/273757933_Regionalna_Ekonomia_a_Politika>

REICH, R. 2017. Saving Capitalism: For The Many, Not The Few, p. 202, 208-209. Icon Books Ltd. ISBN: 9781785781766

Revidovaný operačný program potravinovej a základnej materiálnej pomoci 2014 /2020. Dostupné na: <<https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/26887/1.>>

RIFKIN, J. The end of work : The decline of the global labor force and the dawn of the post-market era. New York : A Jeremy P. Tarcher/Putnam Book, 1995. ISBN 0-87477-779-8

RIGOVÁ, E., DRÁĽOVÁ, A., KOVÁČOVÁ, L. (2021). Druhošancové vzdelávanie na Slovensku. Bratislava: Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť. [online]. [cit. 2022-08-04]. ISBN 978-80-973347-6-5. Dostupné na: <<https://www.governance.sk/wp-content/uploads/2021/08/DruhosancoveVzdelavanie.pdf>>

ROBB, A. 2014. Family Wealth Lasts For Ten To Fifteen Generations. In The new republic. Dostupné na: <<https://newrepublic.com/article/116462/family-wealth-lasts-ten-fifteen-generations>>

ROUSSEAU, J.J. 2010. O spoločenskej zmluve. Bratislava : Kaligram, 2010, s. 75. ISBN 978-80-8101-248-8

RUSNÁK, J – KOREC, P. 2020. Teórie regionálneho rozvoja a výskum regiónov. Bratislava: Univerzita Komenského. ISBN 978-80-223-5059-4. Dostupné na: <http://www.humannageografia.sk/stiahnutie/Vs_ucebnica_rusnak_korec_2020.pdf>

SHELTON, R. C., ADSUL, P., & OH, A. 2021. Recommendations for addressing structural racism in implementation science: A call to the field. Ethnicity & Disease. [online]. [cit. 2023-02-11] Dostupné na: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8143847/>>

SKUTTNAB-KANGAS, T., 1995. Jazyk, gramotnosť a menšiny. Bratislava: Minority Rights Group, 1995. 44 s. ISBN 8096716948. Citované v Vašečka I. 2006. Dizertačná práca : Sociálne potrební Rómovia a sociálna pomoc v Českej republike. [online]. [cit. 2023-02-

11]. Masarykova univerzita, Fakulta sociálnych štúdií. Dostupné na:

<https://is.muni.cz/th/by4cn/Dizertacia-Vasecka.pdf>

SAŽP, MŽP SR. Podmienky obnovy rodinných domov. In Verejná správa. Dostupné na:

<<https://www.vssr.sk/clanok-z-titulky/podmienky-obnovy-rodinnych-domov.htm>>

SAŽP. 2022. Poznáme podmienky obnovy rodinných domov. Dostupné na:

<<https://www.sazp.sk/novinky/poznáme-podmienky-obnovy-rodinnych-domov.html>>

SKI. 2022. Zelená ekonomika: Ako zabezpečiť správnu implementáciu Plánu obnovy? In

Euractiv. Dostupné na: <[https://euractiv.sk/wp-](https://euractiv.sk/wp-content/uploads/sites/8/2021/07/202107_SKI_Zelena-ekonomika_Ako-zabezpecit-spravnu-implementaciu-PO.pdf)

[content/uploads/sites/8/2021/07/202107_SKI_Zelena-ekonomika_Ako-zabezpecit-spravnu-implementaciu-PO.pdf](https://euractiv.sk/wp-content/uploads/sites/8/2021/07/202107_SKI_Zelena-ekonomika_Ako-zabezpecit-spravnu-implementaciu-PO.pdf)>

SMITH, J.P. 1999. Healthy Bodies and Thick Wallets, p. 149. In Journal of Economic

Perspectives, vol. 13, no. 2. Dostupné na:

<<https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.13.2.145>>

STIGLITZ, J.E. 2014. The Price of Inequality : How Today's Divided Society Endangers our

Future. In Sustainable Humanity, Sustainable Nature: Our Responsibility [online]. Extra Series 41. Vatican City : Pontifical Academy of Sciences, 2014. [cit. 2023-03-01], p. 13.

Dostupné na: <<http://www.pas.va/content/dam/accademia/pdf/es41/es41-stiglitz.pdf>>

Stratégia celoživotného vzdelávania a poradenstva na roky 2021 – 2030, str. 14.

Dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/att/22182.pdf>>

STUPP, C. 2017. Komisia presvedča, že nové technológie nevedú k masovej

nezamestnanosti. In Euractiv. Dostupné na: <<https://euractiv.sk/section/podnikanie-a-praca/news/komisial-nove-technologie-nevedu-k-masovej-nezamestnanosti/>>

ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR. 2021. Obyvatelia - Základné výsledky. 2021. [online]. [cit. 2023-

02-11]. Dostupné na: <<https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-dalsej-narodnosti/SR/SK0/SR>>

ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR. 2021. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021. Dostupné na:

<<https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/themes/demography/census/indicators/!ut/>

p/z1/jZHJboNAEES_JQeuMz2sQ24DCUs0cTCbyVwibBFMxGJhYn4_OMoFychH0raVX1a0qL
HCGRZtfqjlfqq7N62I_F_pHygNqWYQB9V4J-

A4P0uA5JqEFeDcHXCOegM0mSIK6VbamjMUave0yTzU4AOWuBj7zktDcKgowZZOe_hkG6_
QLgFi232ExP3EjgV_AiQKZmaprP4VvDvixLdOI6zK4-h0AyB-wFNK9N1-
wqPYNGg8NAqSZk4ehE1MDUHWiXVtm7V6hJRZ98Vn0RY---

6n84zCczo8SSDCOIyq7rqwLdOgaCW5Jjt15wNmcxKcmSZIMKv9Lqy-
cPfwAnLmDqg!!/dz/d5/L0IDUmITUSEhL3dHa0FKRnNBLzROV3FpQSEhL3Nr/>

ŠSTATISTIKY ÚSTREDIA PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY SR. Dostupné na:

<https://www.upsvr.gov.sk/statistiky/socialne-veci-statistiky/2022/2022-socialne-davky.html?page_id=1157054

TASR. 2019. Rómovia by mohli vyriešiť nedostatok pracovných síl, ale prácu si hľadajú ťažko. [online]. [cit. 2023-02-11]. Pravda. Dostupné na:

<<https://ekonomika.pravda.sk/ludia/clanok/502404-romovia-by-mohli-vyriesit-nedostatok-pracovnych-sil-ale-pracu-si-hladaju-tazko/>>

Terénna sociálna práca. (n.d.). Varhaňovce - oficiálna stránka obce. [online]. [cit. 2023-02-11]. Dostupné na: <<https://www.obecvarhanovce.sk/obec-2/terenna-socialna-praca/>>

THE BOSTON CONSULTING GROUP. Global Wealth 2017 : Transforming the Client Experience [online]. [cit. 2023-03-01], p 7. Dostupné na: <http://image.src.bcg.com/Images/BCG-Transforming-the-Client-Experience-June-2017_2_tcm9-161685.pdf>

THE EUROPEAN COMMITTEE OF THE REGIONS. 2019. European Regional Social Scoreboard. Proposal of the European Committee of the Regions for monitoring the progress of the European Pillar of Social Rights in EU regions. Brussels, September 2019, p. 18. Dostupné na:

<https://cor.europa.eu/en/engage/studies/Documents/European%20Regional%20Social%20Scoreboard/European-Regional-Social-Scoreboard.pdf>>

The Laws of Plato. London : Manchester at the University Press., 1921. Edit. Edwin Bourdieu. Books I – VI. Clascal serier No. III, p. 24. Dostupné na: <<https://archive.org/details/lawsoplato01plat>>

THE WORLD BANK. 2016. World Development Report 2016., p. 20. Dostupné na: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2016>.

TÓDOVÁ, M. 2014. Úradníci sa Vydávali za Rómov, Aby Zistili, že ich nikto nechce. [online]. [cit. 2023-01-11]. Dostupné na: <<https://dennikn.sk/2851/uradnici-sa-vydavali-za-romov-aby-zistili-ze-ich-nikto-nechce/>>.

ÚHP, MF SR, IVP MŠVVŠ SR, ISP MPSVR SR. 2022. Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou alebo sociálnym vylúčením. [online]. [cit. 2023-02-11]. Dostupné na: <<https://www.minedu.sk/revizia-vydavkov-na-skupiny-ohrozene-chudobou-alebo-socialnym-vylucenim-2020/>>

UN. 2015. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, 21 October 2015. Resolution adopted by the General Assembly. Dostupné na: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E

ÚPSVR. 2022. Počet občanov SR poberajúcich pomoc v hmotnej núdzi sa udržal na úrovni pred pandémie. Hlavná stránka. (n.d.). [cit. 2023-02-11]. Dostupné na: <https://www.upsvr.gov.sk/media/medialne-spravy/pocet-obcanov-sr-poberajucich-pomoc-v-hmotnej-nudzi-sa-udrzal-na-urovni-spred-pandemie.html?page_id=1177934>

ÚRAD SPLNOMOCNENCA VLÁDY SR PRE RÓMSKE KOMUNITY. Akčné plány k Stratégii rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030 na roky 2022-2024.. [online]. [cit. 2023-02-11]. Dostupné na: <<https://www.romovia.vlada.gov.sk/strategie/strategia-pre-rovnost-inkluziu-a-participaciu-romov-do-roku-2030/>>

ÚRAD SPLNOMOCNENCA VLÁDY SR PRE RÓMSKE KOMUNITY. 2022. Národné projekty. [online]. [cit. 2023-02-11]. Dostupné na: <<https://www.romovia.vlada.gov.sk/narodne-projekty/np-prim-ii-projekt-inkluzie-v-materskych-skolach/np-prim-ii-v-skratke/?csrt=11826807482927924689>>

ÚRAD VLÁDY SR. 2021. Plán obnovy a odolnosti Slovenskej republiky. [online]. [cit. 2022-10-14], s. 19, 227-228, 242-243, 273-274, 302. Dostupné na:
<https://www.mfsr.sk/sk/verejnost/plan-obnovy-odolnosti/>

ÚRSO. 2019. Konceptia na ochranu odberateľov spĺňajúcich podmienky energetickej chudoby. <<https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/-/SK/LP/2019/332>>

ÚSTREDIE PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY SR. 2022. Sociálne Dávky, 2022. Hlavná stránka. (n.d.). [cit. 2023-02-11]. Dostupné na:
<https://www.upsvr.gov.sk/statistiky/socialne-veci-statistiky/2022/2022-socialne-davky.html?page_id=1157054>

VLAČUHA, R., KOVÁČOVÁ, Y., KUBALA, M. 2022. EU SILC 2021. Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia. Štatistický úrad SR, 2022. Dostupné na:
<[VLÁDA SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 2023. Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 40 z 25. januára 2023. Dostupné na: <<https://rokovania.gov.sk/RVL/Resolution/20663/2>>](https://slovak.statistics.sk/wps/portal/cf1c2237-5fbc-49b9-820e-5c861aef2088!/ut/p/z1/rVRdc6IwFP01PEJuwlfYN6oV6WKLlqh52QEKQIWwgFL312907U7rrNSd2TDDkNxzknvvOQExNEesCPf5MmzysgjXfL5g2o-xbtO7O2wC6Gof7Ae_P7Y8A4MCaHYC9CxzqOgOAHUsFWxz6E-MsSyDKSPGw-Z4PPaCIAArIAOwZWzBo-8DTPQzH64ME27j_0mQqjqA_ejxYODBVFFO_MBxf4effE8BU9UxMVyXUCKf-ROA1I1_gBhicdFsmwwtyqgOM7FeidtdJAB_rfNVGOeJAPs6aVaHjytximNCZF1U0ygWFSMyREogEdWYajhMUgKUHvfexvkzWtyEnn0IFutu9QNiebSR2ngjgaQYmGKVyBpVil4xPlhof3I9ZSavtyya5K1B8_eCBagbbpIYPEWKRGbd_Bkllbh7DI_KvQBFuT98XOG5ss-tvVAOIG6AB3AGDDyXmIZi9fqTJ26OaY9Qz9EIAD4Dusz5VUtYI38sjVwC6HCEwR44buDeT_EkeN_hmoOnGlpw1fSrqn0naLbPkxb5RVlt-I30_tEUwwtdMaG6phCsUIPI_LtT1_9mZH4lqUa90ZLnHjaZmBdpiea3UsOikimnVkmaVEkl7Sr-Z8qaZlt_E0CAtm2IZVku14l0tOLfGFIZ87I-AdF24_OxofJBZJE2uecPbadptt47yYzW5i9ZF8hB/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/></p></div><div data-bbox=)

VLÁDA SR. 2004. Zákon č. 5/2004 Z. z. Zákon o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov. [online]. [cit. 2023-02-11]. Dostupné na: <<https://www.zakonypreludi.sk/zz/2004-5>>

VLÁDA SR. 2012. Zákon č. 250/2012 Z. z. Zákon o regulácii v sieťových odvetviach. [online]. [cit. 2023-02-11]. Dostupné na: <<https://www.zakonypreludi.sk/zz/2012-250>>

We Have the Tools to Reverse the Rise in Inequality. 2019. PIIIE. Retrieved October 8, 2022. Dostupné na: <<https://www.piie.com/commentary/speeches-papers/we-have-tools-reverse-rise-inequality>>

WORLD ECONOMIC FORUM. 2020. The Global Competitiveness Report Special Edition 2020: How Countries are Performing on the Road to Recovery. Dostupné na: <https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2020.pdf>

YAR, L. 2019. Európska strategická autonómia podľa V4: Neduplikujme NATO a zabudnime na jadrové zbrane. In Euractiv. Dostupné na: <<https://euractiv.sk/section/buducnost-eu/news/europska-strategicka-autonomia-podla-v4-neduplikujme-nato-a-zabudnime-na-jadrove-zbrane/>>

ZACKOVÁ, J. – SMOLIGOVÁ, D. – FRANKOVIČ, A. 2020. Výsledky výberového zisťovania pracovných síl v SR za 4. štvrťrok 2019 vrátane doplnkového modulu o organizácii práce a pracovného času za 2. štvrťrok 2019. Bratislava : Štatistický úrad SR, 2020. (Vzhľadom na dostupnosť online publikácie na webe som ju dostala v on line podobe na vyžiadanie od ŠÚ SR)

